

શ્રી યશોવિજયજી

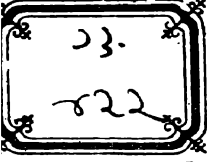
જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

1599

ગનત્વ.

“દિગંધર જૈન” પત્રની ૨૯ મા વર્ષની ભેટ.

-રમણિક વિ. શાહ.

સૌ. સવિતાબાઈ કાપડિયા સ્મારકગ્રંથમાળા નં. ૬.

જૈનત્વ.

લેખક:—

શ્રીયુત રમણિકલાલ વિમળશી શાહ,

Bsc. B. A. L L. B. વકીલ, હાઇકોર્ટ, મુંબઈ.

પ્રકાશક:—

મૂલચંદ કસનદાસ કાપડિયા,

માલિક, દિગંબર જૈન પુસ્તકાલય,

ગાંધીચોક, કાપડિયા ભવન—સુરત.

પ્રથમાવૃત્તિ]

વીર સં. ૨૪૬૨.

[પ્રતિ ૧૦૦૦

સ્વર્ગીય સૌ. સવિતાબાઈ, ધર્મપત્ની શ્રી. મૂલચંદ

કસનદાસ કાપડિયા-સુરતના સ્મરણાર્થે

‘દિગંબર જૈન’ ના ગ્રાહકોને

૨૯ માં વર્ષમાં ભેટ.

કીમત—છ આના.

“જૈન વિજય” ટ્રોન્ટીંગ પ્રેસ-ખપાટિયા ચકલા-સુરતમાં
મૂલચંદ કસનદાસ કાપડિયાએ છાપ્યું.

—સ્વર્ગીય સૌભાગ્યવતી—

સવિતાબાઈ સ્મારક-ગ્રન્થમાળા નં. ૬.

અમારી ધર્મપત્ની સૌ. સવિતાબાઈ, કમળાના રોગથી માત્ર ૨૨ વર્ષની અલ્પવયમાં એક પુત્ર-ચિ. બાલુભાઈ અને એક પુત્રી-ચિ. દમયંતીને મુકી વીર સં. ૨૪૫૬ વિક્ર. સં. ૧૯૮૬ના શ્રાવણ વદ ૧૦ ની સાંજે સ્વર્ગવાસી થઈ, તે સમયે સ્વર્ગસ્થના સ્મરણાર્થે રૂ. ૨૬૧૨) કાઢવામાં આવેલા જેમાંથી રૂ. ૨૦૦૦) સ્થાયી શાસ્ત્રદાન માટે એવી રીતે કાઢવામાં આવેલા કે એ રૂપિયા સ્થાયી રાખવા અને એની આવકમાંથી 'સૌ. સવિતાબાઈ સ્મારક ગ્રન્થમાળા' સ્થાપન કરી દર વર્ષે એ દ્વારા એક કે વધુ જૈન ગ્રન્થ પ્રકટ કરી 'દિગંબર જૈન' કે 'જૈન-મહિલાદર્શના ગ્રાહકોને ભેટ વેંચવા.

એ પ્રમાણે આ ગ્રન્થમાળા વીર સં. ૨૪૫૭થી ચાલુ થઈ એ દ્વારા નીચેના હિન્દી ભાષાના ૫ ગ્રન્થો પ્રકટ થઈ જૈન મહિલાદર્શ કે દિગંબર જૈનના ગ્રાહકોને ભેટ અપાઈ ચુક્યા છે:—

- ૧—ઐતિહાસિક સ્ત્રિયાં (અ. પં. ચંદાબાઈજી કૃત)
- ૨—સંક્ષિપ્ત જૈન ઇતિહાસ દ્વિતીય ભાગ પ્રથમ ખંડ.
- ૩—પંચ રત્ન (આ. કામતાપ્રસાદજી કૃત.)
- ૪—સંક્ષિપ્ત જૈન ઇતિહાસ દ્વિ. ભાગ દ્વિ. ખંડ.
- ૫—વીર પાઠાવળી (આ. કામતાપ્રસાદજી કૃત)

અને આ 'જૈનત્વ' નામે છટ્ટો ગ્રન્થ ગુજરાતી ભાષામાં તૈયાર થઈ 'દિગંબર જૈન' પત્રના ગ્રાહકોને ૨૯ મા વર્ષની ભેટ તરીકે પ્રકટ કરવામાં આવે છે.

જૈન સમાજમાં આવા પ્રકારના દાનની ધણીજ જરૂર છે. કારણ- કે આવા દાનથી સ્વર્ગીયનું સ્મારક હમેશ માટે સચવાઈ રહે છે અને શાસ્ત્રદાનનું અપૂર્વ પૂણ્ય હાંસલ થાય છે. આશા છે કે ‘દિગંબર જૈન’ના વાંચકો આવા દાનનું અનુકરણ કરવા તેમજ કરાવવા દરેક બનતો પ્રયાસ કરશેજ. અમદાવાદમાં ચાલતી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તરફથી આવી અનેક સ્મારક ગ્રન્થમાળાઓ ચાલુ છે અને તેજ પદ્ધતિથી અનેક ગ્રન્થમાળાઓ દિ. જૈન સમાજમાં ચાલુ થાય એજ અમારી ભાવના છે. આવી ગ્રન્થમાળાઓની સ્થાયી વ્યવસ્થા કરવા માટે તે કોઈ સ્થાયી સંસ્થાને સોંપવાની જરૂર છે ને તેવી સ્થાયી સંસ્થા શેઠ હીરાચંદ ગુમાનજી જૈન ખોડિંગ ટ્રસ્ટ, તારદેવ મુંબઈ છે જે કોઈપણ ધર્માદા સ્થાયી દાનની રકમની વ્યવસ્થા કરી આપે છે, માટે કોઈ પણ ભાઈને પોતાના સ્થાયી દાનની વ્યવસ્થા સ્થાયી રૂપે કરવી હોય તો ઉપલી સંસ્થાના મંત્રી સાથે પત્રવ્યવહાર કરવો.

‘દિગંબર જૈન’ના દરએક ગ્રાહક આ ‘જૈનત્વ’ ગ્રન્થ આદ્યંત વાંચીને તે પર મનન કરશે તો તેમને એથી જૈન ધર્મના અકાટ્ય તત્વો સંબંધી ધણુંજ જાણવાનું મળી આવશે. જે ભાઈ ‘દિગંબર જૈન’ના ગ્રાહક ન હોય તેમને માટે તથા પ્રભાવનામાં વેંચવા માટે આ ગ્રન્થની અમુક પ્રતો વેચાણ માટે પણ જુદી કાઢવામાં આવી છે. આશા છે કે આ ગ્રન્થનો જૈન અજૈન સમાજમાં જલ્દીથી પ્રચાર થશેજ.

વીર સં. ૨૪૬૨ }
જેઠ સુદ ૫

મુળચંદ કસનદાસ કાપડિયા,
પ્રકાશક,

નિવેદન.

આ ગ્રન્થના લેખક નરોડા નિવાસી નરસિંહપુરા ખંધુ શ્રી. રમણિક-લાલ વિમલશી શાહ, જેઓ આપણી અમદાવાદ બોર્ડિંગ અને હી. ગુ. જૈન બોર્ડિંગ મુખ્યાલય દ્વારા શિક્ષણ લાભ પી, એસ સી. અને એલ. એલ. પી. તેમજ એડવોકેટની ડીગ્રી મેળવી આજે મુખ્યાલયમાં વકીલાતનો ધંધો ધીકતી રીતે ચલાવી રહ્યા છે. એ લાભએ આપણી બોર્ડિંગોમાં ધર્મ શિક્ષણ લીધું હતું અને શ્રી. ધ. સીતલપ્રસાદજી કૃત 'જૈન ધર્મ પ્રકાશ' વાંચ્યો હતો તેના મનન રૂપે ચાર વર્ષ ઉપર એ લાભએ આ 'જૈનત્વ' નામે ગ્રન્થની રચના કરી અમને પ્રકટ કરવા માટે મોકલી હતી, જે અનેક કાર્યવશાત્ પ્રકટ થઇ શકી નહોતી પણ હવે તે પ્રકટ થઇ સૌ સવિતાખાઇ સ્મારક ગ્રંથમાળાના ૬૬ મણકા રૂપે પ્રગટ થાય છે

આ ગ્રન્થમાં લેખકે કેટલેક સ્થળે એવી સ્વતંત્ર ટીકાઓ લખી હતી કે જે અમને જૈન માન્યતાથી વિરુદ્ધ લાગવાથી તે છોડી દેવી પડી છે તે માટે લેખકે આભુ નહીં લાવશે એમ આશા રાખીએ છિયે.

લેખકે આ ગ્રન્થમાં પ્રથમ પ્રાસ્તાવિક પ્રકરણમાં બુદ્ધિવાદ, જડવાદ, વિજ્ઞાનવાદ, અધ્યાત્મવાદ અને અનાદિ અનંત ધર્મ (જૈન ધર્મ) નું અર્થઘટન વર્ણન કર્યું છે.

બીજા-વિશિષ્ટતા પ્રકરણમાં લેખકે જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનું સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ કરી મૂર્તિપૂજનની આવશ્યકતા ને મહત્વતા બતાવી સ્યાદાદની વ્યાખ્યા સમજાવી છે.

ત્રીજા-અનાદિતા, વ્યાપકતા ને સ્વતંત્રતા પ્રકરણમાં લેખકે આ-લોકને દાખલા દલીલોથી અનાદિ અનંત ને અકૃત્રિમ સિદ્ધ કર્યો છે તેમજ બીજા ધર્મોની જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતો સાથે તુલના કરી જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતોની ઉત્તમતા બતાવી છે.

ચોથા-ભૂગોળ પ્રકરણમાં લેખકે જૈન ભૂગોળ અને ત્રણ લોકની રચનાનું વર્ણન આંકડાઓ સાથે રજૂ કર્યું છે.

પાંચમા-અન્ય ચારિત્ર કદંપના' પ્રકરણમાં લેખકે રત્નત્રય, આર ભાવના, દશ ધર્મ, આર તપ, આર વ્રત, અને અગ્યાર પ્રતિમાનું સંક્ષેપમા વર્ણન રજૂ કર્યું છે.

છઠ્ઠા-‘અજૈનો શું કહે છે’ એ પ્રકરણમાં લેખકે કેટલાક પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોના ‘જૈન ધર્મ’ પ્રાચીન છે અને એનું સાહિત્ય કેટલું ઉચ્ચ અને પ્રાચીન છે તે દર્શાવ્યું છે.

સાતમા-‘પ્રચલિત પરિસ્થિતિ’ પ્રકરણમાં લેખકે જૈન ધર્મના તત્વોના પ્રચારના અભાવથી જૈન ધર્મને માનનારાની સંખ્યા કેટલી ઓછી થતી જાય છે તે જણાવી જૈન તત્વજ્ઞાન અને સાહિત્યનો બહુલ્યતાથી પ્રચાર કરવા સૂચન કર્યું છે.

આઠમા-‘મહા૩ં અંતિમ’ પ્રકરણમાં લેખકે પોતાની અલ્પજ્ઞતા દર્શાવી તેમાં રહેલી ત્રુટિ માટે વિદ્વાનોને નિવેદન કરી અન્ય ધર્મોની તુલના કરવામાં કોષને દુઃખ લાગે તેવી કંઈ ભાષા વપરાઈ હોય તો તે માટે ક્ષમા ચાચી છે.

આ પ્રમાણે આ ગ્રન્થનો નીચોડ છે; જે સુંદર શૈલી ને સચોટ ભાષામાં લખવાનો લેખકે જે પરિશ્રમ કર્યો છે તે માટે તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે. અને આપણે આશા રાખીશું કે લેખક પોતાના વ્યવસાય ઉપરાંત આવી પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખશે તો તેથી યુગરાતના દિ. જૈનોને નવું નવું સાહિત્ય મેળવવાનો લાભ મળતો રહેશે.

—પ્રકાશક,

લેખક કહે છે:—

‘૧૯૩૨ના મે માં આ “જૈનત્વ” લખાયું હતું. લખાયું ત્યારે એ આત્મ સંતોષ અર્થેજ હતું. કોલેજ જીવન દરમ્યાન ચિંતનશીલ સ્વભાવને લધને માનવ માત્ર પર અસર કરતાં ઘણાં ઘણાં બજો ચિંતન માંગી લેતાં અને “આ કે તે?”ના વિકટ જળાં ગુંથાતાં. ધર્મ અને તત્વજ્ઞાનની આબુખાબુ અવું એક જળું ગુંથાયું હતું. એમાંથી મુક્ત થવા મહેં પ્રયત્ન કર્યો અને પરિણામે એ સ્વાર્થ તૃપ્તિ-માંથી આ: “જૈનત્વ”નો જન્મ થયો. આમાં મહોદું પ્રતિબિંબ જોશે તો ત્યારનો હું સ્પષ્ટ દેખાઇ આવીશ, અત્યારનો નહિ.

“બરાબર ચાર વર્ષે પણ એ પ્રસિદ્ધ થાય છે એનું માન ‘દિગંબર જૈન’ પત્રના સંપાદક શ્રીયુત મૂળચંદલાઇ કસનદાસ કાપડિયાને ઘટે છે. આ મહાઈ પ્રથમ પુસ્તક પ્રકાશન છે. મહેં એમાં અજન બની જઈને “જૈનત્વ” જોવા યત્ન કર્યો છે. અજૈનોને રૂએ એવું સામ્ય હું શોધી આપી શકું એ હેતુથી જૈનો માટે “જૈનત્વ”માં નવીન કંઈજ નથી એટલે જો અજૈનોના હાથમાં પહોંચતા “જૈનત્વ” જૈનત્વમાં કંઈ રસ ઉપજવી શકશે તો હું મહારા આત્મ સંતોષને જરૂર સુખદ માનીશ.

“પ્રદુ રીડીંગ, રીવીઝન વગેરેને લગતી તમામ મહેનત શ્રીયુત મૂળચંદલાઇએ લીધી છે, એટલે એમને અનુકૂળ એવું બધું રહેવા દેવામાં અને પ્રતિકૂળ એવું થોડું કાપી નાખવામાં મહેં ગંભીર વાંધો નથી ઉઠાવ્યો. વળી એમની વિવેક શક્તિમાં મહેં વિશ્વાસ રાખ્યો છે એટલે “જૈનત્વ”ની સારી નરસી ટીકાઓમાં સમભાગી થવા માટે તેઓ પણ વાંધો નહિ ઉઠાવે એમ હું ધારું છું.

“ફરીથી એક વખત “જૈનત્વ”ના પ્રકાશનને અંગે સહી લેવી પડેલી સઘળા અડચણો માટે શ્રીયુત મૂળચંદલાઇનો આભાર માનું છું.”

ચિંતામણિ બિહિંગ, બીએ
ભોધવાડો-મુઆઇ.
તા. ૧૨-૪-૩૬.

}

લી.
રમણિક વિ. શાહ.

—: વિષયાનુક્રમ :—

૧—પ્રારતાવિક્ર			૧
૨—વિશિષ્ટતા			૧૦
૩—અનાદિતા, વ્યાપકતા, સ્વતંત્રતા			૨૭
૪—ભૂગોળ			૫૮
૫—અન્ય ચારિત્ર કલ્પના			૭૦
૬—અઘૈનો શું કહે છે			૮૨
૭—પ્રચલિત પરિસ્થિતિ			૮૮
૮—મહાકવિ અંતિમ			૯૬

ॐ

જૈનત્વ.

(૧)

પ્રાસ્તાવિક.

પણ માટે જગતથી જરીક પર જઈ અથવા તો તેમ ગયેલા કલ્પી લઈને પણ જગતની અંદર નજર કરો. જગતથી વિમુખ થઈ ગયેલા એવા મહાન પુરુષની માફક તહમે જગતમાં જીવતાં જીવડાં તરફ એક ધ્યાનથી નિહાળો. તહમને કદાચ હસવું આવશે કે પછી તહમે આશ્ચર્ય પામશો.

અંધકાર કે પ્રકાશ !, અજ્ઞાન કે જ્ઞાન ! વિષય સંદેહ ચોક્કસ રસિક લાગશે. પદાર્થોનું આલોકન, લાવનાઓનું પૃથક્કરણ અને ક્રમોપાસીઓનું એકીકરણ તહમે યોગદાન નીરખી રહેશો.

(૧)

જૈનત્વ.

હસતું આવશે જો મૂખાં હશે તો, આશ્ચર્ય પામશે જો કમ-અક્કલના હશે તો, પણ સંતુષ્ઠ થઇ આનંદીત થશે જો જગતનો શ્વાસ ધ્વાન ખરાબર પારખી શક્યા હશે તો.

જૂનાં ખજો તહમે નહાસતાં જોશે. જીર્ણુ દિવાલો કડક કરતી પડતી જોશે અને ભ્રમિત મગજનાં ચૂસ્ત ભૂતો તહમારી રહામે આક્રમણ કરવા સુસજ્જ ખનતાં જોશે. તહમે ગભરાતા નથી તે ચોક્કસજ છે-કારણ જગતની પોત તહમે જાણી ગયા છે. અને જાણીને જરી દૂર જઇ જગત જોવા ઉભા રહ્યા છે-તહમારા મજબુત પંજાઓથી એ ભૂત બિચારાં કબજે થશે. તહમે હવે કોઇનુયે અભ-વાક્ય નહિ માનો, કારણ અહ્યા તહમે પોતેજ ખની ગયા છે-અરે, એટલું માનવા પુરતી શક્તિ તો ક્યારનીયે આવીજ ગઇ છે.

મંતવ્યોની દ્રઢતામાં તહમે કોઇનેયે આધાર નહિ લો, શીવાય તહમારું પોતાનું માનસ અને હૃદય; તહમારી પોતાની વિચાર અને કલ્પના શક્તિ; તહમારો પોતાનો અનુભવ અને જ્ઞાન ભંડોળ. ચારિત્રના પોપણમાં પણ તહમે કોઇનેયે નહિ સ્વિકારો શીવાય તહમારી પોતાની ઘડી કહાડેલી કમ સીડી. તહમે કદાચ હરિશ્ચંદ્ર અને મ. ગાંધીજીની અદર્શ સૃષ્ટિને ઘેરી કહેશે. તહમે કદાચ (તહમારી દષ્ટિએ ઘેલા થઇ ગયેલા) લોકોએ સ્વિકારેલા મહાન પુરોને મૂખાં કહેશે, ભાવના-ઘેલા કહેશે. તહમે ખોટા હશે તો કથુલ કરતાં તહમને શરમ નથી આવવાની-આ તહમારી અન્ય ભૂત-પૂર્વ લોકો કરતાં એક જખ્ખર વિશિષ્ટતા. તહમને તહમારી પોતાની બુદ્ધિ ઉપરજ પૂર્ણ વિશ્વાસ રહેશે. તહમે તહેનેજ મક્કમ વળગી રહેશે. પોતાની બુદ્ધિજ વાપરી જગતની કસોટીએ રહડો અને જગતને બુદ્ધિવાન બનાવો—આ તહમારા તરફથી લોકને હાલમાં પ્રખર વેગથી અપાતો તહમારી દષ્ટિનો સદ્બોધ.

(૨)

પ્રાસ્તવિક.

અને એ બુદ્ધિવાદ.

નહિ તો બ્રીજુઃ—ત્હમે અભિપ્રાય આંધીજ દીધો હશે. જે છે તેજ માનતા હશે. ભવિષ્યમાં થવાનું ખબર નથી; ભૂતમાં થયેલું ખોટું છે—આવી મજબુતતા ત્હમે ધરાવતા હશે. ત્હમારા આ જીવન પહેલાં ત્હમે હતા કે નહિ, પછી પણ હશે કે નહિ—તે પ્રશ્ન ત્હમને ઉદ્ભવતો નહિ હોય. કારણ ત્હમે જીવનની મૂળ શરૂઆત અને અંતિમ અંત અહિંજ, આજ જીવનમાં, આજ વખતે માંની ખેઠા છો. આત્મા એ અલ્લભ્ય શક્તિ નથી. મનુષ્યની નમજીઠ તે તે પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, કરી શકશે કે નહિ તે ત્હમે કહેવા નથી ખેઠા કારણ ત્હમારું તત્ત્વજ્ઞાન અત્યારનેજ લાગતું વળગતું છે. શરીર યંત્રને ચાલુ રાખવા પુરતું આત્મા એક જડ તેલજ કેમ નહિ હોય?—આ ત્હમારી દલીલ છે. આત્મા કંઈ જ્ઞાની અને બળવાન નથી. એ તો ત્હમેજ છો. તમારું શરીરજ છે. આત્મા જેવી કંઈ ઉંચી વસ્તુજ નથી તો પછી ત્હેને માની લધ છાપરે ચઢાવવો તે નથી મૂખાંમી છે—આ ત્હમારા તરફથી જગતને આપવામાં આવતી ત્હમારી દષ્ટિની ડાહ્યામાં ડાહી શીખામણ !

અને એ જડવાદ.

નહિતો ત્રીજુઃ—ત્હમે મેળવેલી અગાધ શક્તિઆમજ ત્હમે રાખતા હશે. મનુષ્ય તરીકેની મહત્તા સાબીત કરવાના પ્રયત્નોમાં ત્હમે જેટલે અંશે ફળીભુત થયા તેટલે અંશે ત્હમે કૂદાકૂદ કરી રહ્યા હશે. ત્હમને કદાચ તે છતાંયે ત્હમારી અદ્ભુતશક્તિનું ભાન હશે. વિશાળ અને વિસ્તીર્ણ સમુદ્રમાંથી પાણીનાં ટીપાંજ શોધી શક્યા છો તે કદાચ સ્હમ-જયું હશે. ત્હમે નમ્ર હશે. બ્રીજુ ધણુયે જોવાનું, જાણવાનું અને શોધવાનું અસ્તિત્વ ધરાવે છે એ ત્હમે ત્હમારા હૃદયપટ પર ક્રેતરી રાખ્યું હશે. ત્હમને ન્યારે ક્યાંય ગૂંચવાડો જણાય ત્યારે તંથી ત્હમેજ ઉત્પન્ન કરેલી ત્હમારી શ્રદ્ધા પાસે ત્હમે દોડી જતા હશે. આ આંધળી શ્રદ્ધા નથી—એજ ત્હમારી અન્ય અંધ ભકતો કરતાં

(૩)

જેનતવ.

એક વિશિષ્ટતા, ત્હમે કદાચ કુદરતના અનેરા ઉપાસક હશે. પણ માનવ શક્તિની વિશાળતા બતાવી માનવીમાં અહંભાવ જમાવનાર જગતના સારા ઉપકારી તો છે. સ્થિતિચુસ્તતાને લીધે પડી ગયેલા અંધાર પડખોને ભેદી નાખે—આ જગતની ચારે બાજુ ફરી વળેલા ત્હમारी સ્વદુઃખિના પડખા.

અને એ વિજ્ઞાન.

નહિ તો ચોથું:—ત્હમે કદાચ રમ્ય કલ્પનાઓમાંજ મુખી રહેતા હશે. ત્હમે તો કંઈ નહિ અને ત્હમારાથી પર એવી કોઇ મોટી શક્તિજ જગતનું શાસન ચલાવી જગતને કંઈક શીખવી શકે તેવી ધારણાઓ ધારતા હશે. ત્હમે કદાચ તે શક્તિને આત્માનું પૂણ સ્વરૂપ માનતા હશે. એકજ શબ્દ કહું તો ત્હમે તેને ‘ધર્મ’ કહેતા હશે, અલ્લાહ કહેતા હશે. ત્હમે જરા સ્વાર્થી વધારે હશે. ત્હમને ત્હમારું હિત જડ્યા પછી અન્યનું હિત કરવાનું મન નહિ ચતું હોય. ત્હમારા વર્તમાન આત્માને કેળવવામાં, તેની ઉચ્ચતર સ્થિતિઓ લોગવવામાં ત્હમને સમય અને ફૂનીયાની જરૂરીયે પરવા નહિ રહેતી હોય. આ કળાને કદાચ ત્હમે ‘યોગ’ કહેતા હશે. શરીર સાંકટ, મરજ્યાત આપત્તિ, અહ્યયર્થ અને સૌ કોઇને વિચિત્ર પણ ત્હમને પોતાને તદ્દન મુચિત લાગતા એવા સદ્ગુણોમાં ફૂળ્યા સ્થેવાની એક ચિરંજીવ લાગણી અને વૃત્તિ ત્હમને ઉદ્દલવેલીજ રહેતી હશે. ત્હમારામાં શ્રદ્ધાનું પ્રમાણુ વિશેષ તો ખરું. અંધારામાંજ આગળ ચાલો; મળવાનો હશે અને ત્હમારા પ્રયત્નો પરિણામદાયક નીવડે તેવા સારા હશે તો પ્રકાશ આપો આપ મળી રહેશે—આ જગતના માનવીઓને સુણાવવામાં આવતા ત્હમારા લોકના ઝીણાપણુ અચળ વ્યાખ્યાન સૂરો—

અને એ અધ્યાત્મવાદ.

નહિ તો પાંચમું:—ક્યારનાયે લખાઇ ચૂકેલા અધ્યાત્મપથનું

(૪)

प्रास्ताविक.

પુસ્તક, એમાં દર્શાવેલા અનુલ્લંઘનીય નીચેના આમાં કદાચ તહમને પુષ્કળ શ્રદ્ધા હશે—કારણ તે પાળ્યાથી સુખી થયેલાં એવાં ખરાં કે ખોટાં કેટલાંક ઉદાહરણો તહમે જાણતા હશે. જગતના જીવની સુખી થવાની સતત આકાંક્ષા—તહેનો લાભ લઈ તહેને સુખી થઈ ગયેલા કેટલાક જીવો તરફથી દર્શાવવામાં આવેલા અમુક રસ્તાઓ—એનો સંગ્રહ તહમે જોયો હશે, વાંચ્યોયે હશે. એવા સુખી જીવોનેજ કદાચ તહમે ‘ધશ્વર’ કહેતા હશે. હેવા માર્ગોનેજ તહમે કદાચ સુવર્ણપથો કહેતા હશે. આ માર્ગે ચાલતાં જગત અને જીવન વિશે વધુ જાણવાની તહમારી જરૂરિયે ઉત્કંઠા નહિ રહેતી હોય. તહમે પુરેપુરા તહમારા શ્રદ્ધાથી માની ખેંચેલા મહાન આત્મામાંજ રચ્યાપચ્યા રહેતા હશે. તહમને છેવટે સ્વયંસ્ફૂરત પ્રેરણાત્મક જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાથી પ્રશ્નોના જવાબ સુજતા હશે. કલ્પનાના બળે કહો, બુદ્ધિ વિકાસને લીધે કહો કે પછી કોઈ નહિ માની શકાય હેવા અજ્ઞ જ્ઞાનને લીધે કહો પણ તે થઈ ગયેલા સુખી જીવોએ વિજ્ઞાન ન સાખીત કરી શકે હેવા પ્રશ્નોના ઉકેલ જગતના લલા માટે ગોઠવી રાખ્યા છે. તેમ કદાચ જગતને તહમે અત્યારે રહમજીવવા માંગતા હશે. પણ જગત—ખરું જગત—હાલ ગૂંચવાડમાં છે. આવા ધશ્વર પ્રણીત રસ્તાઓ પર ચાલો, ચાલો, ને તહેમાં તહમારું ખરું સુખ છે—આ તહમારા તરફથી થતી જગતને પરમ ઉદ્ધોષણ.

અને એ ધર્મઃ અનાદિ તથા અનંત.

હવે ત્હમે નીચે આવો. અહિં આવો. જગતમાં આવો. જગતની અંદર રહો. કેટકેટલાં બળો કે કેટલા લાવો, કેટ કેટલી ઇશ્વર પ્રણીત પ્રણાલીકાઓ માનવીઓને ઘેરી રહેલી હોય છે! બુદ્ધિ, ત્હમને જે કંઈક ઘેરાવા લાગ્યું. સત્ય સત્વ શોધી કહાડ્યા શીવાય છૂટક નથી-પછી તે વિજ્ઞાનની રીતે, અધ્યાત્મના યોગની રીતે કે પછી ધર્મની રીતે, જે શોધી કહાડવાનું છે, જે છેલ્લામાં છેલ્લી આપણી આશા છે તેને-તેજ સત્યને-આપણે અંતિમ શક્તિ (Unquenchable)

(4)

tionable authority) કહીએ તો શું વાંધો? જગત પર તે શાસન ચલાવે કે નહિ એ પછી જોઈશું પણ મુદ્દો પકડીએ તો કેટલું સાચું? ત્યારે માનો કે વિજ્ઞાન એ તો મનુષ્ય ભૂલોની પરંપરા છે, જ્યારે ધર્મ એ તો મનુષ્યના અંતિમ આશાએજ કહી નાખેલો સરળ, સત્ય રસ્તો છે. ધર્મને માન્યા શીવાય, જાણ્યા શીવાય, આપણે કંઈ શોધી શકવાના નથી.

પ્રો. રાધાકૃષ્ણના શબ્દો લઈએ:—

૧. "By merely narrating the superficial manifestation or tracing psychological conditions, people cannot realize what is meant by anger or sleep. Self-knowledge is the basis of all truths and they cannot get that knowledge either by perceptual consciousness or by logical reasoning. It is discovery, hence, of intuition that make them believe in the higher destiny of humanity."

ભાવાર્થ:—“પારણમતાં બાહ્ય રૂપો રક્ત કહેવાથી કે પછી માનસશાસ્ત્રના ગ્રીણવટ ભરેલા મુદ્દાઓ શોધી કઢાડવાથી કોઈ અને નિંદા શું છે તે કંઈ લોકો ન સ્હમજી શકે. આત્મજ્ઞાન એજ સઘળા સત્યનો પાયો છે અને તે કારણે જ્ઞાનની નૈસર્ગિક સ્ફુરણામાં માન્યતાની જરૂર—કે જે મનુષ્યને માનવ જીવનના અંતિમ ઉચ્ચ ધ્યેય વિષે વધુ દ્રઢ બનાવે.”

અને જુઓ, આપણે આવાજ રસ્તાઓને ‘ધર્મ’ કહીએ.

ધર્મની પરિભાષા બીજી તો ધણીયે હોઈ શકે. પણ ત્હમે મૂમે તે લો. સારો અને ઉંચો વિચાર કરતાં તરત સ્હમજી શકાશે કે તે હોઈ પરિભાષાઓ ન્હાની નદીઓની માફક આ મ્હોટા સમુદ્રને મળી જશે. અરે ત્હમાં અંતર્ગત યદ જશે.

૧. His Lecture at Cochbin on ‘Science Chologion’—published in the Bombay Free Press Journal of ૨0th. Feb. ૧૯૩૧.

પ્રાસ્તાવિક.

પૃથ્વીપર કેટલુએ એવું છે કે જે આપણને શુદ્ધ વિચારતાં ખાત્રી કરી દે કે જીવનને ધ્યેય હોવાનું જોઈએ. ધ્યેય મળી રહ્યા પછી જીવવાપણું રહેતું નથી. ધ્યેય પુરું ન થાય ત્યાં સુધી જીવન જીવવાપણું રહેવાનું. મૃત્યુ સમયે પણ મનુષ્યને લાગે છે કે તે કંઈ કરી શક્યો નથી. અર્થ એટલોજ કે તે સંતોષિત છે. તેને ધણુએ મેળવવાનું આપી છે. તેને જીવન જીવવું પડશે. પણ થાય છે શું? આપણી દ્રષ્ટિએ તે મનુષ્ય ચાલ્યો જાય છે, નિધનને પ્રાપ્ત થાય છે. પણ માનો અને ચોક્કસ માનો કે તે તે ધ્યેય પૂર્ણ કરવા પૂનર્જીવનને પામે છે. શરીર કરતાં અન્ય કોઈ શાશ્વત વસ્તુની હયાતિ જણાવી તો ખરી. જે મનુષ્યને ધ્યેય પૂર્ણ કરવાનું છે તેનું મનુષ્ય શરીર ખળા જાય છે તો પછી તે શાશ્વતતા શામાં આવી? જરીક વિચાર કરો અને આત્મા, ચૈતન્યમય આત્મા, મેલો આત્મા આપણે માનવોજ પડશે. આત્માનું મૂળ સ્વરૂપ આપણે પછી વિચારીશું.

તહમારી પાસે એક કે બીજી રીતે પણ જરીક જરીક ફેરવી કહાડેલી એવી કેટલીયે પ્રણાલીકાઓ પડી છે. તહમે તપાસો. બુદ્ધિવાદનો ઉપયોગ અહિં કરો. જીવનનું ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવા માટે તહમારી બુદ્ધિની કસોટીએ જે પ્રણાલીકા ચઢી શકે તેને તહમે અનુસરો તો કંઈ ખોટું કરતા નથી. પણ ફક્ત માનીજ એકેલી અને આંધળી શ્રદ્ધાથી ચોંટીજ પડેલી એવી કોઈ રીતને તહમે વળગી રહેતા હો તો ચોક્કસ મૂર્ખાજ છો તેમ કોઈ પણ બુદ્ધિને માનનાર મનુષ્ય કહ્યા વિના નહિ રહે. જગત જે ઉન્નતિ કરતું હોય તો તહમે અવનતિ તરફ પગલાં માંડો-ગમે તે માનવી તહમારા તરફ હસશે!

ધર્મ એ વ્યક્તિગત પ્રશ્ન છે. તેનાં મંડળો (Congregations) અને તેમાં બીજાં મનુષ્યો ખેંચાય તેવી લાલચનાં સાધનોજ જગતને દુઃખ કરે છે. તેઓજ જગતને ધ્યેય પૂર્ણત્વથી પાછું ઠેકે છે તે પણ કહ્યા વિના નહિ ચાલે. ધર્મ એ સમાજમાં અડચણ રૂપ ન બને, જે સામાજિક વ્યવહારો ધર્મના

પાયા ઉપર ન રચાયા હોય. આખો હવા, પ્રાંત, ભાષા અને પહેરવેશ ઉપર જે કુદરતીજ સમાજને અનેલા છે તે નહિ ગણુકારતાં ધર્મનેજ મૂળ લઘ સમાજ રચાયાં હોનેજ આભારી આપણી આ અત્યારની સ્થિતિ કહી શકાય. ગુજરાતમાં રહેતાં મનુષ્યો પરસ્પર ગમે તે આચરણ કરે ત્હેમાં અન્યોન્યના ધર્મને કંઈ લેવા દેવા હોય શકેજ નહિ. સદ્વર્તનની જ્ઞાનેને છૂટ છે. અને પ્રાકૃતિકજ સદાચરણી દુરાચરણી સાથે સંગ બાંધવો કદી ન ઇચ્છે. અને ધર્મ એની મેજેજ સચવાય. છતાંયે ધર્મ રહમજી શકનાર કોક સારા મનુષ્યમાં આવું વિચિત્ર પરિણામ ઉપજવનારી હલકી મનોવૃત્તિ પહેલાં ઉત્પન્ન થઈ હશે તેમ ધર્મનાં મંડળોને લીધે થઈ ગયેલી અત્યારની છિન્ન ભિન્ન પરીસ્થિતિ જોતાં કહ્યા વિના ચાલેજ નહિ. જે જાણુથી અને જે હેતુથી આપણે અત્યારે ધર્મને તપાસીયે છીએ તે જાણુ અને તે હેતુ સાથે સમાજના આર્થિક કે રાજ્યદારી કોષ્ઠપણ અંગને જરીયે સંબંધ નથી. સમાજને ધર્મને લીધે અને તે કરતાં નૈસર્ગિક ટેવો અને અન્ય પ્રશ્નોને ધ્યાનમાં રાખી અને તે વધુ ઇચ્છનીય છે.

આવું હોત તો 'ધર્મ' શબ્દ આટલો ન વગોવાત તે હું ચોક્કસ કહી શકું છું. મનુષ્યની ઉન્નતિનો પ્રશ્ન એટલો સાદો અને સરળ છે કે તે દરેક મનુષ્ય વાણી રહેલાઈથી રહમજી અને આચરી શકે. પણ અત્યાર સુધીનું ત્હેનું જીવન એવા કોઈ વિચિત્ર પ્રકારના વિચાર મિશ્રણમાં વહી ગયેલું હોય છે કે ત્હેને ત્હેમાંથી હટવું અથવા જરીક જેટલી કુદકી મારવી પણ મહાભારત કાર્ય થઈ પડે. ધર્મ ચોક્કખી રીતે બુદ્ધિ પર રચાયેલો છે. જે બુદ્ધિ એકદમ ન રહમજી શકે તે જરી મંથનથી રહમજી પણ રહમજી અને આચરે તે તો ચોક્કસજ. દ્વિતીયાના કાળા રંગો ત્હેને બળ જબરીથી નથી અડકતા પણ પોતે જો ખસવાજ ન માંગે તો તો કાળા શુ-પણ દરેક પ્રકારના પાકા રંગોમાં નીતરાઈજ પડે !! સંતોષ અને આનંદથી મનુષ્ય પોતાની કસોટીયે રહેડેલા માર્ગ પર ચાલ્યે જતો હોય-

પ્રાસ્તાવિક.

રસ્તામાં વિધ્ન આવે, ખડક આવે, પથ્થર, નદી, નાળાં ગમે તે આવે—કોઇની પણ પરવા કર્યા વગર તે હિંમતથી ધસ્યે જતો હોય તો જગતમાં તહેને માટે સુખી થવું ખૂબ અઘરું નથી—ખરેખર સ્વપ્નવત્ તો નથીજ. સાચ્યો ધર્મી, સાચ્યો તત્વ જ્ઞાની અને સાચ્યો બુદ્ધિવાન પોતાની આબુખાશુ લપેટાઇ વગેલી પુષ્કળ પ્રણાલીકાઓ-માંથી સત્ત્વ શોધી કહાડી પરમાનંદ અને પરમસુખ જલદી મેળવે. ફક્ત જ્ઞાનનોજ વિસ્તાર હોય, તહેના ઉપર પ્રતિબંધજ ન હોય અને દરેકને માન્યતાઓમાં પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય હોય તો ‘ધર્મ’ ને નામે જે ચાલી રહ્યું છે તે નજ આસે.

‘ધર્મ’ એ શબ્દથી કદાચ લોકો કંટાળી ગયા હોય તો શબ્દ ભણે બદલાય પણ તહેનાં તત્ત્વો, તહેના મુદ્દાઓ અને તહેનું માખણ ગમે ત્યાં પણ આવ્યા વિના નહિજ રહે.

આ માટે હું પણ સ્પષ્ટ સહમજી શકીયે તહેવી રીતે ‘જૈનસ્વ’ વિષે કહું તો શું ખોટું ?

(૨) વિશિષ્ટતા.

કર્મને પરિણમીત લાવ માન્યા વિના સ્થૂલ પદ્ધતિ માનવાં એજ જૈન તત્વજ્ઞાનની અન્ય તત્વ જ્ઞાનો કરતાં એક પહેલી વિશિષ્ટતા. મનુષ્ય જે કાંઈ કાર્ય કરે છે તે દરેકની સાથે કર્મના અણુઓમાં હલનચલનની ક્રિયાઓ શરૂ હોય છે. એ અણુઓ એટલા ગ્રીણા છે કે નરી આંખે તો નજ જોઈ શકાય. અરે મ્હોટામાં મ્હોટા સૂક્ષ્મ-દર્શકે કાર્યથી પણ ન જોઈ શકાય. દરેક શરીરમાં આત્મા છે. આત્માની ઉપર કર્મનાં કેટલાંયે આવરણ (પડ) ક્યારથીયે છે. જૈન તત્વજ્ઞાન ચોક્કસ રીતે તારીખ વાર સહિત તે નથી કહેતું. એ તો કહે છે કે તે અનાદિકાળથી છે. આત્મા મેલોજ છે, મેલ ચ્હડી ગયો છે. ત્હેનો મૂળ સ્વભાવ તો મેલ નીકળી ગયા પછી ખબર પડેને ? એ આવરણો મનુષ્યની કૃતિ પ્રમાણે ઢીલાં, મળજીત કે વધુ સંખ્યામાં બનતાં જાય છે. મનુષ્યના કાર્યને લીધે કર્મના અણુઓમાં જે કાંઈ

(૧૦)

વિશિષ્ટતા.

હલનચલન થયું તે સુધ્યું ત્હેના આત્માને અસર કરવાનુંજ. કાર્યના સારા ખોટા પરિણામમાં અથવા તો કારણમાં તે આણુઓ આત્મા ઉપર ચોંટવાનાંજ, આત્મા ઉપરથી ઉખડવાનાંજ કે પછી કંઈએ ન થયા વગર પડે ફક્ત હીલાંચે થવાનાં તો ખરાંજ. જગતમાં જૈન તત્વજ્ઞાને સાત તત્વો માન્યાં. જીવ જેમાં ચૈતન્ય છે તે, આત્મા છે તે (ઉપર હું ‘મનુષ્ય’ શબ્દ ફક્ત સ્હેલાઈથી રહમજવા માટેજ વાપરું છું. ખરી રીતે તો ‘જીવ’જ વાપરવો જોઈએ); અજીવ જેમાં ચૈતન્ય નથી, જડતા છે—આ બંને બીજાં પાંચ તત્વોથી જોડાયેલાં છે. કર્મને અજીવ પુદ્ગલ માની લો તો ત્હેનું આત્માની પાસે આવવું તે ક્રિયાને આશ્રવ તત્વ કહેવાય. આત્મા ઉપર ચોંટવું તે ‘બંધ.’ કર્મોનું આગમન રોકાવવું તે ‘સંવર.’ કર્મો ધીમે ધીમે ક્ષય પામવાં તે ‘નિર્જરા.’ અને કર્મોનું સંપૂર્ણ રીતે ખલાસ થઈ જવું તેજ ‘મોક્ષ.’

જૈન તત્વજ્ઞાન કહે છે કે આ ક્રિયાઓ સંસારમાં વસતા દરેક જીવોના આત્માઓ સાથે થયાજ કરે છે. સંસારથી પર વસતા એવા દેવોને પણ આ ક્રિયામાંથી મુક્તિ નથી. મુક્તિ છે ફક્ત સિદ્ધાને કે જેમણે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લીધું છે. પ્રશ્ન એ ઉઠશે કે જો કર્મ અને આત્માનો સંયોગ અનાદિજ છે તો પછી કર્મનો સદંતર નાશ કેમ સંભવે? પણ તે પહેલાં જો યાદ રાખીએ કે કર્મ વ્યક્તિ આત્મા સાથે અનાદિ સંબંધ ધરાવતી નથી પણ જુદા જુદા કર્મ લશ્કરનો પ્રવાહ અનાદિ સંબંધ ધરાવે છે તો તે પ્રશ્નજ ન ઉઠે.

મૃત્યુ સમયે મનુષ્યના આત્મા સાથેની આ ક્રિયાની જે સ્થિતિ હોય છે તેજ મનુષ્યને પુનર્જન્મ અપાવે છે. કયા રૂપમાં તે તો સરવાલાનું પ્રમાણ જાણે. જૈન તત્વ જ્ઞાને કર્મો, ત્હેના આણુઓ આઠ પ્રકારકાં માન્યાં. જ્ઞાન ઉપર જે આવરણ મૂકી દે, જે કર્મોના ઉદયથી જ્ઞાનનું આગમન મનુષ્યમાં ન થવા પામે તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ; ત્હેવીજ રીતે બીજાં દર્શનાવરણીય. જેનાથી મનુષ્ય કાર્યમાં

જૈનત્વ.

વારંવાર વિધન આવ્યાં કરે અને કાર્ય જોઈએ તે પ્રમાણમાં મહેતાનુ-
કૂળ કૃણીભૂત ન થાય તે અંતરાય કર્મ; જગતની વસ્તુ પર મમતા
જે કર્મને લીધે મનુષ્યમાં થવા પામે તે મોહનીય કર્મ; જે પ્રકારનાં
કર્મોને લીધે મનુષ્યનું આયુષ્ય અંધાધ ગય તે આયુ કર્મ; તહેવીજ
રીતે જોત્રને માટે જોત્ર કર્મ; જેને લીધે મનુષ્યમાં વખતો વખત
સુખ દુઃખની લાગણી ઉદ્ભવ્યા કરે—અરે ખરેખર સુખ દુઃખ પણ
થાય તે સધળાં વેદનીય કર્મો; અને છેલ્લાં પણ સૌથી અગત્યનાં
નામ કર્મો કે જેને લીધે આત્માને રહેવાની સ્થિતિ અને ભોગવવાનું
શરીર ઘડાય. આમ ટુંકમાં સ્હમજી શકાશે કે આત્મા ઉપર ચોટલાં
કર્મો, મૃત્યુ વખતે કર્મોનું સરવાયું અને વિશેષ કરીને નામ કર્મોનું
પ્રમાણ શરીર નક્કી કરે છે. એટલુંજ નહિ પણ શરીર બનાવે છે.
જૈન તત્વ જ્ઞાન માને છે કે આમ પ્રાકૃતિકજ કાર્ય પદ્ધતિ વિના
બીજું કોઈ શરીર ઘડતું નથી.

આ માન્યતા પૂરી રીતે બુદ્ધિવાદને પોષી શકે તેમ છે. અજ્ઞાન
પ્રકારની ગાંડી અને ઘેલી કલ્પનાઓ આ માન્યતામાં શ્રદ્ધા ધરાવતાં
કરવી નથી પડતી. મનુષ્ય મનુષ્ય તરીકેના ઉત્તમ અને ઉચ્ચ પદમાંથી
જરીયે નીચો નથી પડતો. તહેને ભાન એટલુંજ રાખવાનું કે તહેનું
કર્મ સરવાયું બરાબર એવું થઈ રહે કે જેમાંથી કોઈપણ પ્રકારની
ઉત્પત્તિ થવા પામે નહિ. આવી માન્યતામાં કોઈનાયે ઉપર ગુલામ-
ગીરીના સેવાભાવ નથી રાખવા પડતા. કારણ તેમ કયે પણ તે કોઈ
કંઈ કરી શકતું નથી. અન્યની મહેરબાનીની આમ કશીયે જરૂર નથી.
પોતાનાં સારાં કૃત્યોથી કર્મોનાં આવરણો ઓલાં ઠીલાં બનાવી શકાય
છે. તે ઓલાં ઉખડી પણ જાય છે, પણ તેમ કંઈ ન ક્યું હોય તો
દવા દવાની અસર કરી વધૂ કંઈ નથી કરી શકતી તેમ કર્મો કર્મોની
અસર કરી પોતાનીજ મેળે ઠીલાં થઈ ખરી પડે છે. જૈન તત્વ
જ્ઞાન આમ પુરૂષાર્થને પ્રથમ પંક્તિએ બેસાડે છે. પુરૂષાર્થ અને
બુદ્ધિવાદ, પુરૂષાર્થ અને સામ્યવાદ, પુરૂષાર્થ અને જગતનો પ્રગતિકારક

વિશિષ્ટતા.

એવો કોઇપણ 'વાદ' જરીયે જુદાં નથી. શા માટે ત્યારે જૈન તત્ત્વ-
જ્ઞાન તેઓ કરતાં જુદું હોઇ શકે ?

શરીર કેવી રીતે અને છે તે આખતમાં વિજ્ઞાન ક્યાં સુધી
આગું તે તપાસીયે. આ રહ્યા સર ઔલીવર લૉન્ગના શબ્દો:—

1 Thus our first lesson, the result of the work of the last century is that matter is essentially discontinuous; that it consist of atoms of known size and weight (found by Lord Kelvin) but that they are astonishingly small and numerous almost beyond the reach of imagination. These facts are not speculation; they are the common places of modern science. Of these things our own bodies consist; every cell in a vegetable or an animal body contains millions of billions of atoms and the properties of a cell so complex, the phenomena of life so mysterious, that in all probability this great number is needed to enable our bodily tissues to possess the structure they have and to carry out their respective functions. The human body demands a certain number of cells, a very great but still a finite number. and each cell demands a number of atoms, also a very great but still a finite number. The size of the atom presumably determines the size of the cell; the size of the cell presumably determines the size of the body."

ભાવાર્થ—“આમ ગઇ સદીની આપણી શોધખોળના પહેલા પાદ તરીકે આપણે કહી શકીએ કે પદાર્થ ખરેખર સંકળીત નથી, જાણીતા કદ અને વજનવાળા પરમાણુઓનો તે અનેલો છે. પણ એટલું ખરું કે પરમાણુઓ આશ્ચર્ય પમાડી દે તેટલી હદ સુધીના નહોતા અને કદપના બહારની સંખ્યામાં છે. આ ફક્ત ધારણાજ નથી પણ પ્રસ્તુત વિજ્ઞાનની સાખીત

1. "Modern Scientific Ideas." 1928.

કરેલી એક સત્ય ખીના છે. આનાંજ આપણાં શરીર અને છે; દરેક વનસ્પતિ કે પ્રાણીના શરીરની આંતરિક કોથળાઓમાં (Cells) કરોડો પરમાણુઓ હોય છે, જેમની પ્રવૃત્તિઓ એટલી બધી ગુંથવાડા ભરેલી, જીવનના આગમનનો પ્રસંગ એટલો બધો અદ્ભૂત કે સોમાંથી નંવાણું ટકા આપણા શારીરિક તંતુઓનો ઘાટ અને ત્હેમની ક્રિયા આ મ્હોટી પરમાણુ સંખ્યાનેજ આભારી છે. મનુષ્ય શરીરને પુષ્કળ અને નિશ્ચીત સંખ્યામાંજ આંતરિક કોથળાઓ જોધએ છે અને દરેક ત્હેવી કોથળાને પુષ્કળ પણ નિશ્ચીત સંખ્યામાંજ પરમાણુઓ જોધએ છે. કોથળાનું કદ બનતા લગી પરમાણુના કદને આભારી છે. જ્યારે શારીરિક કદ બનતા લગી કોથળાના કદને આભારી છે.”

આ શબ્દોનું તાત્પર્ય જૈન તત્ત્વજ્ઞાન કરતાં કંઈ ખાસ જુદું નથી પડતું. એટલે જગતની પ્રગતિમાં જે આપણને વિશ્વાસ હોય, વિજ્ઞાનની શોધખોળ પ્રત્યે પુષ્કળ આદર હોય, અનુભવી વિજ્ઞાન-શાસ્ત્રીઓનાં પોતાના ક્ષેત્રમાંનાયે વચનોમાં આપણને અંતિમતા લાગતી હોય તો આપણે માનવુંજ રહ્યું કે શરીરોની ઉત્પત્તિ વિષે અન્ય સઘળી કલ્પના ભરી વાતો ખોટી છે. તે સામાન્ય કે અસામાન્ય પણ મનુષ્યના ભેજમાં જલદી કે મોડે પણ ધ્રુષ્ણીનો સામનો કરી નથી ઊતરી શકતી. વિચાર વગરની શ્રદ્ધાથી ગમે તે હોય છતાં પણ કહેવાતા હૃદય સાથે તો તે ચોંટી જઈ શકે.

છતાં જૈનો માને છે કે ‘પ્રભુ’ છે. જૈનો નિરીશ્વરવાદી નથી. કર્મોનો મેલ આત્માને જ્યારે નથી રહેતો ત્યારે તે પોતાના પૂર્ણ પ્રકાશથી મૂળ રૂપમાં ખીલે છે. ત્હેનું સ્વરૂપ તે અનંત જ્ઞાન, અનંત વીર્ય, અનંત દર્શન અને અનંત સુખનું હોવાપણું. આત્માના અંતિમ રૂપે સઘળા અનંતતાજ. તે પ્રાપ્ત થયા પછી આત્મા કદી પણ શરીર ધારી શકે નહિ, સંસારમાં આવી શકે નહિ અને મોક્ષમાંજ રહે. જે જે વીરલાઓના આત્માઓએ આવું સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર્યું, તે સઘળા જૈનોના ધર્મર. દેખીતી રીતે તો લોકો કે જૈનોમાં

વિશિષ્ટતા.

ધ્રુવર તો ઘણાંયે પણ હા-એક ખીજ સમજીતી આવ્યું. એકના અનેક રૂપો કદાચ ખીજનાં તત્વજ્ઞાનો માનતાં હશે પણ જૈન તત્ત્વ જ્ઞાન તો માને છે કે અનેકનું એક રૂપ. સિધ્ધિમાં આઠ ગુણ હોય છે. ચાર ઉપર કદા તો અને ખીજ ચાર તે આ-અગુરુલ્લુપ્ત, અવગાહનત્વ, સુદૃઢત્વ અને નિરાપાધત્વ. આ ગુણો પર જરી વિચાર કરી જોઈશું તો ખચ્ચર પડશે કે અનેક કર્મ રહિત આત્માઓથી એક કર્મ રહિત આત્મા બની શકે કે નહિ. આમ થવાથી જે કંઈ સ્વરૂપ નહાના મ્હોટાં થતાં નથી. સ્વરૂપ અને કદની કંઈ નિશ્ચીત હદ નથી. તે અમે તે હોઈ શકે. માન્યતાઓમાં આમ જરીકજ છે-જો બરાંબર સત્ય રૂપે સમજવા મનુષ્ય પ્રયત્ન કરે તો તે એકજ.

જૈનોએ આત્માના અંતિમ સ્વરૂપને ધ્રુવર કહ્યો. ત્હેનાંમાં સઘળી શક્તિઓ સોંપી. ધ્રુવર શક્તિ વાપરતોજ નથી. જૈન મતમાં કોઈને પણ જગત ઉત્પન્ન કરવાની કે જગતને મારી નાખવાની કલ સત્તા નથી આપવામાં આવી. જૈનોનો ધ્રુવર દક્ષ આદર્શરૂપ-ધ્યાન ધરી પ્રેરણા મેળવવા માટેજ. આ જમાનામાં જો કર્મ એ હાસ્થાસ્પદ લાગતો હોય તો તે ધ્રુવર સત્તાની અજાણ માન્યતાઓને લીધેજ. છ દિવસમાં પ્રભુએ જગત બનાવ્યું એ જોટલું વિચીત્ર લાગે છે તેટલુંજ વિચીત્ર બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વરનું કાર્ય. કર્તૃત્વ પણ લાગે છે. જૈનમત પ્રમાણે ધ્રુવર બનતાજ જાય છે. શરૂઆતનો ધ્રુવર કોણ ત્હેની ચોક્કસ તારીખ તે નથી દર્શાવતો. આમ અનાદિ કાળથીજ ચાલતું આવે છે. એકજ મૂળ ધ્રુવર નવા નવા અવતારો લે તે જૈન મત કદી કબૂલ નહિ કરે. કારણ જૈન મતના તે કર્મ રહિત આત્માને ફરીથી કર્મ લાગી શકેજ નહિ અને પેલાં ક્રિયા પરિણામો નહિ હોવાથી સંસારમાં તે આવી શકેજ નહિ. ઘણા ધ્રુવર માનવામાં જૈનોને કંઈ વાંધોજ નથી. કારણ તેથી તેઓ દરેકને-દરેક મનુષ્યને એવી શક્તિ આપે છે, એવું સ્વભાવ કરાવે છે, કે તેજ જગતમાં મહાન. તેજ જગતનો પ્રભુ. આત્માના આવરણને કહાડી નાખવાના

જૈનત્વ.

જરીક પ્રયત્ન કરે અને તે પૂર્ણ થયે તેજ ખરેખર ઇશ્વર. મનુષ્યમાં નવું ચેતન, નવું જોમ, અને નવીન ઉત્સાહ જો કોઈ તત્ત્વજ્ઞાન રેડતું હોય તો તે આ કે જોમાં કોઈનીયે ગુલામી નહિ અને ફક્ત પોતાનાજ પ્રયત્નો.

ત્યારે જૈનોમાં મૂર્તિપૂજા કેમ ?

આને માટે માનવ સ્વભાવ આરિકાદયી તપાસવો પડશે. આપણા કરતાં જે કોઈ મહાન આપણી દ્રષ્ટિએ લાગતું હોય તેના તરફ આપણને આકર્ષણ, ભક્તિ અને પ્રેમ ઉત્પન્ન થાયજ. ચાલુ જીવનમાંજ નજર કરો. કોઈ પૂર્ણ નથી. વિચ્યતાના અને કીર્તિ પ્રાપ્તિના શ્રંગે ચઢી એટલાને પણ કંઈક વધારેની આશા હોય છે. તેનાથી પણ મહાન તેને કોઈ લાગે છે. તેને તેના તરફ, તેના તે આદર્શ તરફ ભક્તિભાવ કે લાગણી હોયજ. તે તેને જોયા કરવાનો, જોખી રહેવાનો. જૈન તત્ત્વજ્ઞાને ત્યારે મોક્ષગામી આત્માઓને આવાં આદર્શ માન્યાં. તેના પ્રત્યે અંગ્રેજીમાં જોને Hero worship કહે છે તેવી ભક્તિ રાખવાનું દરાવ્યું. જૈન ધર્મના વારંવાર ઉદ્ધાર કરી જનાર ચોવીસ મહાત્માઓને તીર્થંકર કહ્યા છે. તે યાદ રહે, તેના પ્રત્યે માન રહે, તેના જોવા થાયથી નિરંતર પ્રેરણા રહે તેજ માટે મૂર્તિની જરૂરીઆત. તેઓ કંઈ તેમના ભક્તોને બક્ષિશ ન આપે. ઇચ્છાઓ અને આકાંક્ષાઓ તેમની તેઓ ન પૂરી કરે. આમ જોઈ શકાશે કે જૈન મૂર્તિપૂજા તે સાંસારીક મોહમાયા પ્રાપ્ત કરવાની સ્વાર્થી ભક્તિ નથી, પણ સંસારથી પર જવા, સંસારમાં ફરી કદી નહિ આવવાની સત્ત જ્ઞાસા છે. અને આમ હોવાને કારણેજ જૈન મૂર્તિપૂજામાં આટલો બધો મહામેદ ? તદ્દન વીતરાગ પ્રતિમા રાખી શકાય કે શૃંગારીત-આ જૈનોને અડકી રહેલો ફક્ત એકજ પ્રશ્ન. તીર્થંકર માનવીઓ હતાં-તેઓએ પેલું અત્યુત્તમ પદ પ્રાપ્ત કર્યું તે માનવ સ્થિતિમાંજ. જૈનો કહે છે કે મૃત્યુ સમયે તે માનવીઓ

વિશિષ્ટતા.

તદ્વત નિર્મોહી હતા. મૃત્યુ સમયે એટલે મોક્ષમાં જતીજ વખતે, પ્રશ્ન એટલોજ રહે છે કે તે માનવ શક્તિની યાદ તહેના જીવનના પ્રસંગો (જે મોહ અને વાસનાથી ભરપૂર હતા) સ્મૃતિ પટપર રાખી આપણે રાખવી કે પછી તહેના જીવનનું અંતિમ પ્રાપ્ત થમ ગયેલું ધ્યેય સ્મૃતિપટ પર રાખી રાખવી. મહેને તો વિચાર કરતાં જણાયું છે કે દ્વિતીય પ્રકારનીજ. મૂર્તિપૂજા-શક્તિ યાદ-માનવીને વધુ હિતકર છે ત્યારે કેટલાક જૈનો મૂર્તિપૂજા કરતાજ નથી તહેનું કેમ? સિદ્ધ આત્મા અગરીરી છે તહેને શરીર આપવાનો આપણો શો અધિકાર? આ તહેમની દલીલ. પણ આયે દલીલને પેલી ‘વીરપૂજા’ની ઉત્તમ પ્રવૃત્તિઓ અરાઅર અર્થ વગરની કરી શકે. સિદ્ધ આપણે જે છીયે તેજ હતા. તેઓ શક્તિ કેળવી કર્મ નિર્જરા પૂરી મેળવી મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરી શક્યા. આપણે કેમ ન કરી શકીયે? અને આજ ધૈર્ય ભર્યો ભાવ માનવ-હૃદયમાં જગાવવા તે સિદ્ધની મનુષ્યાકારમાં અંતિમ ધ્યાન સમયની (મનુષ્ય જીવનની તહેમની ઉત્તમમાં ઉત્તમ સ્થિતિ) મૂર્તિ રાખીયે (પછી તે આપણા માનસિકપટ પર કોતરીયે કે નહીં ચક્ષુદર્શન માટે રાખીયે-પહેલું સાધારણ જનતા ન કરી શકે; બીજું સૌ દોષ અપનાવી શકે) તો ચોક્કસ આપણને આપણું ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવામાં કંઈક તો સુગમતા પડે. ઉત્સાહ, દિશાસો અને ઉર્મિ ઓપણ આપણા વિકટ માર્ગને કંઈ ઓછો રહેલો ન બનાવે.

હવે હું જૈન મૂર્તિની મહત્તા બતાવવા પ્રયત્ન કરું.

ધ્યાન કેવું હોય છે અને ધ્યાન વખતે શાન્તિ કેવી અનેરી મળે છે તે સાક્ષાત્ બતાવનાર જૈનોની વસ્ત્ર રહિત મૂર્તિ હોઈ શકે. વસ્ત્ર-સહિત મૂર્તિ ધ્યાન શીવાયના માંગણી વિષેના વિશેષ વિચારો પણ ઉપજાવે. યોગાભ્યાસનું વર્ણન ભગવદ્ગીતામાં નીચેના શ્લોકો આપે છે. અરાઅર પૂર્ણ યોગમય ત્યારે તો જૈનીયોની મૂર્તિ છે એમ તહેમના એક વખત તો દર્શન કર્યા પછી કહ્યા વિના નજ રહેવાય.

સમકાયશિગેય્રીવં ધારયન્નચલાં સ્થિરઃ ।

સમ્મેક્ષ્ય નામિકાગ્રં સ્વ દિશશ્ચાનલ્લોકયન્ ॥૧૩॥

પ્રેશાન્તાત્મા વિગતર્ષી બ્રહ્મચરિ વ્રતે સ્થિતઃ ।

પનઃ મંયમ્પ માન્નચતો યુક્ત આતિત મત્પરઃ ॥૧૪॥

યુશ્ચનેવં સદાત્માનં યોગી નિયત પાનમઃ ।

શાંતિ નિર્વાણપરમાં મત્ત્વંસ્થામધિગચ્છતિ ॥૧૫॥ અ. ૬.

ભાવાર્થ—“શરીર, મન તક અને ગદર્શન સીધાં રાખીને, નિશ્ચય થઈ અહિં તહિં ન દેખતાં, સ્થિર મનથી નાસિકાના અગ્રભાગ પર દષ્ટિ રાખીને, અંતઃકરણને અતિ નિર્મળ અને વી નિર્ભય બનીને, બ્રહ્મચર્ય યુક્ત રહી મનને સંયમમાં રાખીને જે મહારામાં (કુપ્પણમાં) ચિત્ત લગાવે, મહારામાં લીન થઈ જાય-આવે. યોગી પછી મહારામાં પોતાના આત્મા જોડી દે તો તે પરમ શાંતિરૂપ નિર્વાણને (જે મહારમાં જ છે.) પામે છે.”

અને ખસ આજ સ્થિતિમાં જૈન તીર્થંકરો તહેમના દહેરાસરોમાં જોવામાં આવે છે. વળી આ પાપાણુ મૂર્તિથી ખીજો એવો કયો ક્યો છે તે તો મેં કહ્યો છતાંયે તંહેનું દર્શન પુણ્ય કર્મનો અંધ હેમ કરાવે છે તે પણ તહેની એક મહત્તા.

भवत्यचेतनं किंतु भव्यानां पुण्ड्रबन्धने ।

पणिणामसमुत्पत्ति हेतुत्वात्कारणं भवेत् ॥४९॥

रागादिदोषहानत्वादायुधाभरणादिकात् ।

विमुख्यस्य प्रसन्ने दुःखानि हानि मुखप्रियः । ૫૦॥

अपतितक्षसूत्रस्य लोकलोकवलाकिनः ।

कृतार्थत्वात्परित्यक्त जलदः प्रमत्पनः ॥ ૫૧॥

વિશિષ્ટતા.

જિનેન્દ્રધ્યાલયાંસ્તસ્ય પ્રતિમાશ્ચ પ્રપશ્યતાં ।

ભવેન્દ્રુમામિસંધાનપ્રકર્ષો નાન્યતસ્તથા ॥૫૨॥

કારણદ્વયમાન્નિધ્યાત્ સર્વકાર્યસમુદ્ભવઃ ।

તસ્માત્ સાધુ વિજ્ઞેયં પૂજ્યકારણકારણમ્ ॥૫૩॥

ઉત્તરપુગણ પર્વ ૭૩.

ભાવાર્થ—“જો કે જિનેન્દ્રની પ્રતિમા અને મંદિર બંને અચેતન છે છતાં શુભ ભાવોની ઉત્પત્તિમાં નિમિત્ત હોવાથી પુણ્ય અંધમાં કારણુ રૂપ છે. જિનેન્દ્ર રાગાદિદોષ રહિત છે અને શાસ્ત્ર તથા આભુષણોથી વર્ણીત છે. પ્રસન્ન ચંદ્ર સમાન સુખની શોભા ધરાવે છે, ઇન્દ્રીયોના જ્ઞાનથી રહિત છે, લોક અસોકને જોઇ શકનાર છે, કૃતકૃત્ય છે, જટા વગેરેથી રહિત છે—એવા પરમાત્માનું અને તેના મંદિરનું દર્શન કરવાથી જો ઉત્કૃષ્ટતા પ્રાપ્ત થાય છે, તે અન્ય મૂર્તિ વગેરેથી નથી થતી. સર્વ કાર્યો અંતરંગ અને અહિરંગ એ કારણોથી થાય છે અને એથી સ્થમજી જાઓ કે આ મૂર્તિ પુણ્ય પ્રાપ્તિમાં શુભ ભાવોની ઉત્પત્તિથી કારણુરૂપ તો છેજ.”

ત્યારે જોઇ શકાય તો ખરું કે જૈનોમાં કર્મ, ઇશ્વર અને પુનર્જન્મ વગેરેની માન્યતા કાંઇક વિશેષ પ્રકારે છે. સર્વેનો અન્યેન્ય સંબંધ સ્થમજીવો જરીયે અચરો નથી.

ઇશ્વર અને દેવ વચ્ચે જૈન મતમાં જો તફાવત કહેવામાં આવે છે તે જાણવા જેવો છે. જીવ એવી પ્રકારનાં કર્મ પડજો મેળવે કે જો તેને ગતિ બદલાવે. ચાર ગતિ—મનુષ્ય, દેવ, નરક અને તિર્થંચ સત્ય જ્ઞાન અને દર્શન વિના ફક્ત સુખજી ભોગવવા માટે જીવ દેવગતિ પ્રાપ્ત કરે. દેવગતિમાંથી આત્મા કદિ મોક્ષ ન મેળવે—તે મનુષ્ય થાયજ. દેખીતી રીતે જણાય કે દેવ વધુ શક્તિશાળી—મનુષ્ય તો કંઇજ નહિ પણ વિચાર કરતાં જણાશે કે મનુષ્ય દેવને કબજે

કરી શકે છે. મનુષ્યજ વધુ ખળવાન અને દેવ તો ખિચારા મહાન મનુષ્યના પામર ગુલામ. દેવ ચાર જાતના—ભવનવાસી, કલ્પવાસી, જ્યોતિષ્ક અને વ્યંતર. ખૂબ પ્રમાણમાં નીચ વાસનાઓ ન હોય તે પહેલા ત્રણ પણ જોને વેર, ક્રોધ, ઝનુન અને ખુન્નસ રોમ રોમ વ્યાપી રહેલાં છે તે વ્યંતર. સાદી ભાષામાં કહેવાય તો તે ભૂત. જૈનો આ દેવને પૂજે નહિ. જગતની વાસનાવાળો જૈન જગતનાં સુખ ભોગવવા કદાચ આ દેવોને કબજે કરવા પ્રયત્ન કરે પણ અધ્યાત્મ તરફ જોનું પલણુ છે, મોક્ષ તરફ જોની ઉર્ધ્વ દાષ્ટ છે, હેવો જૈન આ દેવોના ફંદામાં કદી નહિ પડે. પોતાની ઇચ્છાઓ પરિપૂર્ણ કરવા આ દેવોને સંતુષ્ટ બનાવવા કેટલાક જૈનો પોતાની ફરજ માનતા હશે પણ ખરો જૈન તે દેવોની જરીયે પરવા નહિ કરે. એ તો ફક્ત પોતાનાજ પ્રયત્નોથી પોતાના આત્માને કર્મ રહિત કર્યેજ જવાનો. બુદ્ધિવાદના પૂજકોને જૈન તત્ત્વજ્ઞાન કહે છે કે ખરા જૈનો અને સાચા બુદ્ધિવાદીઓ જરીયે જુદા નથી. મનુષ્ય શક્તિને માટે આટલો બધો વિશ્વાસ અને મનુષ્ય માત્રને આટલી બધી સ્વતંત્રતા બુદ્ધિવાદ શીવાય બંજી કોણ આપી શકે? અને જૈનધર્મ એ એક બુદ્ધિવાદજ નથી તો બીજું શું છે?

પણ સૌથી વધુ રસિક અને મહાન અગત્યતાનું એ જૈન ધર્મનું તર્ક શાસ્ત્રી. (Logic) એકજ વસ્તુને જુદી જુદી અપેક્ષાથી જોઇ જુદી જુદી રીતે દર્શાવવી. જગતને દ્વૈત અને અદ્વૈત બંને કહેવું—દ્વૈત એ આત્મા. પુદ્ગલ, આકાશ વગેરે જુદા જુદા પદાર્થોના અસ્તિત્વના હિસાબે બ્યારે અદ્વૈત એ જગતના સર્વ પદાર્થોનાં અસ્તિત્વના ગુણના હિસાબે એકજ મનુષ્યને માતા, બહેન, પુત્રી વગેરે સવળું કહેવું—કંઈ કંઈ અપેક્ષાએ તે સહમજબું અધર્મ નથી. આત્માને નિત્ય અને અનિત્ય (પોતાના ગુણોનો સદા ધારક છતાં અવસ્થાઓ વારંવાર બદલનાર હોવાની અપેક્ષાએ), એક અને અનેક (પાતે અખંડ છે છતાં સર્વ ગુણોના

વિશિષ્ટતા.

જુદા જુદા અંશ રાખનાર હોવાની અપેક્ષાએ), વગેરે જુદા જુદા સ્વભાવવાળો કહેવો. દ્રાષપણુ વસ્તુનું પુરેપુરું જ્ઞાન તહેતી એકજ આજુ તપાસવાથી થતું નથી. એ તો જેટલી જોઇ શકાય તેટલી આજુઓ જોવાથીજ અને જેટલાં વિચારા શકાય તેટલાં દષ્ટિ બિન્દુઓ વિચારવાથીજ તે વસ્તુની પુરેપુરી માહિતી થઇ શકે. જૈન તત્ત્વજ્ઞાનમાં તહેવા તહેવા તર્ક શાસ્ત્રીનેજ ‘સ્યાદાદ’ નામ આપ્યું છે. નવી વસ્તુ ઉત્પન્ન થતી નથી તેમ જુનીનો નાશ પણ નથી થતો. એ તો જેટલું છે તેની પર્યાયોજ બદલાતી જાય છે.

ઉત્પાદવ્યયધ્રોવ્યસુક્તં સત્ ।

દરેક ચીજને ઉત્પત્તિ, નાશ અને સ્થિતિ વળગેલાંજ હોય છે. વિજ્ઞાન પણ આજ મતને પૂર્ણ ટેકો આપશે. Conservation of mass and conservation of energy તે બન્ને જૈન સિદ્ધાન્તનેજ સીધાં અનુસરતાં નથી તો બીજા કોને? વિજ્ઞાને હમણાંજ સાબીત કરી આપેલાં કેટલાંયે સત્યો જૈન તત્ત્વજ્ઞાનીઓ અનાદિ કાળથી જગતને કહેતા આવ્યા છે. પણ જગત ક્યાં સાંભળે છે? જગતને જે રીત ગમે તે રીતથીજ તહેને તત્ત્વો કહેવાં જોઇએ-જેનો આ સુત્ર હમણાંજ સ્થમન્યા છે.

સ્યાદાદ જેઓ પુરેપુરું સ્થમજી શક્યા નથી તેઓ તહેને સંશ્લેષવાદ અને વિપરીતવાદ કહી નકામું બગાડે છે. ડો. ભાંડારકરનો તે માટે આપણે મત લઇએ. તેઓ કહે છે:—

“You can confirm existence of a thing from one ‘point’ of view (Syad asti), deny it from another (Syad nasti), and affirm both existence and non-existence with reference to it at different times (Syad asti nasti) If you should think of affirming both existence and non-existence at the same time from the same point of view, you must say that thing

cannot be spoken of (Syad avaktavya)-It is not meant by these modes as that there is no certainty or that we have to deal with probabilities only as some scholars have thought. All that is implied is that every assertion which is true is true only under certain conditions of space, time etc "

ભાવાર્થ:—“ત્હમે અમુક અપેક્ષાથી કોઇ વસ્તુનું અસ્તિત્વ બતાવી શકો છો તે સ્પષ્ટરિત, બીજી અપેક્ષાથી ત્હનો નિષેધ કરી શકો છો તે સ્પષ્ટનાસ્તિ. તેજ વસ્તુનું અસ્તિત્વ અને નાસ્તિત્વ એકજ અપેક્ષાથી જુદા જુદા સમયે દર્શાવી શકો છો તે સ્પષ્ટરિત નાસ્તિ. આવું અસ્તિત્વ અને નાસ્તિત્વ એકજ સમયે એકજ અપેક્ષાથી કોઇપણ વસ્તુનું ત્હમે બતાવી નહિ શકો અને તે સ્પષ્ટાવ્યક્તાવ્ય—આ બધું કહેવાનો અર્થ એમ નથી કે આમાંથી નિશ્ચયપણું જ ઉડી ગયું છે કે પછી ત્હમે સંભવિત કલ્પનાજ કુર્યે જાઓ છો. કેટલાક વિદ્વાનોએ ઉપરના સ્પષ્ટાદ્વનો એવો અર્થ પણ કુર્યો છે. (પણ તે ખોટું—કારણ)—અર્થ તો એ છે કે દર્શાવવામાં આવતી બીના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ વગેરેની લિન્ન અપેક્ષાથી તદ્દન સત્ય છે.

સ્પષ્ટાદ્વના ગુણ ગાવા માટે બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટિના પ્રો. અધિકારીનો પણ આપણે મત લઇએ. તેઓ પોતાના તા. ૨૬-૪-૧૯૨૫ના એક ભાષણ વખતે કહે છે કે:—

“It is this intellectual attitude of impartiality without which no scientific or philosophical researches can be successful that the Syadvada stands for. Nothing has been so much misunderstood and misrepresented in Jainism as the tenet for which the word stands. Even the Learned Shankaracharya is not free from the charge of in Justice that he has done to the doctrine. Syadvada emphasizes the fact that no single view of the universe or of any part of it would

વિશિષ્ટતા.

be complete by itself. There will always remain the possibilities of viewing it from other stand points which have as much claim to validity as the former."

ભાવાર્થ—સ્યાદાદ એટલેજ નિષ્પક્ષ છુદ્ધિવાદ કે જેના વિના કોઇપણ વૈજ્ઞાનિક કે સિદ્ધાન્તીક શોધ પૂર્ણ નથી થઇ શકતી. જૈન તત્ત્વજ્ઞાનમાં સ્યાદાદ શીવાય એવું બીજું કશુંયે નથી કે જેને કોઇ ખોટી રીતે સહમજ્યા હોય અને અન્યને પણ સહમજ્ય હોય. વિદ્વાન શંકરાચાર્ય પણ અવી પ્રકારના અન્યાયના દોષમાંથી મુક્ત નથી. સ્યાદાદ એ ખાખત ભાર મૂકીને કહે છે કે વિશ્વ અથવા તો તહેનો કોઇપણ ભાગ એકજ દ્રષ્ટિથી સ્વયં પૂર્ણ કદીયે નથી. અન્ય અપેક્ષાઓથી તે પદાર્થો તરફ જોવાની સંભાવના હંમેશા રહેશે અને એવી અપેક્ષાઓ કે જે સરખીજ સાચી હોય."

અને ત્રીજો પ્રો. આનન્દશંકર ધ્રુવનો અભિપ્રાય પણ આપણે જોઇએ. તેઓ એક વખત ભાષણમાં બોલેલા:—

"સ્યાદાદનો સિદ્ધાન્ત અનેક સિદ્ધાન્તો અવલોકીને તહેનો સમન્વય કરવા ખાતર પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે"—ધ્રુવ સાહેબ એમ તો નથી માનતાને કે જૈન ધર્મ એ એક હયાતિ ધરાવનાર અત્યારના ધર્મનો કાંટો છે? આટલું પુછવું પડે તહેનું તો કારણ કે તહેમનું ઉપરનું વાક્ય મહેં શંકા ખતાવી તહેવો અર્થ દાખવી શકે—“સ્યાદાદ એકીકરણનું દ્રષ્ટિબિન્દુ હમારી સહામે ઉપસ્થિત કરે છે. શંકરાચાર્યે સ્યાદાદ ઉપર જે આક્ષેપ કર્યો છે તે મૂળ સહચની સાથે સંબંધ રાખતો નથી. એ નિશ્ચય છે કે વિવિધ દ્રષ્ટિ બિન્દુઓ દ્વારા નીરીક્ષણ કર્યા વગર કોઇ વસ્તુ સંપૂર્ણ સ્વરૂપે સહમજ્યામાં આવી શકે નહિ. આ માટે સ્યાદાદ ઉપયોગી તથા સાર્થક છે. મહાવીરના સિદ્ધાન્તમાં ખતાવેલ સ્યાદાદને કેટલાક સંશયવાદ કહે છે—એ હું નથી માનતો. સ્યાદાદ સંશયવાદ નથી, કિન્તુ તે એક દ્રષ્ટિબિન્દુ હમને મેળવી

જેનત્વ.

આપે છે. વિશ્વનું દેવી રીતે અવલોકન કરવું જોઈએ એ હમને શીખવે છે.”

૧ “અને વિશાળ દ્રષ્ટિથી દર્શન શાસ્ત્રો જોનાર પણ સારી પેઠે સહમત શકે છે કે દરેક દર્શનકારોને સ્યાદાદ સ્વિકારવો પડ્યો છે. સત્વ, રજઃ અને તમ એ પરસ્પર વિરુદ્ધ ત્રણ ગુણોવાળી પ્રકૃતિને માનનાર સાંખ્ય દર્શન; પૃથ્વીને પરમાણુ રૂપે નિત્ય અને સ્થૂલ રૂપે અનિત્ય માનનાર તથા દ્રવ્યત્વ, પૃથ્વીત્વ અદિ ધર્મોને સામાન્ય અને વિશેષ રૂપે સ્વિકારનાર નૈયાયિક વૈશેષિક દર્શન; અનેક વર્ણુ યુક્ત વસ્તુના અનેક વર્ણુકારવાળા એક ચિત્ર જ્ઞાનને—જેમાં અનેક વિરુદ્ધ ગુણો પ્રતિભાસે છે—માનનાર બૌદ્ધ દર્શન; પ્રમાતા, પ્રમિતિ અને પ્રમેય આકારવાળું એક જ્ઞાન જે તે ત્રણે પદાર્થના પ્રતિભાસ રૂપ છે તહેને મંજુર કરનાર મિમાંસક દર્શન અને એવાજ પ્રકારા ન્તરથી બીજાઓ પણ સ્યાદાદને અર્થાતઃ માન આપે છે.

૨ જ તિવ્યવ્યાયાત્મકં વસ્તુ વદન્નનુ મવોચિતમ્ ।

મટ્ટોવાપિ મુરાગિર્વા નાનેકાન્તં પ્રતિક્ષિપેત્ ॥

જાતિ અને વ્યક્તિ એ બન્ને રૂપે વસ્તુને કહેનાર ભટ્ટ અને મુરારિ ‘સ્યાદાદ’ ને તરછોડી શકે નહિ.

અવદ્દં પરમાર્થેન વદ્દં ચ વ્યવહારતઃ ।

બુવીણી વ્રહ્મવેદાન્તી ચાનેકાન્તં પ્રતિક્ષિપેત્ ॥

આત્માને વ્યવહારથી બદ્ધ અને પરમાર્થથી અબદ્ધ માનનાર બ્રહ્મવાદી સ્યાદાદને ધિક્કારી શકે નહિ.

૧. “જેન દર્શન” —ન્યાયવિજયજી. પૃષ્ઠ. ૧૧૨.

૨. અધ્યાત્મોપાનપદ—યશોવિજયજી.

(૨૨)

વિશિષ્ટતા.

બુવાળા મિત્રમિત્રાર્થાન્ નયમેદવ્યપેક્ષયા ।

પ્રતિભિપેયુર્નો વેદાઃ સ્યાદ્વાદં સાર્વતાન્ત્રિકમ્ ॥

બુદ્ધા બુદ્ધા નયતી વિવક્ષાથી ભિન્ન ભિન્ન અર્થને પ્રતિપાદન કરનાર વેદો-સર્વ તન્ત્રોને માનનીય એવા સ્યાદ્વાદને વખોડી શકે નહિ.

છેવટે ચાર્વાકને પણ સ્યાદ્વાદની આજ્ઞામાં બંધાવવું પડ્યું છે. જેમકે પૃથ્વી જલ તેજ અને વાયું એ ચાર તત્વો શીવાય પાંચમું તત્વ ચાર્વાકને મંજુર નથી. એથી એ ચાર તત્વોથી પ્રાદુર્ભૂત થતું ચૈતન્ય તે ચાર તત્વોથી અલગ તો ચાર્વાકથી માની શકાય નહિ. અગર ચૈતન્યને પૃથિવ્યાદિ પ્રત્યેક તત્વરૂપ માને, તો ઘટાદિ પદાર્થોને ચેતન બનવાનો દોષ આવી પડે એ ચાર્વાકની નજર બહાર નથી. અતએવ ચાર્વાકનું કહેવું એમ છે. અગર ચાર્વાકે એમ કહેવું જોઈએ કે-ચૈતન્ય, પૃથિવ્યાદિ અનેક તત્વરૂપ છે. આવી રીતે એક ચૈતન્યને અનેક વસ્તુરૂપ અનેક તત્વાત્મક માનવું એ સ્યાદ્વાદનીજ મુદ્રા છે.”

તો તો આપણે પણ જરી ઉડો વિચાર કરીને આપણો યે મૂર પૂરાવી શકીયે કે સ્યાદ્વાદ એ એકજ ખરો માર્ગ છે જેનાથી વસ્તુને સંપૂર્ણ પારખી શકાય. અર્વાચીન દુનીયામાં ચાલતી આ વિચારોની લ્હડાઈ-તે સમયે માનવ શક્તિને કશું પણ માનીજ શેવાનું નહિ કહેતાં વિચાર કરવાની, પુરું હૃદયમંથન કરવાની ખરી તક આપતું હોય તો તે આ સ્યાદ્વાદ શું નથી ? જૈન ધર્મમાંનાં સઘળાં તત્વો ભલે લોકો આ સ્યાદ્વાદથીજ વિચારે. સંપૂર્ણ જાણી ગયા પછી તેઓ ધર્મના નામની ખોટી ખૂમ કદી નહિ મારે.

ત્યારે હવે આપણે આ સુંદર તત્ત્વ-સંગ્રહમાં જગતનો જળવો પ્રશ્ન લાગ્યો. આ તત્ત્વજ્ઞાન જે સર્વોંગ સુંદર છે તે તહેમાં પુરૂષ અને સ્ત્રીના ભેદભાવ ત્રિષે શું ? પુરૂષ અને સ્ત્રી બન્નેમાંથી કોણ ઉચું ? અરે મનુષ્ય મનુષ્યમાં પણ ગિર્ય નીચનો તરફવત-એટલુંજ

(૩૫)

નહિ પણ એકજ જાતનાં મનુષ્યોમાંયે મહાન અંતર હાલ ધર્મના નામે ચાલી રહ્યાં છે ત્હેને આ જૈન તત્ત્વ જ્ઞાનનો ખરો પ્રત્યુત્તર શું છે ?—એજ કે ધર્મને નામે ચાલતી આ પરિસ્થિતિ સાચી નથી. સ્ત્રીને પુરૂષ કરતાં કોઇપણ બાબતમાં ઓછા હક્ક નથી. આત્મ કલ્યાણના શુભ પંથમાં ચમાર કે ચંડાળ, બ્રાહ્મણ કે ક્ષત્રિય, પુરૂષ અને સ્ત્રી બેઉ સમાન છે. વૈષ્ણવવાદના હિંદુ સમાજમાં ચાલી રહેલા પાખંડની રહામે શ્રી મહાવીરે આજયી અઢી હજાર વર્ષ પહેલાં ખંડ ઉઠાવ્યું હતું. ત્હેમણે જગતની રહામે ઉઢ્ ઘોપણા કરેલી અને તે સામ્યવાદની સરખા હકની. અને પછી એક ખીજ સાથે કેટલી હદ સુધી વ્યવહાર કરવે! તે તો મનુષ્યનીજ જીવિતે આધારે. મનુષ્યને સ્વેચ્છા સંતોષને માટે પસંદગી નીચે સ્વતંત્રતા તો ખરી ને ?

—અને એ યે સત્ય તો ખરું કે ગમે તે અવસ્થામાં પુરૂષ નગ્ન થઇ શકે જ્યારે સ્ત્રી નહિ. પણ અમુક હદમાં પહોંચી ગયા પછી, અમુક પ્રકારની આત્મીય અવસ્થા પ્રાપ્ત કર્યા પછી સ્ત્રીયે નગ્ન અને તો ત્હેને કે સમાજને જરીયે વાંધો ન આવે. કોઇએ કંઇ આથી ગભરાવવાનું નથી. મહાવીરને માનીયે તો ત્હેમનાજ શબ્દો કે “આ યુગમાં હવે પછી કોઇ મોક્ષગામી જીવ થવાનો નથી” અને એટલું તો ઓછુંસ કે નગ્નતા પ્રાપ્ત કર્યા જેવી ઉંચી આદર્શ-મય સ્થિતિએ પહોંચેલો આત્મા મોક્ષ તેજ જીવનમાં મેળવે. ત્યારે આપણે તદ્દન માનવુંજ પડશે કે ત્હેવા પ્રકારની નગ્નતા અત્યારે નથીજ જોવામાં આવતી અને નજ આવે. આમ સ્ત્રીની નગ્નતાનો હાલ સવાલજ ઉભો થતો નથી. જ્યારે પુરૂષ તો ગમે ત્યારે ગમે ત્હેવી નગ્નતા ધારે ત્હેયે જરી વાંધો નથી. પ્રશ્ન એ છે કે આત્માની એ મહાન અવસ્થા પ્રાપ્ત કર્યા પછી નગ્ન થઇજ નવાય કે પછી નગ્ન થઇને આત્માની તે મહાન અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી શકાય—મ્હને તો બન્નેયે તેટલાંજ સાચ્યાં લાગે છે. ગમે તેમ હોય પણ નગ્નતાનો સ્વિકાર કરવામાં આવે તો દિગંબર કે શ્વેતાંબર મતમાં જરીયે ભેદ નથી એમ હું તો જાહેર કરું.

(૩)

અનાદિતા, વ્યાપકતા, સ્વતંત્રતા.

જગત અનાદિ અને અનન્ત છે. જડ અને ચેતનના સમુહ સિવાય જગત ખીજુ કંઈ નથી. જે પદાર્થ છે તે નાશ કદી પામતો નથી. જે પદાર્થ નથી તે ઉત્પન્ન કદી થતો નથી. પદાર્થની ફક્ત અવસ્થાઓ બદલાય છે. પરમાણુઓની આંતર ક્રિયાઓને લીધે શરીર બની શકે. પદાર્થ બની શકે તે જોયું. જગતનો કર્તા કોઈ એક આત્મા (ભલે એ પરમાત્મા હોય કે ગમે તે) કદી હોઈ શકેજ નહિ. અને જો એમ માન્યું તો ખીજુ ઘણીયે ન માની શકાય તહેવી વિચીત્ર કલ્પનાઓનો આધાર આપણે લેવો પડશે. ઇશ્વરનો સૃષ્ટા કોણ? જગત સુખી અને દુઃખી શાથી? ઇશ્વરની ભૂલનું પરિણામ આપણે કેમ ભોગવીએ? ઇશ્વરનો ન્યાય અન્યાય જોનાર કોણ? ઇશ્વરને મોહ, દ્વેષ, અને એવી માનુષીક ભાવનાઓ હોય તો મનુષ્ય કરતાં તે કઈ રીતે મહાન?—આવા આવા અનેક પ્રશ્નોના ગાંડા ઉત્તર આપણે આપવા પડશે. સાચ્યા યુદ્ધિવાદને તે પોષી શકે તેમ છેજ નહિ.

(૨૭)

અનાદિતા, વ્યાપકતા, સ્વતંત્રતા.

ત્યારે ‘ઇશ્વર જે કરે ખરૂં’ એ વાક્ય પ્રયોગ ક્યાંથી આવ્યો ? આત્માઓ મહાન કયા તે આપણે સહમન્યાં. મહાન આત્માઓમાં શક્તિ ક્યાં તે આપણે જોઈ. એ આત્માઓનેજ પ્રભુ માનીયે તો ‘પ્રભુ જાણે’ એ શબ્દ પ્રયોગ તદ્દન ખરો કારણ તેઓમાં અનંત જ્ઞાનની શક્તિ આપણે સહમજી શક્યા. પણ ‘પ્રભુ કરે તે ખરૂં’ એ વાક્ય પ્રયોગ ખોટો—કારણ આપણી બાબતમાં ત્હેને કંઈ ક્ષેત્ર દેવા છેજ નહિ. એ તો ત્હેની પોતાનીજ બાબતમાં ‘તે જે કરે તે ખરૂં’ એ વાક્ય પ્રયોગ સાચ્યો હોઈ શકે છતાં સાધારણ જનતાને સહમજીવાની ખાતર આવી ગુચવણ ભરેલી સૈદ્ધાન્તિક ક્રિયાને કયું રૂપ આપવું તે એક મહાન પ્રશ્ન કહેવાય. કોઈ પણ પ્રકારનું મૂર્ત સ્વરૂપ (Personification) આપવાની ખાતર જે શક્તિને લીધે જગતમાં સર્વજનું નિયમિત કે અનિયમિતપણું ચાલી રહ્યું છે, જુદાં જુદાં શરીર અને ત્હેમની અવસ્થાઓ બનતી રહી છે તે શક્તિને ઇશ્વર અથવા તો પ્રભુ કહેવામાં આવ્યો હોય તે જરીયે અયોગ્ય નથી લાગતું. અને આને લીધે ‘ઇશ્વર કરે તે ખરૂં’ એ વાક્ય પ્રયોગ સામાન્ય જનતાની ખાતરજ મૂકવામાં આવ્યો હોય તે સંભવિત છે. પણ હાલ ત્હેનું પરિણામ શું આવ્યું ? ઇશ્વર એક વ્યક્તિ બની ગઈ—સત્તા અને પ્રભાવશાળી જગત ત્હેના હાથે રચાયું અને આપણે તો ત્હેના બનાવેલા માટીના પૂતળા એમજ તત્વજ્ઞાન શરૂ થયું. ઇશ્વરને લુહાર-સુદાર કે પછી કુંભાર કહેવાની ઉપરના તત્વજ્ઞાનોને લીધે કોકો તરફથી ઘૂંટતા શરૂ થઈ. જે મહાન આત્મામાં સર્વજ્ઞી શક્તિ છે પણ શક્તિનો ઉપયોગ પોતાના મોક્ષની ખાતર તે કરતો નથી અને જેને જોઈ તથા સ્મરી આપણે પ્રેરણાજ મેળવવાની છે તે મહાન આત્માને આવા ધંધાના ખાસ ચિહ્નો (Qualifications) લગાવવા તે તે તત્ત્વજ્ઞાનીઓનું વૈચિત્ર્ય નહિ તો બીજું શું ?

તો એમના સ્વાર્થી આત્મા જગતને શું કામના ? જગત પડે ત્હેમનો કંઈ પ્રકારનો ઉપકાર ?

(૨૬)

તેઓએ જીવન જીવી બતાવ્યું, તેઓએ જ્ઞાન પૂર્ણ રીતે બહાર બતાવ્યું, સર્વ કંઈ નિહાળી બતાવ્યું અને પોતાની બતતને માનવા અનુકરણીય અને અનુસરણીય આદર્શ કરી બતાવ્યા તે જગત પર ઓછો ઉપકાર નથી. જગતમાં એવું કંઈજ નથી કે જેની ખાતર તે આત્માઓએ પોતે મેળવેલું સર્વ ગુમાવી દઈ જગતમાં ફરી આવવું કે પછી અન્ય વસ્તુઓ અને શક્તિઓ ઉત્પન્ન કરવી અને ઉત્પન્ન તો તેઓ પણ ક્યાંથી કરી શકે? જે મૂળ પદાર્થ નથી તે ઉત્પન્ન થઈ શકે નહિ એ તર્કવાદનો અને વિજ્ઞાનનો એક અચળ અને અટળ નિયમ સર્વ કંઈ જગતમાં સ્વભાવથી બન્યેજ જાય છે.

લોઓ અકિદ્દિગો સ્વલુ અણાણિહણો સહાવણિવ્વણ્ણો ।

જાંવાજીવેહિ મુદ્દો ણિચ્છો તાલરુક્કસંઠાણો ॥૨૨॥

મૂલાચાર અ૦ ૮

આ લોક અકૃત્રિમ છે, અનાદિ છે, અનન્ત છે, સ્વભાવને લીધે સ્વયં તે બન્યું છે, જીવ અજીવ પદાર્થોથી તે ભરેલું છે અને તેનો તાડ વૃક્ષનો આકાર છે.

આમ જગત આનાદિ, આત્માએ અનાદિ તો પછી આત્માને શુદ્ધ કરવાનો ઉપાય એટલે આ જૈન ધર્મ તે ચે અનાદિ. જે અનાદિ છે તે અનન્ત પણ માનીજ લેવાનું. જમ્બુદ્વિપના વિદેહ ક્ષેત્રમાં (જે હજી સુધી ભૂગોળ જ્ઞાતાઓએ શોધી નથી કહ્યું) આ ધર્મ હંમેશા ચાલુજ રહે છે. (ત્યાંથી મહાન આત્માઓ હંમેશા દેહથી મુક્ત થઈ મોક્ષ મેળવે છે અને એના એ સદાપણાને લીધેજ તે 'વિદેહ' કહેવાય છે.) આ ભરત ક્ષેત્રમાં પણ આ ધર્મ પ્રવાહની અપેક્ષાએ ક્યારનોયે ચાલુજ છે. હા એટલું ખરું કે તે સમયે સમયે લુપ્ત થઈ જાય છે પણ કેવળજ્ઞાની અને મોક્ષજામી તીર્થંકરોના જન્મથી તે ફરી ફરી ઉદ્ધાર પામે છે. આનો અર્થ એમ નહિ કે

(સં)

અનાદિતા, વ્યાપકતા, સ્વતંત્રતા.

તે તીર્થંકરો આ ધર્મને સ્થાપે છે—તેની શરૂઆત કરે છે. નિશાળમાં આળોકોને ખોટું શીખવાડાય છે. અર્ધદંઘ એવા લેખકોના ઇતિહાસ તે બિચારા કુમળા મગજ પર પહેલેથીજ ખોટી અસર ઉપજાવે છે. હવે ખરેખર ચેતવાની જરૂર છે. ઇતિહાસે મહાવીરનેજ ઓળખ્યો અને મહાવીરે જૈન ધર્મની ફરીથી ઢાંડી પીટાવી એટલે નહિ રહમજનાર ઇતિહાસકારો રહમજયા કે ઔદ્ધ ધર્મનો સમન્વય કરવા મહાવીર નામના આત્માએ નવો ધર્મ સ્થાપ્યો. વસ્તુતઃ આમ નથી. તેઓએ તે લખતાં પહેલાં જોયું જોધએ, જાણ્યું જોધએ અને શોધ્યું જોધએ કે જૈનોના મહાવીર પહેલાં તેવીસ તીર્થંકરો હતા. જૈન ધર્મ એટલે મહાવીરની પહેલાં ક્યારનો ચે હતો. મહાવીર તો જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનો છેલ્લો—અંતિમ પયગમ્બર. વળી ઋષભનાથનું નામ અને તેનો સંકેત જો વેદો જેવા હિંદુઓના પુરાણો પુરાણોમાંથી નીકળી શકે તો એમજ રહમજવાનું રહ્યું કે જૈન ધર્મ તે વખતે ચે હતો. હવે વિચારો કે ઋષભનાથ જૈનોના આ ઉત્સર્પીણી કાળના પ્રથમ તિર્થંકર—તે પહેલાં થઇ ગયલા જૈનોના ચોવીશ તેવા તિર્થંકરોના નામ જૈન શાસ્ત્રો ખતાવી શકશે. આવી તો તિર્થંકરોની અતંતાનંત પેઢીઓ જૈનાગમ માને છે અને લોકોને કહી શકે છે, તો કહેવું કે જૈન ધર્મ હમણાજ શરૂ થયો તે ચોખ્ખી કમઅક્કલ નથી? વેર છુદ્ધિ નથી? અર્ધદંઘતા નથી? ખીન જવાબદારી નથી?

અને જ્યાં સુધી ભૂતકાળના પડદાઓ ભારતીય ઇતિહાસ ચીરી શક્યો છે. ત્યાં સુધી તો જૈનધર્મની હયાતિ આપણને ઐતિહાસીક દ્રષ્ટિએ પણ મળે છે. પ્રખ્યાત વિદ્વાન મેજર ફ્લોંગ પણ પોતાના પુસ્તકમાં કહે છે કે:—

“Jainism thus appears as the earliest faith of India (P. 16)...Jainism—the undoubtedly prior faith of very many

1 Short Studies of comparative religions.

millions through untold milleniums (P. 2)...It existed in Oxiana beyond Himalayas 2000 years before Christ (P. 29).... Jews. (evidently Essenes. derived from Jain Indian philosophers wonderful fortitude in life, diet and continence. (P. 44)all upper, western, north central.

India was then say 1500 to 800 B.c and indeed from unknown times ruled by Turanians conveniently called Dravids—but there also then existed throughout Upper India an ancient and highly organized religion philosophical, ethical and severely ascetical namely Jainism

...Long before Aryans reached the Ganges or even the Saraswati, Jains had been taught by some 22 prominent saints or Tirthankaras prior to the historical, 23rd Parshwan of the 8th or 9th century B. c (P. 243.)—”

ભાવાર્થ:—“આમ જૈન દર્શન એ હિંદમાં પ્રાચીનમાં પ્રાચીન ધર્મ જણાય છે (પૃ. ૧૬)...જૈન મત એ ચોક્કસ જુનામાં જુનો લાખો માણસોનો હજારો વર્ષો સુધી રહેલો છે (પૃ. ૨) હિમાલયની પેલી બાજુ ‘ઓકસ્યાના’માં આજથી ચાર હજાર વર્ષ પહેલાં તે હતો (પૃ. ૨૯)—દેખીતી રીતે તો યાહુદીઓએ હિંદી જૈન તત્ત્વવેત્તાઓ પાસેથી જીવનની રહેણી કરણી, સંયમ અને ખોરાક પરના પ્રતિબંધ મેળવ્યા (પૃ. ૪૪—સધળા ઉત્તર અને પશ્ચિમ હિંદ પર, તેમજ મધ્ય હિંદના ઉત્તરના પ્રદેશ પર દ્રવિડ શ્રોત્રોની સત્તા કેટલાંયે (આપણે નથી જાણતા તેટલા) વર્ષો થયા હતી અને તે વખતે પણ ખાસ કરીને ઉત્તર હિંદમાં એક પ્રાચીન, સારી રીતે વ્યવસ્થીત, તત્ત્વજ્ઞાન, સદાચાર અને તપસ્યાથી પરિપૂર્ણ એવો ધર્મ (જૈન ધર્મ) અસ્તિત્વ ધરાવતો હતો.—આર્યો હિંદમાં ગંગા અથવા તે સરસ્વતિના કિનારે આવ્યા તે પહેલાં કેટલાંયે વર્ષોથી જૈનોને તહેમના ધર્મના પાક આવીસ તિથિ કરે તરફથી શીખવવામાં આવ્યા હતા. અને આ

અનાદિતા, વ્યાપકતા, સ્વતંત્રતા.

અધુન પેલા ધરતી પૂર્વે ૮ મી કે નવમી સદીના ઐતિહાસીક પાશ્વ-
નાથની તો પહેલાંજ (પૃ. ૨૪૩)...”

અને પેલા અજૈન વિદ્વાન લાલા કન્નોમલ એમ-એ. પણ ૧૯૦૪
ના ડિસેમ્બર અને ૧૯૦૫ ના જાન્યુઆરી માસના થિયોસોફીસ્ટ
પત્રમાં લખે છે કે:—

“જૈન ધર્મ એ એક એવો પ્રાચીન મત છે કે જેની ઉત્પત્તિ
તથા ઇતિહાસનો પત્તો લગાવવો ખરેખર સૌથી વિકટ છે.”

વળી હમણાં મોહન-જો-ડેરો નામના સિંધ પ્રાન્તના એક ગામનું
ખોદકામ ચાલી રહ્યું છે તે પણ તપાસો. આજથી છ હજાર વર્ષ
પહેલાંની વસ્તુઓ હોંમાંથી નીકળેલી હોવાનું જણાવવામાં આવે છે.
હોંમાં કેટલાક મુદ્રાઓ એવા છે કે જેની ઉપરનાં ચિન્હ અવશ્ય
જૈન ધર્મ સાથેજ સંબંધ ધરાવે. જેમકે બળદ અને હાથી. બળદ
એ જૈનોના પ્રથમ તિર્થંકર શ્રી કાપલદેવનું ચિન્હ ગણાય છે.
જ્યારે હાથી તે દ્વિતીય તિર્થંકર શ્રી અજીતદેવનું ચિન્હ ગણાય છે.
આ મુદ્રાઓ પર હજી બીજો ચિત્રોત લાપામાં (Pictographic)
એક લેખ છે કે જેની શરૂઆતમાંજ એક ચક્ર દોરેલું છે. સંભવ
છે કે તે ચક્ર જે જૈનો માન છે તે તિર્થંકરોનું ‘ધર્મચક્ર’ હશે.
કેટલાંયે જૈન પ્રાચીન સ્થાનોમાં ધર્મચક્ર અંકિત મળે છે અને એ
ધર્મચક્રને જૈનોનું ખાસ ધર્મ ચિન્હ માનનાર એવા કેટલાંયે
વિદ્વાનો છે.

(જુઓ Prehist. in India પૃ. ૧૬૨ તથા The Jain
stoop & other antiquities of Mettra plate no. 7
and 11)—

અને બીજું, આજ ખોદકામમાંથી ‘સ્તુપ’ પણ નીકળ્યા છે.
આપણે જાણીએ છીએ કે બાદ અને જૈન સિવાય ‘સ્તુપ’ની બીજે

અનાદિતા, વ્યાપકતા, સ્વતંત્રતા.

કયાંયે પદ્ધતિ નથી. આ 'સ્તુપ' જૈનોનાંજ હોઈ શકે કારણ બૌદ્ધ ધર્મ ઇ. સ. પુર્વ ૬ કી સદી પહેલા નહોતો અને જૈનોનો ઇ. સ. પુર્વ ૮ મી સદી પહેલાનો એક 'સ્તુપ' મથુરામાંથી હાલ મળી આવ્યો છે.

અને છતાં જો ઇતિહાસકારો ઋગ્વેદ અને યજુર્વેદને પ્રાચીન ગ્રંથ માનતા હોય તો તેમાં તો ખાસ જૈન તિર્થંકરોનું વર્ણન છે અને તેયે છેક બાવીશમાં અરિષ્ટનેમી અને ચોવીશમાં શ્રી મહાવીરનું. ગુપ્તો આપણે કેટલાંક સુત્રો પણ જોઈએ:—

સ્વસ્તિ ન ઇન્દ્રો વૃદ્ધશ્રવા સ્વસ્તિ: ન: પૂષા વિશ્વવેદા: ।

સ્વસ્તિ નસ્તાક્ષર્યો અરિષ્ટનેમિ: સ્વસ્તિ નો વૃહસ્પતિર્દધાનુ ॥

(ઋગ્વેદ અ. ૬ વર્ગ ૧૬ દયાનંદ મહાપ્ર મુદ્રિત)

ભાવાર્થ:—“મહા કીર્તીવાન ઇન્દ્ર, વિશ્વવેદા પૂષા, તાક્ષર્ષ-૩૫ અરિષ્ટનેમી અને વ્રહ્મસ્પતિ હમારે કલ્યાણ કરો.”

વાજસ્ય નુ પ્રસવ આબભૂવેમા ચ વિશ્વા ભુવનાનિ સર્વત: ।

સ નેમિરાજા પરિયાતિ વિદ્વાન પૃષ્ઠિર્વર્ચવમાનો અસ્મે સ્વાહા ॥

(યજુર્વેદ: અ. ૯ મન્ત્ર ૨૬)

ભાવાર્થ:—“સંસારના સર્વભૂત જીવોને માટે ભાવયજ્ઞને પ્રગટ કરવાવાળા ધ્યાનનું સંપૂર્ણ વર્ણન કરીને જે નેમિનાથ પોતાને કેવલજ્ઞાનાદિ આત્મયતુષ્ટ્યના સ્વામિ અને સર્વજ્ઞ કહે છે અને જેના દયામય ઉપદેશથી જીવોને આત્મ સ્વરૂપનું વધુ જ્ઞાન થાય છે તેને હમારી આહુતિ હો.”

‘અર્હન્ વિમર્ષિ સાયકાન્ન ધન્વાર્હાનન્કં યજતં વિશ્વરૂપમ્ ।

અર્હન્નિદં દયસે વિશ્વમશ્વં ન ત્રા ઓ જીયો રુદ્રત્વદસ્તિ” ॥

ઋગ્વેદ અ. ૨ અ. ૭ વર્ગ ૧૭.

જૈનત્વ.

ભાવાર્થ:—“હે અર્હંત ત્હમે ધર્મરૂપી આણોને, ઉપદેશ રૂપી ધનુષ્યને અને આત્મ ચતુષ્ટયરૂપી આભૂષણોને ધારણ કરેલાં છે, ત્હમે આ સંસારના સવળા શ્રવેની રક્ષા કરો છે. (‘રક્ષા’ નો અર્થ જૈન મત પ્રમાણે એસતો આવે તે સેવો) કામાદિ દુગુણોને નાશ કરવાવાળા ત્હમારા જેવા કોઇપણ બળવાન નથી.”

અહિં કહી દેવું જોઇએ કે જૈનોના પાંચ નમોઁકાર મંત્રમાંના પેહલામાં જેને નમન કરવામાં આવે છે તે અર્હંત. અર્હંત એ મોક્ષમાં પહોંચી ગયેલો આત્મા નથી. તે મોક્ષના રસ્તા ઉપર છે. આઠ કર્મોમાંથી ચાર ભયંકર કર્મોના ક્ષય સંપૂર્ણ રીતે ત્હમણે કરેલો છે. સંસારીક શ્રવણ માટે સિદ્ધમાંથી વધુ પ્રેરણા ન મળે પણ અર્હંતમાંથી, એમ જૈનાગમેએ વર્ણવેલું હોવાથી મંત્રોમાં અર્હંતનું નામ સિદ્ધ કરતા પહેલું સ્મરવામાં આવે છે. સાથે સાથે નમોકાર મંત્ર પણ કહી દઉં:—

જુમો અરિહંતાણું,
જુમો સિદ્ધાણું,
જુમો આચરિયાણું,
જુમો ઉવજ્જાયાણું,
જુમો લોએ સવ્વસાહુણું,

જેનો અર્થ અર્હંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સર્વ સાધુઓને અનુક્રમે નમસ્કાર થાઓ તે થાય છે.

આતિથ્યરૂપં માસરં મહાવીરસ્ય નગ્નહુઃ ।

રૂપમુપસદામેતત્તિસ્ત્રો રાત્રીઃ સુરા સુતા ॥

(ઘજુર્વેદ અ. ૧૯ મંત્ર ૧૪)

આમાં શ્રી નગ્ન સાધુ મહાવીર ભગવાનનું નામ આવે છે.

(૩૪)

અનાદિતા, વ્યાપકતા, સ્વતંત્રતા.

નાદં રામો ન મે વાંછા માંવેષુ ચ ન મે મનઃ ।

શાન્તિમાસ્યાતુ મિચ્છામિ સ્વાત્મન્યેવ જિનો યથા ।

(યોગવાસિષ્ઠ અ. ૧૬. શ્લોક ૮)

ભાવાર્થ: “હું રામ નથી. મ્હારી વાંછા પદાર્થોમાં નથી, હું જિનની માફક મ્હારા પોતાના આત્મામાંજ શાન્તિ સ્થાપિત કરવા ઇચ્છું છું.”

વળી હવે માર્કંડેય પુરાણુ લખએ તો ત્હેમાં કાપલદેવનું નામ આવે છે. અને કાપલદેવ તે જૈનોના પ્રથમ તિર્થંકર એ ખખરજી હશે. ખીજું ભાગવતમાં (સ્કન્ધ ૫ અ ૨. પૃષ્ઠ ૩૬૬) પણ જૈનોના પ્રથમ તિર્થંકર શ્રી કાપલદેવને મહર્ષી કહી એમના ઉપદેશની ખૂબ પ્રશંસા કરી છે. “શુકદેવજીએ કાપલદેવને પ્રણામ કેમ કર્યા ?” — આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભાગવતના ટીકાકાર લાલા શાલીગ્રામજી લખે છે કે:—“કાપલદેવજીએ જગતને મોક્ષ માર્ગ બતાવ્યે! અને પોતે પણ મોક્ષ મેળવવાનાંજ કાર્યો કર્યા અને આત્મેજ માટે શુકદેવજીએ કાપલદેવને નમસ્કાર કર્યા છે.”

કાપલદેવના ઉપદેશ માટે આપણે ભાગવતનું ખીજું એ સ્થાન લખએ:—

एवमनुशास्यात्मजान् स्वयमनुशिष्टानपि ।

लोकानुशासनार्थं महानुभावः परमसुहृद् भगवानृषभो देव ॥

(સ્કન્ધ ૬. અ. ૬.)

કે જેમાં ‘નગ્નતા’ માટેના કાપલદેવજીનાં વચનો છે.

આવું આવું તો હિન્દુઓના કેટલાયે જુના પુરાણા ગ્રંથોમાંથી જૈનોને લગતું મળી આવશે અને જે તે ગ્રંથો ઉપર કોઈપણ આધાર રાખવામાં આવે અને ત્હેમને ઐતિહાસીક કોષપણ દિટ્થી

(૩૫)

જૈનત્વ.

સ્વિકારવામાં આવે તો એ ભુલ્લી નથી જવું જોઈતું કે જૈનો અને તહેમનો જૈન ધર્મ તે અન્થો અને તે તત્ત્વજ્ઞાનને માનનારાઓ કરતાં જૂના છે-પ્રાચીન છે. અન્થો વાંચી નિષ્પક્ષપાત પણે કહેનાર વિદ્વાનોની જરૂર છે અને ચોક્કસ જગતને તેથી તો જાહેર થઈ શકે કે જૈન ધર્મ ધણોજ પ્રાચીન છે-એટલે કે જોની તારીખ શોધવા હાલના ઇતિહાસ અને ઇતિહાસકારો પાસે સાધનો પણ નથી.

તો હવે એ પ્રશ્ન ઉઠે છે કે જૈન ધર્મ એ હિન્દુ ધર્મની શાખા તો નહિ હોય? તહેનું તત્ત્વજ્ઞાન હિન્દુ ધર્મના તત્ત્વજ્ઞાનમાં જરીક ફેરફારો કરી જોડવામાં તો નહિ આવ્યું હોય? અહિં ફરીથી ચેતવવાની જરૂર છે. અને અહિં દરેકના બુદ્ધિવાદને ફરી જગાડવાની જરૂર છે. તહેમને સ્થાપવાની જરૂર છે કે તહેવી કલ્પનાઓ કરવાની ખોટી મૂર્ખાઈ અને ઉતાવળ તેઓ ન કરે.

એક બીજો ખુલાસો કરી લઉં: ‘હિન્દુ ધર્મ’ એ શબ્દજો ખોટો છે. ‘હિન્દુ’ એવો કોઈ ખાસ ધર્મજો નથી. તહેને તહેનું સ્વતંત્ર તત્ત્વજ્ઞાનજો નથી. તહેને તહેના વ્યક્તિત્વ દર્શાવતા બિન્ન કાયદાઓજો નથી. વેદાન્ત જેવું કોઈ ખાસ દર્શન લઈ તહેને આધારે થયેલાં અન્ય દર્શનો આપણે ભેગાં ગણીએ તો કદાચ ‘હિન્દુ તત્ત્વ જ્ઞાન’ એ શબ્દ ઘટે. સાંખ્ય દર્શન, પાતંજલિ દર્શન, અને એવાં બીજાં નૈયાયિક તથા વૈશેષિક દર્શન એકજ મૂળમાંથી નીકળેલાં અને તેથી અન્યોન્યની શાખારૂપ કહી શકાય. ‘જૈન જાતિ’ એ શબ્દજો ખોટો છે. ‘જૈન’ એવી કોઈ ખાસ જાતિજો નથી. ‘જૈન’ એ પુરેપુરી રીતે એક ધર્મ છે. દુકમાં કહું તો હિન્દુ ‘ધર્મ’ નથી-જાતિ છે. જૈન ‘જાતિ’ નથી-ધર્મ છે. જો જાતિનો સવાલ આવતો હોય તો જૈન હિન્દુ ગણી શકાય પણ ધર્મનો સવાલ આવતો હોય તો ‘જૈન’ કદિ ‘હિન્દુ’ નજ કહેવાય. એક જાતિના માણસો જુદું જુદું તત્ત્વજ્ઞાન ચોક્કસ માની શકે. આ વિષયમાં નીચેનું લખાણ જુઓ:—

અનાદિતા, વ્યાપકતા, સ્વતંત્રતા.

1 "As regards the objectionable statement. viz. 'Jainism is not a separate religion or faith but only a sect'—I regret, it should have crept though unintentionally and inadvertently in my letter. It was wholly due to a confusion of two words—religion and community. The term Hindu religion is a misnomer. Hindu is a name of the community comprising all persons professing religions to the Indian Origin-Vedic, Buddhism, Jainism, Sikhism etc. what I intended to show was that the Jain community was not different from the great Hindu community though they may be following different lines of philosophy and thought. Instead of community, the word 'religion' crept in due to the interchanging and loose use of the terms in vernacular language.'

હું માનું છું કે હુંકી દ્રષ્ટિવાળા સૌ કોષ્ટને ઉપરનું સંતોષ આપશે. પણ આપણે એટલાથીજ-ફક્ત વાક્યોથીજ (Statements)—રાહ નહિ ચમચે. 'જૈનધર્મ' અન્ય કોષ્ટપણ ચાલુ તત્ત્વજ્ઞાનની શાખા નથી અને નજ હોઈ શકે તે માટે ખાસ સાખીતીઓ જોઈશું.

૧. હિન્દુ જાતિમાં ઘટતા જૈન અને બૌદ્ધ સિવાય લગભગ સર્વ કોષ્ટ વેદને ધર્મ પુસ્તક તરીકે માને છે. (જે સુગમતાની ખાતર 'હિન્દુધર્મ' એ શબ્દ પ્રયોગ ચાલુજ રાખવો હોય તો હેનો અર્થ 'હિન્દુ જાતિઓનો ધર્મ' એમ નહિ ચમચ શકે અને જો એમ પણ કરવું હોય તો સુખેથી અને ખુશીથી જૈનોને અને જૈનધર્મને હેમાંથી અલગ રાખીનેજ કરવું. નહામો 'જૈનધર્મ'ને ન સંડોવવો. અને આમ અત્યાર સુધી સંડોવ્યાથીજ "જૈનધર્મ" એ 'હિન્દુ ધર્મ' ની શાખાજ છે, એમ સાધારણ જનતાના અજ્ઞાન

1. Letter of Mr. S. S. Navare, secretary to the Bombay Hindu Provincial Mahasabha—published in 'Jain Yug' (જૈન યુગ) dated 1-9-1931.

જૈનત્વ.

ભેજનાં ઠસી જવા પામ્યું છે.) વેદને ધર્મ પુસ્તક માન્યા પછી ત્હેના જુદા જુદા અર્થોને લીધે અને ત્હેની ઉપર જુદી જુદી પ્રકારનાં ભાષા-આવરણો રહ્યાવવાને લીધે જે ફાંટા પડી ગયા છે તે શાખાઓ કહેવાય. ઇસ્લામમાં જેમ શીઆ અને સુન્ની, જૈનોમાં જેમ શ્વેતાંબર અને દિગંબર જૈન ધર્મને અન્ય કોઇ સાથે ત્હેવા સંબંધજ નથી.

૨. જૈન ધર્મ જગતને અનાદ, અકૃત્રિમ અને સ્વતંત્ર માને છે. દરેક આત્માની સત્તા લિન્ન લિન્ન માને છે. આત્મા નિત્ય હોવા છતાં અવસ્થાની અપેક્ષાએ અનિત્ય તેઓ કહે છે. આત્મા પોતાના અશુદ્ધ ભાવોથી પોતેજ કર્મો બાંધે છે અને શુદ્ધ ભાવોથી પોતેજ તે કર્મોનો ક્ષય કરી દે છે; મુક્તાવસ્થામાં આત્મા પોતાની સત્તાને સ્થિર રાખ્યા છતાં પરમાત્મા બની રહે છે; કર્મના પરિપાકને લીધે સુખ દુઃખ થાય છે; જગતમાં મૂળ છ દ્રવ્ય છે—જીવ, પુદ્ગલ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને કાળ—આ બધુએ જૈન ધર્મનું કહેવું—ન્યારે વેદાન્ત કહે છે કે:—આ દ્રશ્ય જગત અને દર્શક બન્ને એક છે. જગત બ્રહ્મરૂપ છે. બ્રહ્મમાંથી જગત પેદા થયેલું છે અને બ્રહ્મમાં તે વિલય પામી જશે. (જુઓ, વેદાંત દર્પણ' વ્યાસ કૃત. ભાષા પ્રભુદયાળ, મુદ્રીત ૧૯૫૯ મુંબઈ) જૈનોને તે જરીયે સ્વિકાર્ય નથી.

૩. જૈન ધર્મ જીવને પરિણામી, કર્તા અને ફળ ભોક્તા માને છે, ન્યારે સાંખ્યનો સિદ્ધાન્ત છે કે પુરૂષ અપરિણામી છે, અકર્તા છે, જડ પ્રકૃતિજ કર્તા છે, અહંકાર શાંતિ વગેરે પ્રકૃતિના વિકાર છે અને ફળ ભોક્તા આત્માજ છે. (જુઓ 'સાંખ્ય દર્શન' મુદ્રિત ૧૯૫૭) આટલી તફાવત વિરૂદ્ધ બાબતોમાં જૈનમત અને સાંખ્યમત એક કેવી રીતે થઇ શકે? આથી તો ઉલટું સાબીત થાય છે કે બન્નેમાં સામ્ય મૂળ છે જ નહિ.

અનાદિતા, વ્યાપકતા, સ્વતંત્રતા.

૪. મિમાંસક દર્શન વેદને અપૌરુષેય માને છે જ્યારે જૈનો પોકાર કરે છે કે કોઇ પુસ્તક અપૌરુષેય હોઇજ નથી શકતું.

૫. નૈયાયિક ઇશ્વરને કર્તા અને કૃણાતા માને છે. તેઓ કહે છે કે આ જીવ અજ્ઞાની છે. એનું સુખ દુઃખ સ્વાધિનતા રહિત છે. તે તો ખિચારો ઇશ્વરની પ્રેરણાથી સ્વર્ગ અથવા નર્કમાં જાય છે. જે જીવને મુક્તિ મળેલી છે તેયે પરમેશ્વરને તામે છે, તદ્દન સ્વતંત્ર નથી. (જુઓ સર્વ દર્શન સંગ્રહ પૃ. ૧૩૯) જ્યારે જૈનો આવી ક્લેશી કલ્પનાઓ નથી કરતા તેઓ ઇશ્વરને કર્તા અને કૃણાતા નથીજ માનતા. ઇશ્વર વિષે હું ધારું છું કે મહેં પૂરતું બપ્પું છે.

૬. આચારની રીતથી એમ કહેવામાં આવે કે જૈન મત હિન્દુ જાતિના અન્ય તત્વજ્ઞાનમાંના આચાર કરતા કંઈ વિશેષ આચાર-કંઠક નવીન અને Origiinal આચાર નથી દર્શાવતો તો તેયે ખોટું છે. ચોખ્ખી રીતે સ્પષ્ટ છે કે જૈન સાધુઓ અને જૈન શ્રાવકો અન્ય માનવીઓ કરતાં પુષ્કળ ભિન્ન એવું જીવન વિતાવે છે

૭ મહાવીર ક્ષત્રિય હતા તેથી હિન્દુ હતા અને જૈન ધર્મના વળી તે છેલ્લા તિર્થંકર હતા. શા માટે જૈનોને હિન્દુ ન ગણવા ? જાતિ અને ધર્મનો તફાવત આ પ્રશ્નનો જવાબ તરતજ વગર અડચણે આપશે. નકામી આવી હાસ્યાસ્પદ દલીલો કરવાની કોઇએ ઉતાવળ ન કરવી.

૮. બૌદ્ધધર્મ પદાર્થને નિત્ય નથી માનતો, આત્માને ક્ષણિક માને છે. જ્યારે જૈનધર્મ આત્માને દ્રવ્યની અપેક્ષાએ નિત્ય પણ અવસ્થાની અપેક્ષાએ અનિત્ય માને છે. જૈનધર્મના છ દ્રવ્યો પણ બૌદ્ધો માનતા નથી.

૯. ગૌતમબુદ્ધ શરૂઆતમાં જૈન મુનિ પિહીતાશ્રવના શિષ્ય હતા અને પછીથી 'મૃતક પ્રાણીમાં જીવ નથી હોતો' તે શંકાને ક્ષીણ

તહેમણે નવીન મત સ્થાપન કર્યો. વિચાર કરજો કે જૈનમત તહેની શાખા તો ક્યાંથીજ હોય શકે ?

૧૦. પ્રો. જોડેખી કહે છે:—

“The Buddhist frequently refer to the Nirgranthas or Jainas as a rival sect but they never so much as hint, this sect was a newly founded one. On the contrary, from the way in which they speak of it, it would seem that this sect of Nirgranthas was at Fuddha's time already one of long standing or in other words, it seems probable that Jainism is considerable order than Buddhism.”

ભાવાર્થ:—બૌદ્ધોએ વારંવાર જૈનોને પોતાની હરિશ્ચ કરનારા કહ્યા છે પણ એમ તો કદી નથી કહ્યું કે જૈનધર્મ એ તાજેજ પ્રસ્થાપીત છે. એથી ઉલટું, જે રીતે બૌદ્ધો જૈન માટે બોલે છે તે ઉપરથી તો એમ સાબીત થાય છે કે બુદ્ધના સમયમાં નિર્ગ્રંથોના ધર્મ ઘણાં વર્ષોથી હતો એટલે કે સંભવિત છે કે જૈન ધર્મ બૌદ્ધ ધર્મ કરતાં કેટલોયે પ્રાચીન હશે.

૧૧. ડૉ. રાધ કેવીડઝ લખે છે:—

૧. “The Jains have remained as an organized community all through the history of India from before the rise of Buddhism down to day.”

ભાવાર્થ:—“ભારતના ઇતિહાસમાં બૌદ્ધ ધર્મના બહુજ પહેલાંથી જૈન લોક એક સંગઠિત જાતિરૂપમાં ઉતરતા આવી રહ્યા છે.”

૧૨. લોકમાન્ય તિલક લખે છે:—૨ “બૌદ્ધ ધર્મની સ્થાપના પહેલાં જૈન ધર્મનો પ્રકાશ ફેલાય રહ્યો હતો. બૌદ્ધ ધર્મ પછીથી થયો તે ચોક્કસ છે.”

૧ Buddhist India. Page 143

૨. ‘કેશરી’ ૧૩-૧૨-૧૯૦૪.

અનાદિતા, વ્યાપકતા, સ્વતંત્રતા.

વળી આ શીવામ મી. હંટર પોતાના 'Indian Empire' માં અને ઓક્સન વર્ગ એમને એમ પણ સાક્ષી પુરે છે કે જૈન ધર્મ બૌદ્ધ ધર્મની શાખા હોઇજ ન શકે. તે અને ઘણાજ જુદા છે. બૌદ્ધોના પુસ્તકોમાં જૈનો વિષે, તહેમના શબ્દો વિષે પુષ્કળ સંકેત જોવામાં આવે છે—એટલો અધો કે ખરી રીતે જોતાં તો એમ કદાચ સાબીત થઇ શકે કે બૌદ્ધ ધર્મ જૈનમતમાંથી નીકળ્યો હશે. ૩

પણ એમ સાબીત કરવાની ખરી કે ખોટી પણ જૈનો દ્વેષી બુદ્ધિ નહિ બતાવે. એ તો બ્યારે પોતાનીજ ઉપર આક્રમણો આવી પડતાંજ હોય ત્યારેજ દાલ, તરવાર વગેરેથી સામનો કરવા તૈયાર રહેવાના. જૈનોએ હજી સુધી પોતાનો અચાવ બુદ્ધિવાદથી કયો છે અને બ્યાંસુધી જગત બુદ્ધિવાદને નહિ ભૂલે ત્યાંસુધી જૈન મતને ક્યાંથીજ ભૂલે ? મનુષ્યમાં બુદ્ધિ છે ત્યાંસુધી જૈનમત કાયમજ રહેશે.

તો જૈનો ક્યાં ક્યાં રહેતા ? તહેમની વ્યાપકતા કેટલી હતી ? દેખીતા પ્રમાણથી તો કહી શકાય નહિ કે તેઓ એક વખત આખા ભારત દેશમાં હતા. બૌદ્ધ ધર્મ એક વખત પ્રભાવશાળી હતો છતાં તે હાલ હિંદમાં નથી. જૈન ધર્મ અનેક સમયે પ્રભાવશાળી રહ્યો છે અને હજીયે તે હિંદમાં ડેર ડેર છે. જૈનોની મૂર્તિઓ, મંદિરો અને જૈનીઓ પોતે હાલ ભારતના કોઇપણ ખૂણે યે છે તેમજ પહેલા હતા. હવે હિંદની બહાર પણ એ ધર્મ હતો તેની સાબીતીઓ:—

1. When Alexander the great, Came to India, he found many naked saints (Jymnosophists) who were Jains,

૩. જૈન શબ્દોના અર્થ પણ તેઓએ અદલ્યા છે. જેમકે 'આસવ'=પાપ. ખરી રીતે આસવ=કર્મોનું આગમન=આશ્રવ.

૧, ૨, ૩ માટે જુઓ. "Digamabar gain" No. I Vol 24. Page 25.

(Ency. Brit 11th edition, Vol. XV. Page 128) near Taxilla on the north west frontier and was much impressed with their knowledge and penance. He at last persuaded one of them to accompany him to Greece. The Greek writer says about them: "These men went about naked, inured themselves to hardships and were held in highest honour; that when invited they did not go to the persons. Every wealthy house is open to them, even the apartments of the women."

ભાવાર્થ:—ન્યારે મહાન સિકંદર હિંદમાં આવ્યો ત્યારે તેણે જણા નગન જૈન સાધુઓ જોયા. (હિત્તર સરહદ પ્રાંતમાં) અને તેમના જ્ઞાન તથા તપશ્ચર્યાની હેનામાં હંડી છાપ પડી. તેણે છેવટે એકને તો ગ્રીસમાં પોતાની સાથે જવા સહમગ્નવ્યું. ગ્રીક લેખક તેઓ માટે લખે છે કે આ માણસો સંકટની જરીયે પરવા કર્યા વિના નગનજ ફરતા અને લોકોમાં તેમની મ્હોટામાં મ્હોટી પ્રતિષ્ઠા હતી. આમંત્રણ મળે એટલે તેઓ ખીજને ત્યાં ન જતા. દરેક શ્રીમંત કુટુંબો તેમના માટે ખુદ્દાં હતાં—સ્ત્રીઓના ખાનગી ઓરડાઓ સુદાં.

2. "Naked Jain Saint even went to Nubia and Abyssinia, central Asia and Greece, Sweden and Norway, Jawa and Ceylon and preached their religion there."

ભાવાર્થ:—"નગન જૈન સાધુઓ ન્યુબીયા અને એબીસીનીયામાં પણ જતા; મધ્ય એશીયા અને ગ્રીસમાં પણ જતા; સ્વીડન અને નોર્વેમાં પણ જતા; જવા અને સીલોનમાં પણ જતા—ત્યાં જઈ પોતાના ધર્મ વિષે લોકોને ઉપદેશ આપતા."

3. The Chinese Traveller Hiense Tsong (st, Jullan, Vienna P. 224) who came to India in 7th century A. D. called the Jain saint 'Like' and found them scattered all over India and in Afghanistan. He says " The 'Libi' (Nir-

અનાદિતા, વ્યાપકતા, સ્વતંત્રતા.

granthas) distinguish themselves by having their bodies naked and pulling out their hair."

ભાવાર્થ:—હિંઓન્યશાંગ નામના ચીની મુસાફરે (કે જે હિંદમાં સાતમી સદી લગભગ આવ્યો હતો) જૈન નગ્ન સાધુઓને 'લીલી'ના નામથી ઓળખ્યા છે. તેણે જોયું કે તેઓ હિંદના દરેક પ્રાંતમાં અને અફઘાનીસ્તાનમાં પણ હતા. તે કહે છે કે શરીર નગ્ન રાખવું અને કેશ લોચ દાથેજ કરવો—આ તે 'લીલી'ઓની વિશિષ્ટતા.

૪. + નેપાળના રાજ્ય ધર્મ તરીકે પણ જૈનધર્મ રહેલો છે. તેયે ત્યાં નીકળેલા શીલાલેખો પરથી માલુમ પડશે.

૫. અથેન્સ શહેરમાં આજ પણ જૈન શ્રમણની એક સમાધિ જૈનધર્મના પ્રભાવને પ્રગટ કરી રહી છે.

૬. નેપાળના હિમાલય તટના સીમા પ્રાન્તમાં આજ પણ એક જૈન મુનિનું મંદિર મોજુદ છે.

૭. જેસલમેના એક દારનું નામ આજ પણ ત્યાંની જૈનધર્મની સ્મૃતિ બતાવી રહ્યું છે.

૮. કેરિયા અને રોમાનીઆમાં પણ એક વખત જૈનધર્મનું અસ્તિત્વ હતું.

આથી ચોક્કસ જણાશે કે એશીયા અને યુરોપમાં તો સદીઓ પહેલાં જૈનધર્મ પૂર્ણ જાહેજલાલીમાં ઝળકતો હતો. હજી બીજું તો જગતના ઇતિહાસકારોએ, જગતના ખગોળ શાસ્ત્રીઓએ અને જગતના મહાન શોધકોએ શોધી નથી કહાડયું એટલે આપણે કંઈ ચોક્કસ દેખીતાં પ્રમાણો તો ન આપી શકીયે, પણ એટલું તો સ્પષ્ટ સ્ક્રમજે કે કોષયે ધર્મ પોતાની આવી સાખીતીઓ નહિ આપી શકે અને

+ ૪, ૫, ૬, ૭. ૮ માટે જુઓ 'Digamber Jain' No. I. Vol 23. Page 84.

જૈનધર્મ જ્યારે આપી શકે છે ત્યારે તો ત્હેની પ્રાચીનતા, ત્હેની ઉત્તમતા અને ત્હેની સર્વાંગ સુંદરતાનો સર્વ કોષ્ઠએ સ્વિકાર કરવોજ જોઈએ.

હવે વિચારીએ કે એ જૈન ધર્મ સાર્વ ધર્મ થઈ શકે કે નહિ. આત્મણુ ધર્મની એક ત્રુટિને શ્રી મહાવીરે ખંડ ઉઠાવી સુધારવા પ્રયત્ન કર્યો હતો. અને તે એકજ વૈષમ્યવાદની મહાન ભૂલ જે હજીયે સઘળા હિંદુઓને માથે કલંક રૂપ છે. મહાવીરના પ્રયત્નો મહાન હતા. આત્મણુ ધર્મ કંઈક સુધર્યો ખરો પણ જૈન ધર્મ—મહાવીરે ઉચ્ચારેલા પેલા સનાતન સત્યો—ખરો જૈન ધર્મ હંમેશા સુધરેલોજ હતો. લોકમાન્ય તિલકે પણ આ આગતનો ખુલ્લી રીતે એકરાર કર્યો છે. જૈન ધર્મ પાપનો વિરોધી છે—પાપીનો નહિ. અધોરમાં અધોર પાપી પણ જૈન ધર્મ તેટલીજ સ્વેચ્છાથી ધારણ કરી આત્મ કલ્યાણ કરી શકે છે.

“મहापापप्रकर्ताऽपि प्राणी श्रीजैनधर्मतः ।

अवेत् त्रैलोक्यसंपूज्यो धर्मात्किं भो परं शुभम्” ॥

—નેમિદત્ત ।

“मनोवाक्कायधर्माय मताः सर्वेऽपि जन्तवः” ॥

શ્રી સોમદેવસૂરિ—

આ સૂત્રો પણ મ્હેં કહ્યું ત્હેની સાક્ષી પુરશે. ઉંચ કે નીચ જાતિ લઈને કોઈયે જન્મ્યું નથી. સદ્ગુણ કે દુર્ગુણને લઈને મનુષ્ય ત્હેવો કહેવાય છે. આચાર માત્રને લીધે જાતિની કલ્પના કરવામાં આવી છે નહિ તો કલ્પના સુદ્ધા પણ જાતિની તો ન હોત. ધર્મ ધારણ કરવામાં હલકો કે સારો એવો મનુષ્ય જોવામાં નથી આવતો. અમે તે તે ધારણ કરી શકે છે. કદાચ અન્ય ધર્મોમાં એવી મજબુત દિવાલો

(૬૪)

અનાદિતા, વ્યાપકતા, સ્વતંત્રતા.

હશે જે કોઇ તોડી ન શકે, પણ જૈન ધર્મમાં તો હેવી નકામી અને ખોટી દિવાલો નથીજ. હેની આજ્ઞાઓ કહો તો આજ્ઞાઓ, હેનાં સૂત્રો કહો તો સૂત્રો, પણ વિજ્ઞાનનેજ આધારે; હેનું તત્વજ્ઞાન સંપૂર્ણ રીતે બુદ્ધિવાદનેજ આધારે; અને હેનું સઘળું સર્વ મનુષ્ય સહમજ અને હૃદયમાં ઉતારી શકે તેવું ત્યારે હજી કહો-જૈન ધર્મ સાર્વ ધર્મ થઇ શકે કે નહિ?

જુઓ-આપણે હવે દુઃકમાં જૈન ધર્મની મૂળ માન્યતાઓ ગણી જઇએ.

૧. આ લોક અનાદિ, અનન્ત અને અકૃત્રિમ છે. ચેતન અને જડમય છ દ્રવ્યોથી ભરેલું છે. અનન્તાનન્ત જીવ ભિન્ન ભિન્ન છે. અનન્તાન્ત પરમાણુ જડ છે.

૨. લોકનાં સર્વ દ્રવ્ય સ્વભાવથી નિત્ય છે. પણ અવસ્થા બદલવાની અપેક્ષાએ અનિત્ય છે.

૩. સંસારી જીવ પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ કાલથી જડ પાપ પુણ્યમયી કર્મોના શરીર સાથેના સંબંધને લીધે અશુદ્ધ છે.

૪. દરેક સંસારી જીવ સ્વતંત્ર રીતે પોતાના અશુદ્ધ ભાવોથી કર્મ બાંધે છે. અને શુદ્ધ ભાવોથી કર્મનો ક્ષય કરી મુક્ત પણ થઇ શકે છે.

૫. જેવી રીતે સ્થુલ શરીરમાં લીધેલું ભોજન, પાન વગેરે પોતેજ લોહી, વીર્ય ઇત્યાદિ બનીને ફળ આપ્યા કરે છે તેવી રીતે પાપ પુણ્યમયી કર્મોમાં આત્મામાં સ્વયં ક્રોધાદિ સુખ દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે. પરમાત્મા કોઇનેયે સુખ દુઃખ દેતો નથી.

૬. મુક્ત જીવ અથવા તો પરમાત્મા અનન્ત છે. તે દરેકની સત્તા ભિન્ન ભિન્ન છે. કોઇ કોઇની અંદર મળતો નથી. (મળીજ ન શકે તે અહિં અર્થ નથી). દરેક નિત્ય સ્વાત્માનન્દ્ર ભોગવ્યા કરે છે. ફરીથી કદી સંસારાવસ્થામાં તે આવતા નથી.

જૈનત્વ.

૭. સાધક ગૃહસ્થ યા તો સાધુ મોક્ષગામી પરમાત્માઓની ભક્તિ પોતાના પરિણામોનીજ શુદ્ધિને માટે કરે છે. તેમને પ્રસન્ન કરી ફળ મેળવવાને માટે નહિ.

૮. મુક્તીનું સાધન પોતાના આત્માનું, તેને પરમાત્માની માફક શુદ્ધ શુણ્ણવાળો રહમછને, માનીને, તેમાં વિશ્વાસ રાખીને, રાગદ્વેષ મોહ છોડી દમ પ્યાન કરવું એ છે. રાગદ્વેષ મોહથી કર્મ બંધાય છે. જ્યારે તેનાથી વિપરીત ચીતરાગ ભાવમથી સમાધિથી કર્મ ઝરી જાય છે.

૯. અહિંસા પરમ ધર્મ છે. સાધુ એનું પૂર્ણતાથી પાલન કરે છે જ્યારે ગૃહસ્થ યથાશક્તિ પોતાના પદને અનુસાર તે પાળે છે. ધર્મના નામ પર માંસાહાર, શીકાર અથવા તો શોખની ખાતર જીવોની હત્યા કોઇ જૈન નથી કરતો.

૧૦. મુનિની અંતિમ અવસ્થા સંપૂર્ણ પરિગ્રહ રહીતની છે, નગ્નતાની છે. (પીંછી હિંસા ત્યાગને માટે, કર્મડગ અને શાસ્ત્રી તેઓ રાખી શકે) અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, અહમચર્ય અને પરિગ્રહ ત્યાગ આ પાંચે મહાવ્રતોને તેઓ પૂર્ણ રીતે પાળે છે. તેઓના આચાર અને ચારિત્રની કલ્પનાયે સૌથી વિકટ છે.

અને હવે જુદા જુદા દર્શનની સાથે જૈન દર્શનને સરખાવવું સુગમ થઇ પડશે.

૧ વેદાન્ત મત-થોડું ઘણું આપણે પહેલાં આવી ગયું છે અને હવે કેટલાક ખાસ સૂત્રોજ લઇએ.

જન્માद्यस्य यत ईति (वेदान्तदर्पण' व्यासकृत अ. ૨ સત્ર ૨.)

જન્મ, સ્થિતિ, નાશ એ એનાથી થાય છે. એ એટલે અહમ અને આ અહમનું લક્ષણ.

(૪૬)"

અનાદિતા, વ્યાપકતા, સ્વતંત્રતા.

નિત્યસ્સર્વસસ્સર્વગતો નિત્યતૃપ્ત ।

શુદ્ધબુદ્ધમુક્તસ્વભાવો વિસાનમાનન્દ બ્રહ્મ ॥ (પૃ. ૩૦)

બ્રહ્મ નિત્ય છે, સર્વજ્ઞ છે, સર્વ વ્યાપી છે, સદા તૃપ્ત છે.
શુદ્ધ બુદ્ધ મુક્ત સ્વભાવ છે. વિજ્ઞાનમયી છે, આનંદમયી છે.

આકાશસ્તલ્લિંગાત્ । (અ. ૧ સૂત્ર ૨૨)

આકાશ બ્રહ્મ છે. બ્રહ્મનું ચિન્હ હોવાથી.

કાર્યોપાધિરયં જીવઃ કારણોપાધિરીશ્વરઃ ।

આ જીવ કાર્યરૂપ ઉપાધિ છે. કારણરૂપ ઉપાધિ ઇશ્વર છે.

હવે જૈન સિદ્ધાન્ત મુક્તાત્માને પરંબ્રહ્મ, જગતનો અકર્તા, અને
સંસારથી ભિન્ન માને છે. જીવોની સત્તા ભિન્ન, અનન્ત અને
સ્વતંત્ર છે. પરમાણુ આદિ અચેતનની શ્રદ્ધા પણ ભિન્ન છે. અદ્વૈત
રૂપ એક બ્રહ્મ માનવામાં તે નીચેનો દોષ કઢાડે છે.

કર્મદ્વૈતં ફલદ્વૈતં લોકદ્વૈતં ચ નો ભવેત્ ।

વિદ્યાવિદ્યાદ્વયં ન સ્યાત્ બંધમોક્ષદ્વયં તથા ॥ ૨૫ ॥

આપ્ત મીમાંસા.

જો બ્રહ્મ નિત્ય અને તૃપ્ત છે તો તહેનાથી કોઈ કાર્ય નથી થઈ શકતું.
જો કાર્ય થઈ શકે તો વિરોધી પદાર્થો તો નથીજ બની શકતા.
અર્થાત્ શુભ અશુભ કર્મ, સુખ દુઃખ રૂપ ફળ, લોક પરલોક, વિદ્યા
અવિદ્યા, બંધ અને મોક્ષ વગેરે કંઈ નથી થઈ શકતું. આનંદમય
હોવાથી હું ત્હેમાં અનેકરૂપ થઈ જાઉં તે ભાવ નથી થઈ શકતો.
જો વસ્તુ હોવાથીજ પરસ્પર બંધ અને છૂટાપાટું બની શકે છે.
એકજ શુદ્ધ પદાર્થમાં તે અસંભવિત છે.

(૬૬)

૨. સાંખ્ય દર્શન અને પાતંજલિ દર્શન:—આમાં એ ભેદ છે: એક કે જે હાથરની સત્તામાં નથી માનતું; આત્માને નિર્લેપ અકર્તા અને જડ પ્રકૃતિનેજ કર્તા માને છે; અહંકાર, શાંતિ, યુદ્ધિ વગેરે આત્મિક ભાવોને પણ સત્વ, રજ અને તમ એ ત્રણ પ્રકૃતિનો વિકાર માને છે છતાં ફળભોક્તા આત્માને માને છે. ('સાંખ્ય દર્શન' કાંગલ સંવત ૧૯૫૭.)

અકર્તુરપિ ફલોપભોગો અન્નાદિવત્ (૧૦૫ અ. ૧)

પુરુષ અકર્તા છે છતાંયે ફળ ભોગવે છે, જેમ ખેડુત અન્ન ઉત્પન્ન કરે છે અને રાજા ભોગવે છે.

અહંકારઃ કર્તા ન પુરુષઃ । (પૃ. ૪ અ. ૬)

અહંકાર જે પ્રકૃતિનો વિકાર છે તે કર્તા છે, આત્મા કર્તા નથી.

ના નન્દામિવ્યાકર્મ્યુક્તિર્નિર્ધર્મત્વાત્ । (૭૪ અ. ૫)

આત્મામાં આનંદ ધર્મ નથી એટલે આનંદની પ્રગટતા એ મોક્ષ નથી. ખીજું કે જે હાથરને માને છે પણ હાથરને એવો કહે છે કે:—

પરમેશ્વરઃ ક્લેશકર્મવિપાકાશયરપરામૃષ્ટઃ પુરુષઃ સ્વેચ્છયા નિર્માણકાયમધિષ્ઠાય લૌકિકવૈદિકસમ્પ્રદાયપ્રવર્તકઃ સંસારાંગારતપ્યમાનાનાં પ્રાણિભૃતામનુગ્રાહકશ્ચ ।

(સર્વદર્શનસંગ્રહ પૃ. ૨૫૫)

પરમેશ્વરને ક્લેશ, કર્મ, વિપાક અને આશય નથી હોતા. તે પોતાનાજ મેળે બનાવેલા શરીરમાં રહીને લૌકિક અને વૈદિક સમ્પ્રદાયની આણુ ફેલાવે છે. અને સંસારરૂપ અગ્નિથી તપી ગયેલાં પ્રાણીપ્રતિ પોતે ઉપકાર કરે છે—અને આ બંને માન્યતાઓવાળા આત્માને અપરિણામી માને છે.

અનાદિતા, વ્યાપકતા, સ્વતંત્રતા.

પુરુષસ્યારિણામિત્વાત (ચાંગદર્શન પ તં નલિ-૧૯.૦૭ ઈ. સ.)

જ્યારે જૈન દર્શન કહે છે કે જે આત્મા અપરિણામી હોય અને કર્તા ન હોય તો ત્હેને સંસાર અને મોક્ષ નથી હોઇ શકતાં અને જે કરશે તેજ ભોગવશે. એકુત ખેતી કરાને એવું ફળ કુટુંબ પાલનના રૂપમાં મેળવે છે. રાજા એકુતોની રક્ષા કરીને રાજ્ય સુખ મેળવે છે. જડ પદાર્થમાં શાંતિ અને ક્રોધ એ ભાવ નથી થઇ શકતા. આ બધા ચૈતન્યનાજ ગુણો છે. જે શુદ્ધ ઇશ્વર આશય રહિત છે ત્હેને શરીર ધારણ કરીને વળી મહેરબાની કરવાના ભાવ નથી થઇ શકતા.

નિત્યત્વૈકાન્તપક્ષેઽપિ વિક્રિયા નોપપચ્ચતે ।

પ્રાગેવ કારકાભાવઃ ક પ્રમાણં ક તન્ફલમ્ ॥૩૭॥

(આપ્તમીમાંસા)

આત્માને જો હંમેશા નિત્યજ માનવામાં આવે તો ત્હેમાં વિકાર નથી થઇ શકતા. તો કર્તાપણું વગેરે કરક નથી બની શકતું. ત્હેનામાં પુરેપુરું જ્ઞાન નથી થઇ શકતું અને તેમ નહિ થવાથી ‘આ છોડો’ અને ‘આ ગ્રહણ કરો’ એવું ફળ પણ પ્રાપ્ત નથી થતું—જૈન દર્શન ઇશ્વરને સદા આનન્દમય અને પરનો અકર્તા માને છે. જીવ સ્વયં પાપ પુણ્ય બાધે છે અને સ્વયં મુક્તિ મેળવી શકે છે, દેહપણ પ્રકારના ઇશ્વરની કૃપાથી નહિ.

૩. નૈયાયિક દર્શન અને વૈશેષિક દર્શન આ બન્ને બાણું ખર્ચે એકજ છે. બન્ને ઇશ્વરનેજ કર્મોનો ફળદતા માને છે.

‘ઈશ્વરઃ કારણં પુરુષકર્માફલ્યદર્શનાત્’ ॥ ૧૩ ॥

(ન્યાયદર્શન પૃ૦ ૪૧૭)

(૧૬)

જૈનત્વ.

પુરુષના કર્મોનું અદ્વિતીય યજુ—તે જોવું અને જાણવું એમાં ઇશ્વર કારણરૂપ છે. કર્મનું ફળ ઇશ્વરને આપીને છે.

“અજ્ઞો જન્તુરનીશોડયમાત્મનઃ સુખદુઃખયોઃ ।

ઈશ્વરપેરિતો ગચ્છેત્ સ્વર્ગં વા શ્વપ્તમેવ વા” ॥ ૬ ॥

મુક્તાત્માનં વિદ્યેશ્વરાદીનાઞ્ચ યદ્યપિ શિશ્વત્વપસ્તિ

તથાપિ પર્ગમેશ્વરપારતંત્ર્યાત્સ્વાતંત્ર્યં નાસ્તિ ।

(સર્વદર્શનસંગ્રહ પૃ૦ ૧૩૪)

આ જન્તુ અજ્ઞાની છે. એનું સુખદુઃખ સ્વાધિનતા રહિત છે. એ ઇશ્વરની પ્રેરણાથી સ્વર્ગ કે નર્કમાં જાય છે. મુક્તિ પ્રાપ્ત જીવ એજ ઇશ્વરરૂપ છે છતાં તે પરમેશ્વરને તાબે છે, સ્વતંત્ર નથીજ.

અનિચ્છન્નસદ્ભાવં વસ્તુ યદ્દેશકાલતઃ ।

તન્નિત્યં ત્રિભુ વેચ્છન્તીત્યાત્મનો ત્રિભુ નિત્યતેતિ ॥ ૧૬ ॥

(સર્વદર્શનસંગ્રહ પૃ૦ ૧૩૬)

કોઇપણ દેશ કે કાળમાં આત્મા નિરોધ રૂપ નથી. આત્મા વ્યાપક છે અને નિત્ય છે.

વિપવાન્ મહાનાકાશસ્તથા ચાત્મા ।

(વૈજેષિક દર્શન પૃ૦ ૨૪૭)

એ આકાશ મહાન વિભુ છે. એવોજ આ આત્મા છે.

જૈન દર્શન કહે છે કે જેમ સંસારી જીવોને કર્મનું ફળ આપવું ઇશ્વરને વશ છે તેમ તેઓને કુમાર્ગ પર નહિ જવા દેવા તે પણ તહેન હાથ હોવું જોઇએ. જે ઇશ્વર સર્વજ્ઞ, સર્વ વ્યાપી, દયાળુ અને સર્વ શક્તિમાન છે તેા એણે પોતાની પ્રજાને કુમાર્ગ પર જતાં અટકાવવી જોઇએ, પરંતુ જન્મતાં જુનેતામાં નથી આવતું. ઇશ્વરની મરજી આથી કર્મના ફળમાં જરૂર નથી.

(૫૧)

અનાદિતા, વ્યાપકતા, સ્વતંત્રતા.

આત્મા જો હંમેશ નિત્ય હોય તો તહેનામાં વિકાર નથી થઇ શકતા. વિકાર વિના રાગ દ્વેષ નથી ઉદ્ભવતા કે નથી નાશ પામી જતા. આત્મા સર્વવ્યાપક હોય તો સ્પર્શનું જ્ઞાન સર્વ સ્થાનોમાં એકજ સમયે હોવું જોઇએ, જે નથી થતું પણ શરીર માત્રના સ્પર્શનું જ્ઞાન એકજ સમયે થાય છે. એથી આત્મા શરીર પ્રમાણુ છે. જો આત્મા મુક્ત થઇ ગયો તો તે ઇશ્વરને પરતંત્ર સંભવિત નથી, કારણ મુક્ત એટલેજ સ્વતંત્ર

૪. મીમાંસા દર્શન:—આ દર્શન ઇશ્વરની સત્તાને નથી માનતું. આ શબ્દને અને વેદને અપૌરુષેય માને છે, અનાદિ માને છે. યજ્ઞાદિ કર્મનેજ ધર્મ માને છે.

વેદસ્ય અપૌરુષેયતયા નિરસ્તસમસ્તશંકા

કલાંકાંકુરત્વેન સ્વતઃ સિદ્ધમ્ । (સર્વદર્શનસંગ્રહ ૨૧૮)

વેદ કોઇનો પણ નહિ બનાવેલો એવો સ્વયં સિદ્ધ છે જેમાંથી સર્વ શંકાઓ કલંકના અંકુર પણ નાશ પામી જાય છે.

ન્યારે જૈન દર્શન કહે છે કે જે શબ્દ હોદ વગેરેથી બોલાય છે તહેનો રચનાર કોઇ પુરુષજ હોવો જોઇએ. રચાયા વિના એનો વ્યવહાર નથી થઇ શકતો. જ્ઞાનને આપણે પ્રવાહ રૂપ અનાદિ કહી શકીએ પણ એની પ્રગટતા કોઇ પુરુષથીજ થાય છે તેમ માનવું પડશે. શબ્દ નિત્ય નથી હોઇ શકતો. અવસ્થા માત્ર ક્ષણિક છે. જે પુદ્ગલોથી શબ્દ બનેલો છે તે મૂળમાં નિત્ય છે. અહિંસા રૂપ યજ્ઞ, પૂજા વગેરે કદાચ સ્વર્ગનું કારણ હોઇ શકે પણ પશુ હિંસા રૂપ તો નહિજ. છતાં મુક્તિનું કારણ તો એક શુદ્ધ આત્મ સમાધિજ છે કે જ્યાં ક્રિયાકાંડની કલ્પનાજ નથી રહેતી.

૫. બૌદ્ધ દર્શન—બૌદ્ધ પણ ઇશ્વરને જગત કર્તા નથી માનતા.

(૫૬)

અને એઓ કોઇપણ પદાર્થને નિત્ય નહિ માનતાં બધાને અનિત્ય માને છે, ક્ષણિક માને છે.

यत् सत् तत् क्षणिकं (सर्वदर्शनसंग्रह पृ. २०)

જે જે અસ્તિત્વ ધરાવતા પદાર્થો છે તે ક્ષણભંગુર છે.

જૈન દર્શન કહે છે કે સર્વથા ક્ષણિક માનવાથી એકજ આત્મા પોતાના કરેલા પુણ્ય પાપના ફળનો ભોક્તા નહિ રહે તેમજ તે મોક્ષ અવસ્થામાં પણ નહિ રહી શકે. પર્યાય બદલાવવાની અપેક્ષાથી ક્ષણિક માની શકાય છે પણ ત્યારે એ વસ્તુનો મૂળ સ્વભાવ નથી જતો એટલે એને નિત્ય પણ માનવી જોઇએ.

૬ થિયોસોફી-જે પોતાને હિન્દુ મતને મળતો કહે છે. જડથી ઉન્નતિ કરતાં કરતાં મનુષ્ય મનુષ્ય બન્યો છે. ચેતન અને જડ એ બે મૂળ પદાર્થ જુદા નથી. મનુષ્ય મૃત્યુ પછી કદી પણ નહિ જાય. દરેક પ્રાણી ઉન્નતિ કર્યે જાય છે. જુઓ, *First Principles of Theosophy By C. Jinrajdas M. A. 1921 Madras:—*

“The great Nebula—It is a chaotic mass of matter in an intensely heated condition millions and millions of miles in diameter. It is a vague cloudy mass full of energy. It revolves into another Nabula then solar system. The hydrogen, iron and others will be there. They will enter into certain combinations and then will come the the first appearance of life. We shall have a protoplasm 1st. form of life, then it takes form of vegetable, then animals and soon lastly man. A soul once become human cannot reincarnate in animal or vegetable forms (page 42.)

આમાં વિજ્ઞાનના ‘નેબ્યુલા’ના સિદ્ધાંત શીવાય અન્ય નવીન જેવું કંઇ નથી. અહિં જૈન દર્શન જરી જુદું પડે છે. તે કહે છે કે જડથી ચેતન શકિત કદી પેદા નથી થઇ શકતી. આત્મા સ્વતંત્ર નિત્ય પદાર્થ છે અને

અનાદિતા, વ્યાપકતા, સ્વતંત્રતા.

જ્યારે માનવી વધુ પાપ કરે ત્યારે કેમ તે પશુ ફરીથી ન થાય ? જગતમાં સર્વ આત્મા પોતાના ભાવાનુસાર ઉન્નતિ અને અવનતિ કરતા રહે છે.

૭. આર્ય સમાજ:-આ ઇશ્વરને ફળદાતા અને કર્તા માને છે. મુક્તિ મળવા છતાં જીવ અદ્વય રહે છે. તે ફરીથી સંસારમાં આવે છે. જીવ પરમાત્મા જેવો છે તેમ તેઓ નથી માનતા. (જુઓ ‘સત્યાર્થ પ્રકાશ’) મુક્તિમાં જીવ વિદ્યમાન રહે છે. જે બ્રહ્મ સર્વત્ર પૂર્ણ છે તેમાં આનંદપૂર્વક સ્વતંત્ર રીતે આ જીવ ફર્યા કરે છે. (પૃ. ૨૫૨)

‘જીવ મુક્તિ મેળવી ફરી સંસારમાં આવે છે’ (પૃ. ૨૫૪)

‘પરમાત્મા આપણને મુક્તિનો આનંદ ભોગવાવી ફરીથી પૃથ્વી-પર માતાપિતાના દર્શન કરાવે છે.’ (પૃ. ૨૫૫)

‘મહા કલ્પની પછી ફરીથી સંસારમાં જીવ આવે છે. તેનું સામર્થ્ય પરિમિત છે. જીવ અનન્ત સુખ નથી ભોગવી શકતો.’ (પૃ. ૨૫૬)

‘જીવ અદ્વય છે.’ (પૃ. ૨૬૨)

‘પરમેશ્વરની મદદથી મુક્તિનો આનંદ જીવાત્મા ભોગવે છે. મુક્તિમાં આત્મા નિર્મળ હોવાથી પૂર્ણ જ્ઞાની બને છે અને તેથી તેને નજીકના સર્વ પદાર્થોનું ઠીક ઠીક જ્ઞાન થાય છે. (પૃ. ૨૬૭)

જૈન દર્શન આવાં વાક્યોને પરસ્પર વિરોધી કહે છે. એક જગાએ આત્માને પરિચિત જ્ઞાની અને બીજી જગાએ પૂર્ણ જ્ઞાની અને નિર્મળ કહ્યો છે. આત્મા સ્વભાવથી પરમાત્માના જેવો જ છે. કર્મ બંધનનાં કારણે જતાં રહેતાં તે પરમાત્મા જેવો તરતજ થઇ રહેશે. પરમાત્મા દોષ વિનાના જીવને સંસારમાં શા માટે ધકેલી દે ? અને જો મોકલે છે તો જીવ કર્મ બંધ સહિત હોવો જોઈએ. આને ત્યારે મુક્ત કેમ કહેવાય ? પરમાત્મા નિર્વીકાર છે. એનામાં સંસાર પ્રપંચ કરવાનો વિકાર નથી હોઇ શકતો.

જેનત્વ.

૮ પારસી અથવા જરથોસ્તી ધર્મ:—એકજ મુખ્ય પુસ્તકમાંથી તેઓની માન્યતાઓ જાણવા ઉતારા લખ્યે.

“The Parsi Religion as contained in Zand Avesta by John Wilson D. D. 1843, Bombay.”

“The one holy and glorious God, the lord of creation of both worlds has no form, no equal; creation and support of of all things is from that lord.

...Lofty sky, earth, moon and stars have all been created by him and are subject to him...that Lord was the first of all and there was nothing before him and he is always and will always remain...The names of God are specially three:—Dadār (giver or creator) ‘Ahurmazd (wise lord), and also (holy),

(પ્રભુએજ સર્વ કાંઈ બનાવ્યું, એના મુખ્યત્વે દાદર, ઓરમઝદ અને આસી એવાં પશુ નામ તેઓ કહે છે.)

“They worship fire, Sun, Moon, earth, wind and water.”

“Whatever God has created in the world, we worship to it.”

(પ્રભુએ જે જે ઉત્પન્ન કર્યું તે તે તેઓએ પૂજવું એ આદેશ વિચાર કરી જોજો કે આવી સ્થિતિમાં આવાં પવિત્ર દૂકમોમાં માંસાહાર અને નકામી હિંસાને કયાથી સ્થાન હોય ?)

“Woman who bears a child must observe restriction for 40 days. She must remain in seclusion.

(પ્રસૂતિ પછી ચાલીસ દિવસ સ્ત્રીએ એકાંત ભોગવવું એટલે કે ખાસ કરીને દોષપણ કૌટુંબીક પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ ન લેવો એ પશુ પારસીઓને એક આદેશ. આરોગ્ય અને ફરજ સાચવતો.)

“He will not be acceptable to God who shall thus kill any animal. Angel Asfondarmad says, “O holy man, such is the command of God that the face of the earth be kept

અનાદિતા, વ્યાપકતા, સ્વતંત્રતા.

clean from blood, filth and carrion!" Angel Amardad says about vegetable, 'It is not right to destroy it uselessly or to remove it without a purpose:—

(માસાહારનો સ્પષ્ટ શબ્દોમાં નિષેધ અને સંકલ્પી હિંસાનો સંપૂર્ણ ત્યાગ—એ શીવાય આમા ખીન્તુ કંઈ નથી.)

‘Let every one bind his waist with sacred girdle since the kushti is the sign of true faith.”

(જેનો જેવી રીતે રતનત્રયમાં (સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન, અને સમ્યક્ચારિત્રમાં) શ્રદ્ધા ખતાવવા માટે ત્રણ દોરાની ગૂંથેલી જનોઈ પહેરે છે (પરીણીત પુરૂષ છ દોરાની પહેરે છે) તેવી રીતે ધર્મમાં શ્રદ્ધા ખતાવવા કમરે દોરો (કસ્તી) બાંધવાનો આદેશ પારસીઓને છે. જનોઈની પદ્ધતિ જેનોમાં હાલ ઘણીજ થોડી રહી છે. કેટલાક પ્રદેશોમાં તો તે નામનીજ છે—)

“According to thy state of mind...so will thou suffer or enjoy. From good, thou will find a good result and none ever reaped honour from evil action—

(જેવું કરશે તેવુંજ મળશે (આપો આપ). ખરાબ કૃત્યથી કોઈનેયે માન મળ્યું નથી. આ ઉપરના વાક્યોમાં રહેલી સુભાવના આમ હોવા છતાં પ્રભુને ‘દાતાર’ માનવો અને તેનો ભાગ લખવો. એ કહેવો તે વિચિત્ર નથી લાગતું? ઉપરના વાક્યોથી તો એમજ ઠ્યું કે પ્રભુ પાસે ફક્ત દુનીયાને ખનાવરાવી અથવા તો ઉત્પન્ન કરાવરાવી પારસી તત્ત્વજ્ઞાને તેને બેસાડીજ રાખ્યો છે, અને જો તત્ત્વજ્ઞાન પ્રભુને ન્યાય દેનાર પણ ખનાવે તો તો અન્ય ધર્મોમાં અને જેનોમાં જેટલો વિરોધ પડે છે, જેટલો ફરક રહે છે તેટલોજ પારસીઓમાં અને જેનોમાં પણ પડે અને રહે. જૈન શીવાયના અન્ય તત્ત્વજ્ઞાનો સાથે પારસી તત્ત્વજ્ઞાનને ધણું સામ્ય મળી રહેશે પણ જૈન સાથે તો નહિજ.)

(પંખ)

જૈનત્વ.

૯ ઈસ્લામ મત પણ કર્તાવાદમાંજ ગાભિત છે. જૈનમત તો ત્હેની રહામે પણ દલીલ મુકશે કે સમાન ઉપાદાન કારણુ વિના અમૃતિક પરમાત્મા મૃતિક જગત કેમ ઉત્પન્ન કરી શકે?

હવે સ્પષ્ટ દીવા જેવું માણુમ પડી ગયું હશે કે મનુષ્યની ખરી સ્વતંત્રતા ક્યાં છે અને મનુષ્ય પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ ક્યાં વધારેમાં વધારે કરી શકે. દિન પ્રતિદિન અત્યારે જગતમાં મનુષ્યની બુદ્ધિ ક્રોધનુયે ઉંપરીપણું મિલકારવા તૈયાર નથી રહેતી—ગુલામી તો ત્યારે તે કરેજ ક્યાંથી? માનવીની દ્રષ્ટિ મર્યાદા હાલ તદન સુરેખ સ્થીતિમાં ઉઘડતી જાય છે, વિચીત્ર પ્રકારના કાળા કે અન્ય ક્રોધ રંગો ત્હેમાં વિદ્ન રૂપ નથી થતાં. અજ્ઞાનતાનો લાલ લાઘ ગુરૂવાદની લ્હેરી લહરો શમાવી દેવાની ઘડીઓ હવે સમાપ્ત થઇ, તે ખાસ કરીને તત્ત્વ-વેત્તાઓમાંના ક્રોધ નેતાઓએ સ્હમજવું જોઇએ. અનેરી કલ્પનાઓ અને ત્હેના સુંદર જણાતા કારમા અર્થો કુમળાં મગજ ઉપર ફક્ત ઠોકીજ એસાડવાના દિવસો હવે પુરા થયા, તે પણ તેઓએ જાણવું જોઇએ.

આટલી બધી પ્રકારનાં નવાં કહો કે એકમાંથીજ અનેક થયેલાં એવાં કહો પણ બિન્ન બિન્ન તત્ત્વજ્ઞાનો જાણી અને સાંભળી કદાચ કોકને વિચાર આવે.—“ધર્મમાંજ ન માન્યું હોય તો કેવું સાઈ? દુનિયા પરના અનુભવ પરથી કહાડી શકાતું જીવતું અને જગતું નગ્ન સત્ય તે તો એક જ્ઞાન પ્રાપ્તીજ અશક્ય છે”—પણ સચુર. ત્હેવા છેવટના વિચારો બાંધી લેતાં પહેલાંજ વિચાર કરો. ત્હમારી સામે આ બધું ધરવામાં આવ્યું છે ત્હેને ત્હમે પચાવવા યતન કરો.

૬૭ આપણે જોવા યતન કરીશું કે રાષ્ટ્રને પણ ધર્મની જરૂર છે કે નહિ અને છે તો તે કયો ધર્મ સહિ સલામતથી પોતાની જાતને અને પોતાના અંગોને બહાદૂર રાખી સૌની પાસે પજાવી શકે. અરે

અનાદિતા, વ્યાપકતા, સ્વતંત્રતા.

સૌ આપો આપજ પાળે ?” સમાજવાદ એજ જૈન ધર્મ છે. આ કાકા સાહેબ કાલેલકરનો નહીં અભિપ્રાય અને સમાજવાદ આખું રાષ્ટ્ર માની શકે તો તે અશક્ય નથીજ તે આપણે રશીયાના જવલંત ઉદાહરણથી નીરખી રહ્યા છીએ. તત્વોની અથડામણ કદાચ ત્હેમાં થાય તો તે દેખીતીજ. આંતર મનનનાં મોઘાં મંત્રા ત્હેને તરતજ શાંત કરશે.

1. All India Jain Youths, Conference-Bombay 31-12-31
and 32. Kaka Kalelkar lecture.

(૫૦)

[૪]

ભૂગોળ.

જરીક રાસકતાની ખાતર જૈન ભૂગોળ પણ જાણવાની જરૂર તો ખરી. જૈનો માને છે તેમ એ પણ પેલા સુખી થઇ ગયેલા કેવલજ્ઞાની વીતરાગ પરમાત્માથીજ સંસારી અંતિમ અવસ્થામાં પ્રણીત છે. ‘અમુક વસ્તુ છે’ તે ન જોઇ શકવાથી સાધારણ એમજ પ્રશ્ન થાય કે ‘તે ક્યાં છે.’ જગતમાં વિજ્ઞાને શોધી કઢાડેલું એવું કેટલુંયે છે જે આપણે જોઇ તો શકતા નથી પણ અન્યને બતાવીએ નથી શકતા. પદાર્થની હયાતિ વિજ્ઞાન તહેના પરિણામ પરથી પણ ધારી લેવાનું અને માની લેવાનું કહે છે. આપણે તે માનીનેજ આગળના પ્રયોગો કર્યે જઇએ છીએ.

જૈન ભૂગોળ કદાચ અજ્ઞા લાગશે. આપણી કલ્પનામાં પણ તે ગિરસ્થાયી રહેવા ના પાડશે છતાં જૈનો તહેમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખ્યેજ જાય છે. કારણો ખોટાં નથી; એક તો વિજ્ઞાન શાસ્ત્ર હોય

(૫૬)

બૂગોળ.

અધુરું છે; માનવી સઘળું નથી કરી શક્યો, નથી જોઈ શક્યો, હજીયે ખિચારો પ્રયોગો અને અખતરાઓ કર્યે જાય છે; અને ખીજું વિજ્ઞાન શાસ્ત્રમાં એવી બાબતો મોજીદ છે જે એક વખત વિજ્ઞાનનેજ આધારે સત્યો ગણાતાં અને હાલ જે અસત્યો ગણાય છે. ઉણ્ણતાનો દાખલો લો; પ્રકાશનોયે દાખલો લો. વર્તમાન જર્મન શાસ્ત્ર આઇન્સ્ટીનની 'Relativity' નો દાખલો લો. કદાચ ન્યુટનના આકર્ષણના (Gravitation) સિદ્ધાન્તને પલટી પણ નાખે. પ્રો. રાધાકૃષ્ણ કહે છે:—

“Science transcended its own convictions and meant only a perpetual supersession of one error by another kind of error.

Science of higher criticism and comparative religion showed that the history of Science was nothing but a conflict of compelling statements and dogmas each claiming absolute finality.

ભાવાર્થ:—“વિજ્ઞાન પોતાનાજ નિર્ણયોથી ઘણી વખત પર ગયું છે. અને આમ ભૂલોની સતત પરંપરા તે દાખવી રહ્યું છે. ઉંચું વિજ્ઞાન અને સરખામણી કરી કહાડેલો સારભૂત ધર્મ—આ બન્ને બતાવી રહ્યાં છે કે વિજ્ઞાનનો ઇતિહાસ અંતિમતાનો દાવો કરતાં એવાં વિવાદાસ્પદ સૂત્રો અને વાક્યોના રણમેદાન સિવાય ખીજું કંઈજ નથી.”

જૈનોને ઉતાવળ નથી. પોતાનું સઘળું સત્ય કરવા તેઓ પ્રયત્ન નથી કરતા. ખીજાઓ પોતાનાજ શોખને લીધે કહો કે પછી જગતનું ભલું કરવા કહો પણ જાણ્યે અજાણ્યેયે કંઈનું કંઈ નવીન શોધ્યેજ જાય છે. જૈનોને આત્મ સંતોષ તો મજેજ છે પણ સાથે સાથે ધ્રુષ્ટ છે કે ખીજાઓ જૈન મતને ખોટો કહેવાનો કદીયે પ્રયત્ન ન કરે.

વર્તમાન બૂગોળ મનુષ્યે અત્યારે જોયેલી જમીનનીજ છે. જૈન જગતની રચનાનું વર્ણન દક્ષત સ્થિર રચનાનેજ બતાવવાવાળું છે.

(૫૬)

જૈનત્વ.

સાથે સાથે એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે કેટલાયે અકસ્માતોને કીધે જમીન પાણીના રૂપમાં અને પાણી જમીનના રૂપમાં બદલાઈ જાય છે. છતાં થોડું થોડું બાદ કરતાં જૈન ભૂગોળનું વર્ણન તેનું તેજ સ્થિર છે. ખગોળ શાસ્ત્રીઓ શોધ કરી રહ્યા છે, સંભવ છે કે વધુ જમીનનો પત્તો મળે પણ ખરો. જૈન ભૂગોળને પ્રમાણ રહમજવા પહેલાં કે પછી ખોટી રહમજવા પહેલાં આપણે શોધકોના જ્ઞાનની અને અંતિમ સત્યની રાહ જોઈએ તો ખોટું નથી. જૈન શાસ્ત્રો વૃક્ષ, પૃથ્વી, વાયુ, અગ્નિ અને જળમાં જીવ બતાવી રહ્યાં છે, વિજ્ઞાને શરૂઆતના એમાં તે છે તેમ હમણાંજ સાબીત કર્યું—ખીજી ત્રણમાંયે તે છે એમ કદાચ હવે પછી સાબીત પણ કરે. આમજ ભૂગોળ બાબતમાંયે જાણવું.

૧“આ જગત આકાશ, કાળ, ધર્મ, અધર્મ, પુણ્ય અને જીવ એ છ દ્રવ્યોનો સમુદાય છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ આકાશ સૌથી મોટું છે, અનન્ત છે, મર્યાદા રહીત છે. તેમાં જ્યાં જ્યાં આકાશ સિવાયના પાંચે દ્રવ્યો રહેલાં હોય છે તેને ‘લોકાકાશ’ કહેવામાં આવે છે. (That is Universe) બાકીના આકાશને અલોકાકાશ. આ લોકનું સ્વરૂપ, એવી રીતે માલમ પડશે. કે એક મનુષ્ય કેડે હાથ દબાવે પહોળા કરી ઉભો રહે તો એ આકારનું સ્વરૂપ તરત રહમજશે. એની પૂર્વથી પશ્ચિમ તેની પહોળાઈ સાત રાત્રી માપ છે. (રાત્રી=અસંખ્યાત યોજન) ઉત્તરથી દક્ષિણ તેની લંબાઈ પણ સાત રાત્રી માપ છે. ઉંચાઈ ચૌદ રાત્રી માપ છે. એનું કદ ૩૪૩ ધનરાત્રી થાય. ગણિતથી આ જાણવું અઘરું નથી. કારણ પહોળાઈ ઓછી વધતી થતી જાય છે. જેમકે શરૂઆતમાં સાતરાત્રી. વળી ઉપર એક રાત્રી, તેનાથી ઉપર મધ્યમાં પાંચ રાત્રી અને વળી છેવટે એક રાત્રી.

૧. નેમિચંદ્ર સિદ્ધાન્ત ચક્રવર્તી “ ત્રિલોકસાર ” માંથી શબ્દશ્ચઃ અનુવાદ.

ભૂગોળ.

“આ લોકમાં આઠ પૃથ્વીઓ છે. સાત નીચે છે, એનાં નામ- મધ્ય લોકથી તે પાતાળ સુધી રતનપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમપ્રભા અને મહાતમપ્રભા એ છે. એક એક રાત્રીના અંતર પર તેઓ એક બીજાથી આવેલી છે. સાતમી પૃથ્વીની નીચે એક રાત્રી માપ એવું બીજીએ એક સ્થાન છે એને પ્રાગભારા કહે છે. તે પછી લોકનો અંત આવે છે. વળી એક પૃથ્વી ઉર્ધ્વ લોકના અંતમાં પણ છે. આ લોકની આજુબાજુ ત્રણ જાતની હવાનાં પડો છે, ધનોદધિ પવન જેનો રંગ ગાયના મૂત્ર જેવો છે, ધનવાત પવન જેનો રંગ મગના જેવો છે; અને તનુવાત પવન જેનો રંગ અન્યથા છે. તેની ઉપર ફક્ત આકાશજ છે. આ ત્રણ જાતનો પવન આઠે પૃથ્વીઓની નીચે પણ છે. લોકની મધ્યમાં એક એવું ક્ષેત્ર છે કે જે એક રાત્રી લાંબુ, પહોળું અને ચૌદ રાત્રી ઉંચું છે. એને ત્રસનાળી કહેવામાં આવે છે કારણ દ્વિન્દ્રીયાદિ ત્રસજીવ ત્યાંજ જન્મે છે—જહાર નહિ. જ્યારે સ્થાવર જીવ તો સર્વ સ્થાનોમાં જીવે છે ને મરે છે. મનુષ્ય, પશુ, નારકી અને દેવ એ ચારે ગતિના ત્રસ જીવ આ ક્ષેત્રમાંજ જોવામાં આવે છે. ત્રસ નાળીનું ક્ષેત્ર ફળ ૧૪ ધનરાત્રી છે. તેથી બાજુના ૩૨૯ ધનરાત્રીમાં ફક્ત સ્થાવરજીવ જોવામાં આવે છે.

પહેલી પૃથ્વીના ત્રણ ભાગ—

ખંડભાગ જે ૧૬૦૦૦ ચોજન મ્હોટો છે. પંક ભાગ જે ૮૪૦૦૦ ચોજન મ્હોટો છે. અને ત્રીજો અખખહુલ ભાગ જે ૮૦૦૦૦ ચોજન મ્હોટો છે. (અહિં ચોજનનું માપ પણ જુદું હોય છે.)

ખંડ ભાગમાં એક એક હજાર ચોજન મ્હોટી એવી સોળ પૃથ્વીઓ છે. પહેલીને ચિત્રા જ્યારે છેલ્લીને શૈલા કહેવામાં આવે છે. ખંડ ભાગ અને પંક ભાગમાં દેવ રહે છે. અખખહુલ ભાગમાં પહેલું નર્ક છે. આગળની છ પૃથ્વીઓમાં છ નર્ક બીજા છે. આ સાત

જેનતવ.

નર્કોમાં નારકિઓને ઉત્પન્ન થવાના અને રહેવાના ક્ષેત્રને 'ખલ' કહે છે. સાતે નર્કોમાં કુલ ૮૪ લાખ ખિલ હોય છે.

પહેલું	નર્ક	...	...૩૦ લાખ ખિલ.
બીજું	નર્ક	...	...૨૫ લાખ ,,
ત્રીજું	નર્ક	...	...૧૫ લાખ ,,
ચોથું	નર્ક	...	...૧૦ લાખ ,,
પાંચમું	નર્ક	...	... ૩ લાખ ,,
છઠું	નર્ક	...	...૯૯૯૯૫ ખિલ.
સાતમું	નર્ક	...	...૬૬૬ ૫ ખિલ.

“પહેલી પૃથ્વીથી તે પાંચમીના ૩-૪ ભાગ સુધી પુષ્કળ ઉષ્ણતા છે અને પછી સાતમી સુધી બહુજ ઠંડી છે. જે પ્રાણી અત્યંત પરિગ્રહમાં મોહી, અન્યાય કર્તા અને હિંસક છે તેને જન્મ આ નર્કોમાં થાય છે. તેનું શરીર ત્યારે વૈક્રિયક બને છે કે જેમાં બદલાવાની શક્તિ રહેલી છે. તેનું શરીર પારાની માફક ટુકડે ટુકડા થઈ જવા છતાંયે ભેગું મળી શકે છે. તેઓમાં અત્યંત ક્રોધ હોય છે, તેઓ પરસ્પર એક બીજાને કબ્જે દે છે. સ્વયં સિંહ, નાગ, વગેરે રૂપ ધારણ કરી શકે છે, સ્વયં શસ્ત્રરૂપ થઈ બીજાને મારી શકે છે. તેઓને ભૂખ તરસ ખૂબ લાગે છે. દુર્ગંધી માટી તે ખાય છે, અને વેતરણી નદીનું ખાઈ પાણી તે પીએ છે. ભૂખ તરસ કદી મટતી નથી. આયુષ્ય પુરૂં થયા વિના તેઓ મરી પણ શકતા નથી. આયુષ્ય બહુ મોટાં હોય છે. ત્રીજા નર્ક સુધી તો અસુર કુમાર દેવ પણ જન્મ તેઓને અંદર અંદર દહાડાવે છે. શરીરની ઉંચાઈ ક્રમવાર નર્કોમાં વધતી જાય છે. પહેલામાં ત્રણ હાથની ઉંચાઈ તો છેલ્લામાં પાંચસો ધનુષ્ય (અહિં 'ધનુષ્ય' નું માપ પણ બહુ જીલું હોય છે) તેઓ ઉંચા હોય છે.

“પ્રથમ ભાગ અને પંકે ભાગમાં ભવનવૃક્ષી દેવનાં સાત કરોડ

(૬૩)

ભૂગોળ.

ઓત્તેર લાખ લવન છે. તે દરેકમાં એક એક જિન મંદિર છે. લવન-વાસી દેવ પણ દશ પ્રકારના:-અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુપર્ણકુમાર, દ્રીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, વિદ્યુતકુમાર, સ્તનિતકુમાર, દ્વિદ્કુમાર, અગ્નિકુમાર અને વાત કુમાર. નારકીઓનાં શરીર મનુષ્યના જેવાંજ હોય છે પરંતુ તે વધૂ લયાનક અને કુરૂપ-ન્યારે દેવોનાં શરીર પણ મનુષ્ય સમ હોવા છતાં વધૂ સુંદર અને આકર્ષક. ફક્ત અસુર કુમારજ પંક ભાગમાં રહે છે. વ્યન્તરદેવ આઠ પ્રકારના:-કિન્નર, કિંપુરૂપ, મહોરગ, ગંધર્વ, યજ્ઞ, રાક્ષસ, ભૂત અને પિશાચ. આમાંથી રાક્ષસ જાતિના દેવ પંક ભાગમાં રહે છે અને બાકીના ખર ભાગમાં વાસી બની રહેલ છે. ખડુ વ્યન્તર મધ્ય લોકમાં પણ રહે છે. એમનું જઘન્ય આયુષ્ય દશ હજાર વર્ષનું છે જ્યારે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય લવન-વાસીનું એક સાગર અને વ્યન્તરનું એક પલ્લ. આ બન્ને દેવોમાં બળમે ધન્દ્ર અને બળમે પ્રતીન્દ્ર હોય છે જે રાજા સમાન ગણાય છે. લવનવાસીઓમાં અસુર કુમારદેવનું શરીર ૨૫ ધનુષ્ય ન્યારે બન્યનું દશ ધનુષ્ય ઉંચું હોય છે. વ્યન્તરનું શરીર દશ ધનુષ્યજ હોય છે.

“રતનપ્રભા પૃથ્વીના ખર ભાગની પહેલી પૃથ્વી તે ચિત્રા છે. તે એક રાત્રી લાંબી તથા એક રાત્રી પહોળી છે. તેમાં અનેક મહા-દ્રીપ અને સમુદ્ર છે. તેમાંના મુખ્યનાં નામ:-જમ્બૂદ્રીપ, લવણોદધિ, ધાતુકીદ્રીપ, હાત્રોદધિ, પુષ્કરવરદ્રીપ, પુષ્કરવર સમુદ્ર, વારૂણીવરદ્રીપ, વારૂણીવર સમુદ્ર, ક્ષારવરદ્રીપ, ક્ષારવર સમુદ્ર, ધૃતવરદ્રીપ, ધૃતવર સમુદ્ર, કૌદ્રવર દ્રીપ, કૌદ્રવર સમુદ્ર, નંદીશ્વર દ્રીપ, નંદીશ્વર સમુદ્ર, અરૂણવર દ્રીપ, અરૂણવર સમુદ્ર, અરૂણા ભારવર દ્રીપ, અરૂણા ભાર સમુદ્ર. કુંડનવર દ્રીપ, કુંડનવર સમુદ્ર, શંખવર દ્રીપ, શંખવર સમુદ્ર, રચીકવર દ્રીપ, રચીકવર સમુદ્ર, ભુજંગવર દ્રીપ, ભુજંગવર સમુદ્ર, કુશગવર દ્રીપ, કુશગવર સમુદ્ર, કૌંચવર દ્રીપ, કૌંચવર સમુદ્ર, સ્વયંભૂરમણ દ્રીપ અને સ્વયં-ભૂરમણ સમુદ્ર.

જૈનત્વ.

“જમ્બૂદ્વીપમાં સાત ક્ષેત્ર છે:—ભરત^૧, હેમવત, હરિ, વિદેહ^૨, રમ્યક, હૈરણ્યવત અને ઐરાવત. ત્યાં છ મહા પર્વત છે, જે આ ક્ષેત્રોને જુદાં પાડે છે. જેના નામ અનુક્રમે હિમવત^૩, મહા હિમવત, નિષધ, નીલ, રૂક્મિ અને શિખરી એ છે. એનાં રંગો અનુક્રમે સુવર્ણ, ચાંદી, તાવેલું સોનું, નીલ રત્ન, ચાંદી અને સોનાની સમાન છે. આ સાત ક્ષેત્રોમાં જે વિદેહ ક્ષેત્ર છે તેની મધ્યમાં બહુજા ઉંચો અને સુંદર એવો સુદર્શન મેરુ છે. બરાબર તે આ મધ્ય લોકની મધ્યમાંજ આવે છે. તેની ઉપર પાન્ડુક વન છે, જ્યાં પાન્ડુક શીલા છે કે જેની ઉપર તિથ^૪કરોનો જન્મ લેતી વખતેજ ઇન્દ્રાદિ દેવ અભિષેક કરે છે. આ છ પર્વતો પર છ મહામૂળ છે કે જ્યાંથી ચૌદ મહા નદીઓ નીકળે છે. એક એક ક્ષેત્રમાં બધી નદીઓ એમ ક્રમવાર વહે છે. મહા મૂળનાં નામ—પદ્મ મહાપદ્મ, તિગંજ, કેશરી, મહા-પુન્ડરીક અને પુન્ડરીક. મહા નદીઓના નામ:—મહા^૫ ગંગા, મહા^૬ સીંધુ; રોહિત, રોહિતાસ્યા; હરિત, હરિકાંતા; સીતા, સીતાદા; નારી, નરકાન્તા, સુવર્ણ કૂલા, રૂપ્ય કૂલા; અને રક્તા, રક્તોદા.

આ મધ્ય લોકમાં બે પ્રકારની વ્યવસ્થા છે:—કર્મ ભૂમિની અને ભોગ ભૂમિની જ્યાં અસિ, મસિ, કૃપિ, વાણિજ્ય વગેરે કર્મોથી પરિશ્રમ કરીને ઉદર પોષણ કરવામાં આવે તે કર્મ ભૂમિ અને જ્યાં કલ્પ-વૃક્ષાદિથી ભોગ્ય પદાર્થ પ્રાપ્ત થઈ શકે, સ્ત્રી પુરુષનું યુગલ સાથેજ પેદા થાય, અને તે યુગલ બીજા યુગલને ઉત્પન્ન કરી સાથેજ નિધન પામે તે ભોગ ભૂમિ. જમ્બૂદ્વીપના ભરત, ઐરાવત અને વિદેહ ક્ષેત્રમાં

૧ અત્યારનો ભરતખંડ અથવા તો હિંદુસ્તાન પહોલાંના કરતાં બહુજા ન્હાનો છે. ૨ જ્યાં ‘જૈન ધર્મ’ સદા જીવતો છે. મનુષ્યે મોક્ષ પામ્યેજ જાય છે. જે હાલ શોધી નથી શકાયું. ૩ કદાચ ‘હિમાલય’ પણ હોય ! ૪-૫, કદાચ ‘હિંદ’ નીજ ગંગા અને સિંધુ હોય !

ભૂગોળ.

કર્મભૂમિ છે જ્યારે બાકીના ચાર ક્ષેત્રોમાં ભોગ ભૂમિ છે. આ ત્રણ કર્મ ભૂમિના ક્ષેત્રોમાં આર્યખંડ અને મધ્યેષ્ઠ ખંડ એમ બે ખંડો છે. જે ક્ષેત્રમાં રહેવાવાળા ક્રાંત્યપણુ ધર્મકેપર વિશ્વાસ રાખે છે તેને આર્યખંડ કહેવામાં આવે છે, અને જે ક્ષેત્રમાં રહેવાવાળા ધર્મનો અિવકુત્ર વિચાર પણ કરતા નથી, પરબોહ, પુણ્ય પાપ, પરમાત્મા, આત્મા વગેરેને સ્કમજતાજ નથી, કેવળ શરીરની ઇન્દ્રીયોની ઇચ્છાનુસાર ભોગ વિલાસ કરવામાં મગ્ન માને છે, તેમજ લીન રહે છે, તેને મધ્યેષ્ઠ ખંડ કહેવામાં આવે છે. ભરત^૧ અને ઐરાવતમાં એક એક આર્યખંડ અને પાંચ પાંચ મધ્યેષ્ઠ ખંડ છે, જ્યારે વિદેહમાં અત્રીસ આર્યખંડ અને એકસો સાડ મધ્યેષ્ઠ ખંડ છે.

જ્યોતિષી દેવ—હેના પાંચ પ્રકાર—સૂર્ય ચંદ્ર, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારા. આ બધા મધ્ય કોકની ઉપરની તરફ છે. હેમનું શરીર સાત ધનુષ્ય ઉંચું અને આયુષ્ય કેટલું એક પદ્ય તથા જ્ઞાન્ય પદ્યનો આઠમો ભાગ હોય છે. એમના વિમાન હંમેશાં બે લાંબા હોય છે. એમાં દેવ પેદા થાય છે અને મરે છે. એમના વિમાનેમાં તથા ભવનવાસી, અંતર અને ઉર્ધ્વ કોકમાં રહેનાર કલ્પવાસી દેવે ના વિમાનોમાં જિન મંદિર હોય છે.

“મેસ્તવથી દોઢ રાત્રી સુધી સૌધર્મ મશાન સ્વર્ગોત્તર વિમન છે. એથી ઉપર દોઢ રાત્રીમાં સતતક્રમાર મહેન્દ્ર સ્વર્ગ છે. પછી અર્ધા અર્ધા રાત્રીમાં છ યુગલ સ્વર્ગ છે તેનાં નામ:-અન્ન, અન્નિતર, જ્ઞાંતવ, કાપિષ્ઠ, શુક્ર, મહા શુક્ર, સતાર, સહસ્રાર, અનંત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત. આમ છ રાત્રીમાં સોળ સ્વર્ગ છે. ત્યારબાદ

૧ હિંદને ખંડ ગણવામાં આવે તો હાલની સ્થિતિ અનુસાર કંઈ તથ્ય સ્કમજાત રહેશે. વર્તમાન સાથે સરખાવતાં ખીણું ઘણું પ્યાનમાં લેવાનું છે. રાખ્દશઃ ઉપરનું જ મોદ્દશાખ્યે કંઈ દહાડો ન વળે.

જૈનત્વ.

એક રાજ્યમાં નવ ગ્રવેયક, નવ અનુદિશ અને પાંચ અનુત્તર વિમાન તથા સિદ્ધક્ષેત્ર છે.

“સોળ સ્વર્ગોમાં બાર કલ્પવાસી દેવ છે. તથા ઇંદ્રાદિ દશ પદ-વીઓ પણ છે ત્યાં બાર ઇંદ્રો હોય છે. શશ્યાતના ચાર સ્વર્ગોના ચાર, બીજા આઠ સ્વર્ગોના ચાર અને ત્રીજા ચાર સ્વર્ગોના ચાર. સોળ સ્વર્ગની ઉપર ત્રેવીસ વિમાનોમાં અહમિંદ્ર હોય છે. પાંચ અનુત્તરનાં નામ:—વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત અને સર્વાર્થ-સિદ્ધિ. બધા વિમાનોની સંખ્યા નીચે પ્રમાણે હોય છે:—

પહેલા	સ્વર્ગમાં	૩૨ લાખ.
બીજા	„	૨૮ લાખ.
ત્રીજા	„	૧૨ લાખ.
ચોથા	„	૮ લાખ.
પાંચમા	„	૪ લાખ.
છઠ્ઠા	„	૪ લાખ.
સાતમા, આઠમા	„	૫૦ હજાર.
નવમા, દશમા	„	૪૦ હજાર.
અગીઆર, બાર	„	૬ હજાર.
તેર, ચૌદ, પંદર, સોળ સ્વર્ગમાં		૭૦૦
ત્રણ ગ્રવેયકમાં		૧૧૧ વિમાન
ત્રણ મધ્યમ „		૧૦૫ „
ત્રણ ઉર્ધ્વ „		૯૧ „
નવ અનુદિશમાં		૯ „
પાંચ અનુત્તરમાં		૫ „

કુલ વિમાન ૮૪૯૫૦૨૩, અને દરેકમાં એક એક મિન મંદિર છે.

„ તહેમના આયુષ્ય નીચે પ્રમાણે છે:—

(૬૬)

ભૂગોળ.

પહેલા	અને	બીજા	સ્વર્ગમાં	ઉત્કૃષ્ટ	આયુષ્ય	૨	સાગર
ત્રીજા	,,	ચોથા	,,	,,	,,	૭	,,
પાંચમા	,,	છઠ્ઠા	,,	,,	,,	૧૦	,,
સાતમા	,,	આઠમા	,,	,,	,,	૧૪	,,
નવમા	,,	દશમા	,,	,,	,,	૧૬	,,
અગીયારમા	,,	બારમા	,,	,,	,,	૧૮	,,
તેરમા	,,	ચૌદમા	,,	,,	,,	૨૦	,,
પંદરમા	,,	સોળમા	,,	,,	,,	૨૨	,,

નવ ઐવેયકમાં ક્રમથી ૨૩ થી ૩૧ સાગર સુધી.

નવ અનુદિશ્વમાં ૩૨ સાગર.

પાંચ અનુત્તરમાં ૩૩ સાગર.

પહેલા બીજા સ્વર્ગમાં જન્મન્ય આયુષ્ય એક પળનું છે. પહેલા યુગલ સ્વર્ગમાં જે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છે તે બીજા યુગલ સ્વર્ગમાં જન્મન્ય છે. એવીજ રીતે આગળ સર્વાર્થસિદ્ધિમાં ૩૩ સાગરથી ઓછું આયુષ્ય નથી. હેમનું શરીર બહુજ સુંદર અને વૈક્રિયક હોય છે. હેમની ઝિંચાઇ નીચે પ્રમાણે:—

પહેલા અને બીજા સ્વર્ગમાં	૭૧	હાથની.
ત્રીજા અને ચોથા ,,	૬	હાથની.
પાંચમા, છઠ્ઠા, સાતમા અને આઠમા સ્વર્ગમાં	૫	,,
નવમા અને દશમાં સ્વર્ગમાં	૫	,,
અગીયારમા અને બારમા સ્વર્ગમાં	૩૧	,,
તેરમા, ચૌદમા, પંદરમા અને સોળમા ,,	૩	,,
ત્રણ અથો ઐવેયકમાં	૨૧	હાથની.
ત્રણ મધ્ય ,,	૨	,,
ત્રણ ઉર્ધ્વ ,,	૨૧	,,
નવ અનુદિશ્વમાં	૧	,,
પાંચ અનુત્તરમાં	૧	,,

જેનતાવડ

સ્વર્ગમાં દેવીઓનું જન્મન્ય આયુષ્ય એક પલ્લવી કંઠક વધારે અને ઉત્કૃષ્ટ પંચાવન પલ્લ છે. સ્વર્ગના દેવોમાં તથા વ્યંતર, ભવન-વાસી અને જ્યોતિષીઓમાં ઉચ્ચ નીચ પદધારી પણ હોય છે. પદવીઓ નીચે પ્રમાણે દર્શ હોય છે:—

ઇન્દ્ર (રાજા જેવી), સામાનિક (પિતા અથવા ભાઈ જેવી), ત્રાયસ્ત્રિંશ (મંત્રી જેવી), પાર્ણિક (સલાસદ જેવી), આત્મરક્ષ (શરીર રક્ષક જેવી), લોકપાલ (નહાના ગવર્નર જેવી), અનીક (સૈનીક જેવી), પ્રકીર્ણક (પ્રજા જેવી), આલિયોગ્ય (વાહન બનવા જેવી), અને કિલ્લિપક (નહાનો દેવ). વ્યંતર અને જ્યોતિષીઓમાં ત્રાયસ્ત્રિંશ અને લોકપાલ એ બે પદો નથી હોતા.

“આદમી પૃથ્વીએ પીરતાલીશ લાખ યોજન પહોળી અર્ધ ચંદ્રાકાર સિદ્ધ શીલા છે. અહિં તનુવાતવલ્લયના તદ્દન ઉપરના ભાગમાં વચ્ચોવચ્ચ સિદ્ધોનું સ્થાન છે. કારણ કે જ્યાં સુધી ‘ધર્મદ્રવ્ય’ છે ત્યાં સુધીજ મોક્ષ પ્રાપ્ત જીવો પોતાનું ગમન કરી શકે. પીરતાલીસ લાખ યોજનનો અઢી દ્વીપ છે અને અઢી દ્વીપથીજ સિદ્ધ થાય છે, થયા છે અને થશે, એટલે સિદ્ધ ક્ષેત્ર સિદ્ધોથી પરિપૂર્ણ બરેલું છે.

“દેવોમાં ઇન્દ્રીય સુખ ભોગવવાની શક્તિ વધુ હોય છે તેઓમાં શરીર બદલવાની અને અનેક રૂપો ધારણ કરવાની પણ શક્તિ હોય છે. બહુજ દૂર સુધી જાણવાની અને જવાનીયે શક્તિ હોય છે. આથી જે પૂણ્યાત્મા હોય છે તેજ દેવગતિમાં જન્મ પામે છે. જે અન્યાયી, હિંસક અને પાપી હોય તે નર્કમાં જન્મે છે. જેનાં પાપ ઓછા છે તે મધ્ય લોકમાં પંચેન્દ્રીય પણ તરીકે જન્મે છે. જેનાં પુણ્ય વધારે હોય છે તે મનુષ્ય તરીકે જન્મ લે છે. આ પ્રમાણે જગતની રચના પુણ્ય પાપના ફળથીજ વિચિત્રિતજ છે. જે સર્વ કર્મ રહિત થઈ જાય છે તે સિદ્ધ થઈ અનંત કાળ સુધી સિદ્ધ ક્ષેત્રમાંજ આત્માનંદ ભોગવ્યા કરે છે.

ભૂગોળ.

“પાંચમા સ્વર્ગના અન્તમાં લૌકાન્તિક દેવ રહે છે. જે વૈરાગી હોય છે. જે દેવીઓ નથી રાખતા. તેઓ સદાના સરખાજ હોય છે. આદિ સાગરનું તહેમનું આયુષ્ય હોય છે. તીર્થ કરના તપ વખતે વૈરાગ્ય ભાવનાથી પ્રેરાઈ તીર્થ કરની સ્તુતિ કરવા તે પૃથ્વી પર આવે છે. તેઓ એક ભવ લક્ષ મોક્ષમાં જાય છે.”

“આરે પ્રકારના દેવોમાં શ્વાસ અને આહારનો હિસાબ એવો હોય છે કે જેટલા સાગરનું તહેમનું આયુષ્ય તેટલા પખવાડીઆ પછી તેઓ શ્વાસ લે છે અને તેટલા હજાર વર્ષ પછી તહેમને ભૂખ લાગે છે. ભૂખ લાગે એટલે કંઠમાંથી સ્વયં અમૃત ઝરે છે જેનાથી તહેમની ભૂખ મટી જાય છે. ખીજો કોઈ પદાર્થ તેઓ ખાતા કે પીતા નથી.”

[૫]

અન્ય ચારિત્ર કલ્પના.

મોક્ષ મેળવવું, આત્માને તદ્દન પવિત્ર અને મેલ રહિત કરવો, કર્મથી સદાને માટે વિખૂટો પાડવો—આમ નહીં કર્યા પછી તેમ કરવા ક્યે રસ્તે ચાલવું તે જૈન શાસ્ત્રોમાં લેખની માન્યતા મુજબ સાદી રીતે બતાવેલું છે. તે રસ્તામાં કંઈ ગોટાળો નથી. વાંક અને મુશ્કેલીઓ તો હોયબ, પણ તે પાર ઉતરવા બેટલી, તેઓ કહે છે, આપણે તરહી લેવાનીબ.

સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ : ।

સમ્યગ્ દર્શન, સમ્યગ્ જ્ઞાન અને સમ્યગ્ ચારિત્ર એ મોક્ષ માર્ગ છે. એકબ સીડીનાં એ ત્રણ પગથીઆં—પૂર્ણતા પામ્યે મોક્ષબ આત્માનું શાશ્વત નિવાસ સ્થાન છે. જીવ, અજીવ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિબંર અને મોક્ષ સમ્યગ્ જ્ઞાન અને પાપ આ નવ પદાર્થોમાં અષ્ટાંગ રહિત પુરેપુરી પ્રજ્ઞા તે સમ્યગ્-

(૭૭)

અન્ય ચારિત્ર કલ્પના.

દર્શન; પછી ઉત્પન્ન થતી સચી વિચાર શ્રેણી તે સમ્યગ્જ્ઞાન; અને ત્યારબાદ કર્મ નિર્જરા સંપૂર્ણ કરવા માટે આચરવામાં આવતી સાચી આચાર શ્રેણી તે સમ્યક્ ચારિત્ર.

જગતમાં રહ્યા છતાં—જગતમાંજ રહીને માનવી પોતાનું કલ્યાણ કરવા મન્છતો હોય તો જૈનત્વ કહે છે કે તહેણે હર હંમેશ અમુક અમુક વસ્તુઓ તો ચાદ રાખવીજ, અમુક અમુક કલ્પનાઓ વર્તનમાં ઢિતારવીજ. ગમે તહેની પ્રયે પણ સતત ધ્યાન અને સતત ધણેજ લાલ નીપળવે. વ્રાત સારી થવાથી માનવી હંમેશાં શુભ કાર્યો કરવાજ પ્રેરાય.

જેનોનું એવું કેટલુંક પારિભાષિક લાઘવ.

૧. આર ભાવના—અદમ્ય ચિંતવન માટે.

‘અનિત્ય’—સંસારની સઘળી વસ્તુઓ અનિત્ય છે, નાશવંત છે. વર, પૈસો, રાજ્ય વગેરે કશુંયે શાશ્વત ટકતું નથી. એવી વસ્તુઓ પર મોહ રાખી (Infatuation) તહેના ગુલામ નજ થવું, આ ‘અનિત્ય’ ભાવના.

‘અરશણુ’—પાપનું ફળ ભોગવાવવું કોઇને તાળે નથી. મરણ કોઇજ ન રોકી શકે. કર્મ પ્રમાણે નહિ થવા દેવામાં મન્ત્ર તથા વૈદ કોઇએ કારણભૂત નજ હોઇ શકે. એ તો અનવાનું અન્યેજ જવાનું. આ ‘અશરણુ’ ભાવના.

(કાર્ય કરવા ન કરવાની પ્રેરણા ઉત્પન્ન થવી તેયે જે કર્મનેજ આધારે માનવામાં આવે અને મગજની બાહ્યાંતર સ્થિતિને—એ દેખીતા તરતજ અક્ષલમાં ઉતરતા એવા વૈજ્ઞાનિક કારણને કંઈ તેટલો અધો તહેમાં લાગ લજવતી ન કહીયે તો કર્મ સિદ્ધાંત એવો અચળ અને મજબૂત અને છે કે ભાગ્યેજ કોઇ તહેને ઉચ્ચાવવાના પ્રયત્નમાં સફળ નિવડે. આમ માનવાથી પુરુષાર્થનું પ્રમાણ કર્મનેજ અનુસરી નક્કી થયું હશે તેજ સક્રમજવું રહ્યું. કશુંયે પુરું સ્વતંત્ર.

જૈનત્વ.

નથી તેમ આમ તો સાખીત થયું, છતાંયે મનુષ્યની ખીલવણી માટે, મનુષ્યની ઉન્નતિ માટે તહેની લુહિ ઉપર કશોયે કાપ પડ્યો છે એમ કહી શકાશે ? આવા સિદ્ધાન્તોનું પુરું સ્કોટન ન થયું હોય, માનવી તહેની અજ્ઞાનતાના આશીર્વાદ ભર્યા અધારામાં દહતાથી બહારના પ્રકાશ તરફ ચાલ્યો જતો હોય, તેમ કરવા અથાગ મહેનત કરતો હોય તો કંઈ વ્યવહાર જીવનમાં બહુ આંચ નથી આવતી. તે પુરુષાર્થ કરતોજ જાય છે. જ્યારે જગત માનતું રહે છે કે પુરુષાર્થ તહેના કર્મને લીધેજ છે. એક અને અનેકની આમ પરસ્પર ભાવનાથી જગત જો અંચિત હોય તો કર્મનું આ જૈન તત્ત્વ જ્ઞાન ગળે ડિતારતાં જરીયે વાર ન લાગે.

અને આ કર્મના સિદ્ધાંતમાં તો એક ખીજયે ગૂંચ ઉત્પન્ન થાય છે. ‘અશરણ’ ભાવનામાં જે વિચારીયે તહેનો સ્કોટ તો મ્હેં ઉપરજ આપ્યો. પણ તેથી એકજ મુખ્ય પ્રશ્ન, એકજ મહાન પ્રશ્ન આપણને સતાવી રહે છે. કર્મજ પ્રથમથીજ નિશ્ચિત રીતે ફળ આપતાં હોય તો પુરુષાર્થને સ્થાન ક્યાં છે ? નવાં કર્મો આપણે ક્યાં ખાંધીયે છીએ ? અને પછી પુર્નજન્મ થાયજ કેમ ? પણ તહેનો જવાબ વિચાર કરતાં વિકટ નથી. કર્મોના સરવાળા પ્રમાણે શરીર બન્યાં, પણ તે તો ‘નામ કર્મોજ’ હતાં. અન્ય કર્મો જે બાકી રહેલાં તે પણ પોતાની અસર ઉપજાવે ને ? સમય આવ્યે અકસ્માતના રૂપમાં તે કર્મો ફળ આપી જાય છે અને જે ફળ આપણે પુરુષાર્થ કરી ખરેખર મેળવીયે છીએ તે ગયા કર્મોને લીધેજ નિશ્ચિત હતું તેમ નજ દહેવાય. તે સઘળાં આપણાં નવીન કર્મો. પુરુષાર્થનું પુરેપુરું ફળ આપણને ન મળ્યું હોય (અને નથીજ મળતું) તો એમ માનવું રહ્યું કે કેટલાંક ભૂત ભવ કર્મો તહેમાં વિધ્નરૂપ થઈ શક્યાં હશે કે કેટલાંક વર્તમાન કર્મોના ખાત્રીવાળા (defective) આશ્રવ, અંધ,

અન્ય ચાશિત્ર કલ્પના.

સંવર વગેરેને કીધે તે હશે. અને આમાં તો ખરા કે ખોટા પુર-
પાર્યનું પ્રમાણુજ કારણભૂત છે ને? આમ કર્મ સંગ્રહ જન્મતો
જાય અને મૃત્યુ સમયે સરવાયું પણ રહી જાય જેથી પુનર્જન્મ
પામવો પડે.

આ બંનેમાં કદાચ વિરોધ જણાશે પણ તે સાચું હૃદય-
મંથન કર્યે અને જૈન તત્વ જ્ઞાનની કેટલીક બારીઓ રહમજશે
તરતજ સમી જશે. જૈન તત્વજ્ઞાન ઘણુંજ elastic છે. હૈમાં
સાચ્યા વિરોધ જેવું કંઈયે નથી, વિરોધાભાસ હોઈ શકે. વિચાર
અને કલ્પનાને જૈન તત્વ જ્ઞાનમાં ખીલવણીની પુરી તક મળે છે.)

‘સંસાર’—આ જીવ ચારે ગતિઓમાંથી કોઈમાંયે સુખ મેળ-
વતો નથી. શાંતિ પણ સદાની પ્રાપ્ત કરતો નથી. હલકી વૃત્તિઓમાં
તે હંમેશાં ફસાયેલોજ રહે છે. સંસારનું આવું સતત રમરણ તે
‘સંસાર’ ભાવના.

‘એકત્વ’—મનુષ્ય એકલો જન્મે છે અને એકલો સુખ દુઃખ
ભોગવે છે. હૈમાં મદદ કરવા માંડ નથી આવી શકતું. તે એકલોજ
મૃત્યુ પામે છે. કર્મ સરવાયા શિવાય હોના આત્મા સાથે કંઈયે
જતું નથી. આ ‘એકત્વ’ ભાવના.

‘અન્યત્વ’—પોતાના આત્માથી શરીરાદિ અને બીજા આત્માઓ
તથા પેલાં પાંચ દ્રવ્યો તદ્દન ભિન્ન છે. કોઈ કોઈના આત્માઓને
કંઈ સંબંધ હોતો નથી. રૂપગુણ મૂળમાં જતાં બંને આત્માઓના,
સર્વે આત્માઓના—સરખા પણ તેથી તેઓ એકજ એમ ન કહે-
વાય. તેઓ દરેક ભિન્ન અંશ છે. They are all separate
entities-unites.

‘અશુચિ’—શરીર તરફ અશુચિતાનો ભાવ રાખવો. તે મેલું
છે, તે કૃત્રિમ છે, હોનો મોહ છોડવા ચતન કરવો, આત્મોન્નતિ
તરફજ વળવું, આવું ચાલુ રમરણ તે ‘અશુચિ’ ભાવના.

જૈનત્વ.

‘આશ્રવ’—મન, વચન અને કાયાના વતનથી કર્મ રજકણો આવે છે. આત્મા મેલો અનતો જાય છે. માનવી પરાધીનતામાં વધુ સમડતો પરિણમે છે. આ ‘આશ્રવ’ ભાવના.

‘સંવર’—કર્મોના આગમનને રોકવું તેજ હિતકર છે. માનવી ધીમે ધીમે તેથીજ સ્વાધિન અનતો જાય છે. આ ચિંતવન તે ‘સંવર’ ભાવના.

‘નિર્જરા’—પૂર્વે બાંધેલા કર્મોનો પરાણે ક્ષય કરવો. તપ, ધ્યાન, દર્શન, શુદ્ધ ભાવો, સદ્ બાગણી વગેરેથી—એજ શ્રેષ્ઠ છે. આ શુદ્ધિ તે ‘નિર્જરા’ ભાવના.

‘લોક’—લોક અનાદિ, અનન્ત અને અકૃત્રિમ છે. છ દ્રવ્યોથી બરેણું છે. વાસ કરવાયોગ્ય એકજ જગા અને તે સિદ્ધ ક્ષેત્ર-ન્યાં સિદ્ધ આત્માઓજ રહી શકે. આવી હાર્દિક બાગણી અને ત્હેની સતત સ્મૃતિ તે ‘લોક’ ભાવના.

‘બોધિ દુર્લભ’—આત્મોદ્ધારનો માર્ગ સમ્યગ્ દર્શન, સમ્યગ્ જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્ર છે. એ ‘બોધી’ બહુજ દુર્લભ છે. આ જ્ઞાન મળવું મહાન વિકટ છે. મળ્યું છે ત્યારે ઉપયોગ કરવો ઉચિત છે. આ બળતી માન્યતા તે ‘બોધિ દુર્લભ’ ભાવના.

‘ધર્મ’—એજ આત્માનો સ્વભાવ છે. અને આત્માનો મૂળ સ્વભાવ તેજ ધર્મ છે. વિચાર કરતાં અન્ય અપાપ્ત ગયેલી બ્યાખ્યાથી આ કંઈ જુદી પડતી નથી તે તરતજ સમજાશે. અને આવી ચિર-સ્થાયી સન્નિવૃત્તિ એજ ‘ધર્મ’ ભાવના.

૨. દશ ધર્મ—સુંદર ચારિત્ર માટે.

‘ક્ષમા’—સખળ હોવા છતાં અન્ય ઉપર ક્રોધ નહિ કરતાં શાંતજ રહેવું.

‘માર્દવ’—જ્ઞાન અને તપમાં શ્રેષ્ઠ હોવા છતાં અપમાનીત થવાનો સમય આવ્યે, અરે અપમાનીત થઈ ગયે પણ ક્રોધજ અને વિન્મવાન રહેવું.

અન્ય ચારિત્ર કલ્પના.

‘આજીવ’—મન, વચન અને કામની સરળતા સાચવી રાખવી. કપટના ભાવને હૃદયમાં ન આવવા દેવો.

‘સત્ય’—આત્મોદ્ધાર માટે સાચ્યાં તત્ત્વો ઉપર શ્રદ્ધા અને હેમનું જ્ઞાન રાખવા છતાંયે સાન્યુજ યોગ્યું. --

‘શૌચ’—લોભને છોડી દઇ મનમાં સંતોષ અને પાવિત્ર્ય રાખવું. શારીરિક અને શાબ્દિક શૌચ તો પૂર્ણ પાળવું.

‘સંયમ’—દંદ્રીયોને કબજે રાખવી અને પૃથ્વી વગેરે છ પ્રકારના જીવોની જેમ અને તેમ રક્ષા કરવી.

‘તપ’—આરે પ્રકારનાં તપ પાળવામાં ઉત્સાહી રહેવું.

‘ત્યાગ’—મોહ અને મમત્વ ન કરતાં સર્વ પ્રાણીઓને અલમ્બદાન દેવું, હેમના ઉપર ઉપકાર કરવા પોતાનું સર્વસ્વ અન્યને ખાતર છોડી દેવું.

‘આકિંચન’—પરિશ્રદ્ધ છોડ્યા પછી એમજ ભાવ રાખવો કે સંસારમાં મ્હાફ મ્હારા આત્મા સિવાય એક અણુયે નથી.

‘અહ્યચર્ય’—કામ ભાવનાને છોડી દઇ આત્મામાં લીન થવા પ્રયત્નો કરવો. સ્વસ્ત્રી અને પરસ્ત્રીને પણ ત્યાગવી. પરસ્ત્રી એટલે સધવા, વિધવા, વેશ્યા અને કુમારિકા.

૩. ખાર તપ—ચારિત્રની ઉગ્રતા અર્થે.

જેની અસર શરીર પર પડે તે બાહ્ય તપ અને જેની અસર મન પર પડે તે અંતરંગ તપ. બન્નેના છ છ ભેદ—

બાહ્યતપ:—

‘અનશન’—ખાણ, સ્વાણ, શ્રેહ અને પેય એ ચારે ખતના પદાર્થોનો જન્મ પર્યંત ત્યાગ કરવો અને ત્યારે કષાયો તથા ઇન્દ્રિય વિષયોથી અલગ રહી ધર્મધ્યાન કરવું.

‘અવમોહર્ય’—ઇન્દ્રિયોની લોભુપતા ઓછી કરવી અને તેમ કરતાં કરતાં આહાર પણ ઓછો લેવો, જેથી ધ્યાન અને સ્વાધ્યાયમાં આળસ ન થાય.

(૭૫)

જૈનત્વ

‘વૃત્તિ પરિસંખ્યાન’—જન્મતા પહેલાં જન્મવાને માટે એક નિયમ લેવો અને એ નિયમ પૂર્ણ ન થયે ન જન્મવું, ઉપવાસ કરવા અને સમતાલાવ રાખવો.

‘રસ પરિત્યાગ’—દુધ, દહિં, ઘી, સાકર (મિષ્ટ રસ), તેલ અને મીઠું આ છમાંથી એકનો કે બધાનોયે પણ જન્મ પર્યંત કે હદ બાંધીને ત્યાગ કરવો. રસોઇ રસની ખાતર ન જન્મતાં ફક્ત ઉદર નિર્વાહાર્થે જ જન્મવી—આ ‘રસ પરિત્યાગ’ આજી તપ.

‘વિવિક્ત શર્યાસન’—ધ્યાન સિદ્ધી માટે એકાંતમાં સુવું એસવું.

‘કાય કલેશ’—પોતાના શરીરના સુખીપણાને હટાવવા તહેને સંકટોમાં નાંખી હર્ષિત રહેવું. ‘લોક મુદ્દતા’ અને આમાં દરક એટલોજ કે પહેલામાં કાર્ય સિદ્ધીની ખાતર, ઇશ્વરને પ્રસન્ન કરવાની ખાતર, કોક મહાન આત્માની મહેરબાની અને પ્રસાદી મેળવવાની ખાતર ઘેટાં બુદ્ધિથીજ શરીરને કષ્ટ દેવામાં આવે છે. આપણે બીજામાં બાળીને રહમજીને તપનાજ લાવથી કર્મોની પરાણે નિર્જરા કરવા શરીર કષ્ટ આદરાય છે.

અંતરંગ તપ:—

‘પ્રાયશ્ચિત્ત’—થઇ ગયેલા દોષને વાળવા માટે આલોચના, પ્રતિક્રમણ, તદુલય, વિવેક (છમાંથી કોઇપણ રસને થોડા સમય સુધી છોડવો), વ્યુત્સર્ગ, તપ, હેદ (દીક્ષાનો સમય ઓછો કરવો), પરિહાર (સુનિ સંઘમાંથી થોડો સમય બહાર રાખવો), અને ઉપસ્થાન (ફરીથી દીક્ષા આપી શુદ્ધી કરી લેવી) નો આશરો લેવો.

‘વિનય’—જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને ઉદ્ધાર માટે અંતરથી ખૂબ આદરલાવ રાખવો.

‘વૈયાવૃત્ય’—કોઇપણ પ્રકારના સ્વાર્થ વિતા આત્મપ્રત્યક્ષ ઉપા-

અન્ય ચારિત્ર-કલ્પના.

ધ્યાય, તપસ્વી, શૈલ્ય (નવિન શિષ્ય), રોગી, મધુ, સહાધ્યાયી, મુનિ-સમુહ, સાધક, મનોહ (સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન), ની સેવા કરવી.

‘સ્વાધ્યાય’—શાસ્ત્રોનું અધ્યયન, પૃચ્છના, અનુપ્રેક્ષા (નણેલા વિષયોનું ચિંતન), આમ્નાય (શુદ્ધ શબ્દો ગોખવા તે), અને ધર્મો-પદેષ્ઠ એ પાંચ રીતથી મનન કરવું તે.

‘વ્યુત્સર્ગ’—અંદર અને બહારના પરિવ્રહની મમતા છોડવી.

‘દ્યાન’—કોઈપણ પદાર્થમાં ચિત્ત લગાવી તન્મય થઈ જવું.

બાર વ્રત—ચારિત્રની પ્રખરતા જાણવા માટે, અહિંસાણુવ્રત, સત્યાણુવ્રત, અયૌર્યાણુવ્રત, અપરિવ્રહ પ્રમણાણુવ્રત અને અભય-ર્યાણુ વ્રત—આના અર્થો આગળ આવી ગયા છે.

‘સામાયિક ગુણુ વ્રત’—રાગદ્વેષને છોડી, સમતા ભાવ રાખી આત્માના ‘ધ્યાન’માં ચિત્તને મગ્ન કરી દેવું. શત્રુ, મિત્ર, તૃણ, કંચન, માન અને અપમાનમાં સમાન ભાવ રાખવો. દરરોજ બે કે ત્રણ વખત આવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો.

‘પ્રોષધોપવાસ ગુણુવ્રત’—માસમાં બે અષ્ટમી અને બે ચૌદશના દિવસોએ ઉપવાસ કરવા કે પછી એકાશન. ધર્મધ્યાનમાં સમય વિતાવવો, જૈનોના મહાન આત્માઓના કોઈ રમરણુ પ્રસંગોને લીધે આ દિવસોને મહાત્મ્ય અપાયું છે. વાસ્તવિક રીતે કોઈપણ દિવસે તેમ કરાય તોયે વાંધો નથી. ફક્ત નિયમિતતા જાળવવીજોઈએ.

‘ભોગોપભોગ પરિમાણુ ગુણુવ્રત’—પાંચે ઇન્દ્રિયોને યોગ્ય એવા પદાર્થોનો યમ કે નિયમ કરવો. ભોગ અને ઉપભોગ બન્નેને માટે.

‘અતિથિ સંવિભાગ ગુણુવ્રત’—અતિથિને દાન કરીને ભોજન કરવું, નવે પ્રકારની લક્તિ ત્યારે પાળવી.

‘દિગ્વ્રત (શિક્ષાવ્રત)’—જન્મ પર્યંત સાંસારિક કાર્યોને માટે દશે દિશાઓમાં જવું આવવું અથવા માલ મંગાવવો મોકલવો વગેરેનું પ્રમાણ આંધી લેવું.

જૈનત્વ.

‘દેશવ્રત (શિક્ષાવ્રત)’—થોડા દિવસો માટે અને થોડી હંદ માટે તેમજ કરવું.

‘અનર્થ હંડ વિરતિ (શિક્ષાવ્રત)’—અનર્થ પાપોથી બચવું. ઘણાંયે દાખલાઓ મળી રહેશે.

ઉપરનાં દરેક વ્રતને પાંચ પાંચ ‘અતિચાર’ હોય છે. અને ‘અતિચાર’ એટલે એ કે જે મુખ્ય-જેને કર્યાથી પાપ લાગેજ. બીજાં એવાં કાર્યોમાં જે મુખ્યત્વે ખહાર પડી જાય. જેનું અતિત્વ સવજાને ખબરજ હોય.

અગ્નીચાર પ્રતિમા—માનવીને પોતાની આચાર પ્રગતિ રદમજવા માટે.

‘દર્શન પ્રતિમા’—સમ્યક્દષ્ટિ બનવું તે.

‘વ્રત પ્રતિમા’—વ્રતને આચરણમાં મૂકવાં તે.

સામાયિક પ્રતિમા—નિરંતર એ કે ત્રણ વખત ધ્યાન કરવું તે.

‘પ્રાષેધોપવાસ પ્રતિમા’—અષ્ટમી ચૌદશીના ઉપવાસ કરવા તે.

‘સચિત્ત ત્યાગ પ્રતિમા’—કાચાં વનસ્પતિ તથા એકેન્દ્રીય જીવવાળાં વનસ્પતિ ન ખાવાં. ખાવીસ અલક્ષ્ય અહિં આવી જાય છે. આ પ્રતિમામાં સચિત્ત ખાવાનોજ આધ છે. તહેને અચિત્ત ખનાવવાનો કે તહેનો બીજો દ્રાહપણુ વ્યવહાર કરવાનો આધ નથી.

‘રાત્રિ ભોજન ત્યાગ પ્રતિમા’—સૂર્યોસ્થ પહેલાં ૪૮ મિનિટ સુધી અને સૂર્યોદય પછી ૪૮ મિનિટથી ભોજન પાન કરી શકાય છે. રાત્રિ ભોજન એ સંબંધી આરંભ પણ નજ કરાય.

‘બ્રહ્મચર્ય પ્રતિમા’—પોતાની સ્ત્રી ભોગવતી છોડી દેવી. ધૈરાગ્ય ભાવનામાંજ લીન રહેવું.

‘આરંભ ત્યાગ પ્રતિમા’—કૃષિ, વાણિજ્ય વગેરે છે.ડી દેવું.

અન્ય ચારિત્ર કદપના.

પોતાનો પુત્ર અથવા બીજો કોઈ ભોજન માટે ખોલાવે તોજ બંધું. પાણી પણ હાથે ન પીવું. પોતાનો વ્યવહાર બીજા સાથે સંતોષથી કરવો.

‘પરિગ્રહ ત્યાગ પ્રતિમા’—પોતાનો સવળો કાઠમાઠ છોડી દેવો. પુત્ર પૌત્ર, પુત્રી પૌત્રીને આપી દેવું, ને દાન પણ કરવું.

‘અનુમતિ ત્યાગ પ્રતિમા’—સાંસારિક કાર્યોમાં સંમતિનો ત્યાગ કરવો.

‘ઉદ્વિગ્ધ ત્યાગ પ્રતિમા’—પોતાના નિમિત્તથી જ્યાં રસોઈ કરવામાં આવી હોય ત્યાં ન જમવું. આ પ્રતિમાવાળાઓના જે ભેદ છે ૧-શુદ્ધક—જે એક ચાંદર અને લંગોટ રાખે છે અને ૨-ઐશ્વક—જે ફક્ત લંગોટજ રાખે છે. બંને પીંછી, કમંડળ અને શાસ્ત્ર તો રાખેજ.

આ અગીઆરે પ્રતિમા પાળનાર પણ શ્રાવકજ કહેવાય. જ્યારે તેથી પર થઈ ગયેલા આત્મા મુનિ કહેવાય છે, બીજા નહિ. અને આનાથી પર એટલે સંપૂર્ણ પરિગ્રહ ત્યાગ એટલે સાચ્વી હૃદય ભાવની આત્મા—ઉચ્ચતા મેળવતી, ચારે તરફ નિર્દોષતાના ભાવ પ્રસરાવતી એવી નગ્નતા.

ચૈાઢ ગુણુસ્થાન—માનવીને પોતાની ગુણુ પ્રગતિ સ્થમજવા માટે.

‘મિધ્યાત્વ ગુણુસ્થાન’—જ્યાં સાત તન્વો ઉપર કેદેવ, શાસ્ત્ર અને ગુરુ પર સાચું શ્રદ્ધાન હોય તે.

‘સાસાઢન ગુણુસ્થાન’—જરાક જેટલું સુગંધસ્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યા પછી અનંતાનુબંધી કંપચ । ઉદયથી આ ગુણુસ્થાનમાં હવ આંવે છે. તરતજ પછી તે ‘મિધ્યા ’ માં ચાલેો જાય છે.

‘મિશ્ર ગુણુસ્થાન’—જય મિધ્યા અને સત્ય શ્રદ્ધાનાં મેળા ભાવ હોય તે—

ૐનત્વ.

‘અવિરત સમ્યક્ત્વ ગુણુસ્થાન’—આત્મા, અનાત્માને વિવેક થવાથી નિર્માળ ભાવો વડે તત્વનું મનન કરતાં જીવ આ ગુણુસ્થાનમાં પહોંચે છે. વળી બીજાં કર્મોનો ઉદય રહેવાથી તે ધીમે ધીમે ગળતો છે અને પાછો સારી રીતે ચઢતો છે.

‘દેશવિસ્ત સમ્યક્ત્વ ગુણુસ્થાન’—સમ્યક્દષ્ટિ જીવ અહિં પહોંચ્યા પછી શુદ્ધસ્થના વ્રતોને રોકનાર અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ચાર કપાયના ઉપશમને લીધે બાર વ્રતોને અને અગીઆર પ્રતિભાઓને પાળતો ઉન્નતિ કરે છે.

‘પ્રમત્ત વિરત ગુણુસ્થાન’—મુર્નિવ્રતને રોકનાર પ્રત્યાખ્યાનાવરણ કર્મોને ઉપશમને લીધે જીવ આ ગુણુસ્થાનમાં પહોંચે છે. સાતમા ‘ગુણુ સ્થાન’ માં પહોંચ્યા પછી અહીં અવાય છે. પાંચમામાંથી બારેબાર સાતમામાં જવાય છે. છઠ્ઠું અને સાતમું ગુણુસ્થાન જીવને વારંવાર ઘણાંયે વખત મુઠી પકડી રાખે છે.

‘અપ્રમત્તવિરત ગુણુસ્થાન’—સંજવલન ચાર વગેરે કપાયોના મન્દ ઉદય હોવાથી જીવ ધર્મધ્યાનમાં મગ્ન રહે છે.

‘અપૂર્વકરણ ગુણુસ્થાન’—જ્યાં અનુપમ શુદ્ધ ભાવ હોય. અહિં સાધુને પ્રથમ શુદ્ધ ધ્યાન થાય છે.

‘અનિવૃત્તિકરણ ગુણુસ્થાન’—જ્યાં એવા શુદ્ધ ભાવ હોય કે સાધુ સર્વ કપાયોનો ક્ષય અથવા તો ઉપશમ કરી નાખે. છેવટે શક્ત સૂક્ષ્મ લોભજ રહી જાય.

‘સૂક્ષ્મ સાંપરાય ગુણુસ્થાન’—જ્યાં સૂક્ષ્મ લોભજ રહી જાય અને મુનિ ધ્યાનમગ્નજ બની રહે.

‘ઉપશાંત મોહ ગુણુસ્થાન’—અધા કપાયોનો ઉપશમ થઈ જવાથી સાધુ વીતરાગી થઈ જાય.

‘ક્ષીણ મોહ ગુણુસ્થાન’—જ્યાં સર્વ કપાયોનો ક્ષય થઈ જવાથી સાધુ વીતરાગજ બન્યા રહે. સરાગી ન થાય. અહિં બીજું શુદ્ધ ધ્યાન થાય છે.

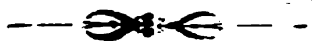
અન્ય ચારિત્ર કંપના.

‘સયોમ કેવલી ગુણસ્થાન’—અહિં જ્ઞાનાવરણાદિ ચાર વ્રાતીયા કર્મોથી રહિત બનીને અરિકંત પરમાત્મા સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, અનન્ત બક્ષી તથા અનન્ત સુખી થઇ જાય છે. આત્મા શરીરમાં રહેવા છતાં વગર ઇચ્છાયે વિહાર અને ઉપદેશ કરી નાંખે છે. અહિં જેવટે ત્રીભું શુદ્ધ ધ્યાન થાય છે.

‘અયોગ કેવલી ગુણસ્થાન’—અહિં આત્માનો પ્રદેશ સ્કન્ધ નથી હોતો. તે નિશ્ચલ રહે છે. અહિં ચોથું શુદ્ધ ધ્યાન થાય છે, જે સર્વ કર્મોનો નાશ કરી આત્માને ગુણસ્થાનોની બહાર સિદ્ધ પરમાત્મા બનાવી દે છે. આત્મા પછીતો જૈન ભૂગોળમાં ખતાવ્યા પ્રમાણે લોકના અથ ભાગે સિદ્ધ શીલા પરજ વાસ કરે છે—શાશ્વતતા માટે.

અને એક વખત ફરી યાદ આપું તો આજ આત્મા જૈનોનો પ્રભુ, જેને છવી જાણ્યું, લોકને ઉપદેશ પણ આપી જાણ્યો. જગતનો નાયક તો આમ બની શકાય. અને જૈનો તો આવા માનવીનીજ પૂજા કરે છે. ફરક એજ કે તેઓ આવા ‘સિદ્ધ માનવી’ ને ‘ઇશ્વર’ કહે છે. રખેને ઇશ્વરની આવી સરળ માન્યતામાં અન્ય મતમત તરો ગોઠાગો ન કરે.

આમ આપણે ‘જૈનત્વ’ની આચાર પ્રધાનતા પણ જોઇ. શુદ્ધ દાષ્ટ્યી વિચારનારને ફક્ત તહેની સ્વચ્છતા, સંગતતા અને સુરળતા ઉપર મોહી જવાનું મન થાય નહિ તો પછી આપણી મૂર્ખાઈને આપણે ઘણીયે વખત હસીયે છીયે—મ હસવામાં આપણને શો વાંધો આવે ? સદ્ગતિન અંતરાત્માના અચાજ પ્રમાણે આચરવાં હોય તો હુદ્દિથી તહેને કસી જોવાં. જોખનો ઉપયોગ કર્યા વગર કંઈયે ન કરો તે ‘જૈનત્વ’ની હજીયે ઉદ્દેશ્ય.

(૬)

અજૈનો શું કહે છે?

જર્મન ડૉક્ટર હર્મન જેકોબીના શબ્દો:—

“In conclusion, let me assert my conviction that Jainism is an original system, quite distinct and independant from all others, and that therefore it is of great importance for the study of philosophical thought and religious life in ancient India.”

ભાવાર્થ—જૈન ધર્મ સર્વથી સ્વતંત્ર ધર્મ છે. મહારો દેવ વિશ્વાસ છે કે તે કોઇનુંયે અનુકરણ નથી. અને એથીજ એ પ્રાચીન ભારતવર્ષના તત્ત્વજ્ઞાનનું અને ધર્મ પદ્ધતિનું અધ્યયન કરવાવાલાઓને એક મહાન અગત્યની વતુ છે.”

૧. આ તેઓ બુદ્ધબુદ્ધ ધર્મના દર્શનને ખતાવતી જગતની કેટલી વખતે ખોલેલા હતા.

(૮૨)

અજેનો શું કહે છે ?

“જૈનધર્મિક વિષયમેં અજૈન વિદ્વાનોંકી સમ્મતિયે” —

આ પુસ્તક જેવું અને વાંચવું જોઇએ. તેમાંથી જે ત્રણ ઉતારા આપણે લઇએ.

પ્રો. મેક્સમુલર —

“વિશેષતઃ પ્રાચીન ભારતમાં કોઇપણ ધર્માન્તરમાંથી કંઇપણ પ્રભુ કરીને એક નવીન ધર્મનો પ્રસાર કરવો એ પ્રયાજ નહીતી. ‘જૈન ધર્મ’ હિન્દુ ધર્મથી સર્વથા સ્વતંત્ર ધર્મ છે. એની સાખા કે રૂપાન્તર પણ નથીજ.”

શ્રીયુત વરદાકાંત મુખ્યોપાધ્યાય એમ. એ. —

“જૈન ધર્મ હિન્દુ ધર્મથી સર્વથા સ્વતંત્ર ધર્મ છે. એની શાખા કે રૂપાન્તર પણ નથીજ.”

રાવ બહાદુર નારાયણસિંહ એમ. એ. —

યોગાભ્યાસને માટે જૈન સાહિત્ય સૌથી પ્રાચીન છે. તે પેદના રીતરીવાજોથી તદ્દન અલગ છે. એનામાં હિન્દુ ધર્મનાયે પહેલાથી આત્મિક સ્વતંત્રતા વિદ્યમાન છે.”

વળી બીજું તા. ૧૩ ડીસેમ્બર ૧૯૦૪નું ‘કેસરી’ પત્ર ગુગો. સોકમાન્ય તિલક લખે છે કે. —

“અંથો તથા સામાજિક વ્યાખ્યાનોથી તો સાખીત થાય છે કે જૈન ધર્મ અનાદિ છે. અને આ વિષય ખરેખર નિર્વિવાદ અને અતબેદ રહીત છે.”

ઇટેલીયન વિદ્વાન ડૉ. એલ. પી. ટેસીટોરી. —

“જૈન દર્શન વહૂત હી ઝંચી પંક્તિકા હૈ । इसके मुख्य तत्त्व विज्ञानशास्त्रके आधार पर रचे हुए हैं । ऐसा मेरा अनुमान है

(૮૩)

જૈનત્વ.

નહીં, પૂર્ણ અનુભવ હૈ । જ્યોં જ્યોં પદાર્થ વિજ્ઞાન આગે વદતા જાતા હૈ જૈન ધર્મકે સિદ્ધાન્તોંકો સિદ્ધ કરતા હૈ ।”—

ફ્રેંચ વિદ્વાન ડો. એ. ગીરનાર (Guernot):—

“Concerning the antiquity of Jainism comparatively to Buddhism, the former is truly more ancient than the latter. There is very great ethical value in Jainism for men's improvement.. Jainism is a very original, independant and systematic doctrine.”

ભાવાર્થ:—“બૌદ્ધ સિદ્ધાન્તો કરતાં જૈન સિદ્ધાન્તો ઘણું જૂના છે. માનવ સમાજની ઉન્નતિ માટે જૈનમતમાં સદાચારની કિંમત ઘણી છે. જૈન દર્શન એ ઘણું જ જૂનું, સ્વતંત્ર અને પૂર્ણ પદ્ધતિસર છે.”

જર્મન વિદ્વાન ડો. જોહનસ હર્ટલ (Johannes Hertel, M. A. Ph. D.)—

“I would show my countrymen what noble principle and lofty thoughts are in Jain Religion and in Jain writings. Jain Literature is by far superior to that of Buddhists and the more I become acquainted with Jain Religion and Jain Literature, the more I loved them.”

ભાવાર્થ—“હું મહારા દેશવાસીઓને બતાવીશ કે જૈન લેખકોમાં અને જૈન ધર્મમાં કેવા ઉત્તમ તત્વ અને ઉંચું વિચારો રહેલા છે. જૈન સાહિત્ય બૌદ્ધ સાહિત્યની અપેક્ષાએ ઘણું જ આગળ વધેલું છે. હું જેમ જેમ જૈન ધર્મ અને જૈન સાહિત્યનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતો જાઉં છું તેમ તેમ મને તે વધારે ગમતાં જાય છે.”

જર્મનીના બીજા ડૉ. જુલીયસ (Dr. Jullius Ph. D. in a letter to C. R. Jain.)—

અજૈનો શું કહે છે ?

"It is to be desired that the importance of Jainism should be universally recognized in western scholars."

સાવાર્થ—“એ વાત જરૂરી છે કે જૈન ધર્મની ઉપયોગીતા પશ્ચિમના વિદ્વાનોમાં સર્વથા માન્ય કરવામાં આવે.”

જર્મનીના ત્રીજા વિદ્વાન હેન્રીચ ઝીમર (Heinrich Zimmer)—

"It is quite impressive to realize what peculiar position Jainism occupies among them (religions) all."

સાવાર્થ—“એ વાતનો અનુભવ કરવો મનપર શાશ્વત અસર ઉપજાવે છે કે સર્વ ધર્મોમાં જૈન ધર્મ કેટલું વિશેષ સ્થાન ધારણ કરી રહ્યો છે.”

લુઇ. ડી. સેઇન્ટર, ઇંગ્લાંડ (Louis. D. Sainter)—

I "Why I am a Jain. I am a Jain because Jainism presents to me the only consistent solution of the many problems of life. The question who am I and what am I, for what reason do I exist are all answered in the most irrefutable manner. Jainism inculcates a feeling of unity and relationship between all peoples, The basic principles of religions are not now so much opposed to each other as they first appeared or seemed. It is only the rendering that is wrong. I am not a student of religion or philosophy. I seek a religion that unifies all living beings, that gives me a reason for the present relationship of all forms of manifested existence, which also shows [me] that all is law and order. There is in this religion a metaphysical and scientific explanation of all apparent injustices of life as known in the west. For these and many other reasons amongst which are perfect health and peace of mind I am a Jain."

1. 25th april '1926. Mahavir Jayanti' celebration day in London.

જૈનતા.

(મહાવીર જયંતિ' પ્રસંગે લંડનમાં અપાયેલા ભાષણમાંથી)

ભાવાર્થ:—“જીંદગીને લગતા પૃષ્ઠળ પ્રશ્નોનો ખરો ઉકેલ જૈનમત મળે તો આપે છે. અને તેથીજ હું જૈન છું. હું કોણ છું, કેવો છું અને શા માટે અસ્તિત્વ ધરાવું છું—વગેરે પ્રશ્નોનો ના ન પાડી શકાય તેવી રીતે જૈનમત ઉત્તર આપે છે. સર્વ લોકમાં એકય અને સંબંધની લાગણી જગાવવા જૈન દર્શનનો ખાસ પ્રયત્ન છે. ધર્મોનાં મૂળ તત્વો શરૂઆતની જેટલાં વિશદ હવે નથી લાગતાં અને એ ઉપરનોજ વિરોધાભાસ ફક્ત ભાષાનાં ભિન્ન ભિન્ન આવરણોને લીધેજ છે. હું ધર્મ કે તત્વજ્ઞાનનો કંઈ ખાસ અભ્યાસક નથી. હું તો ફક્ત જે સૌ કોઈને એક બનાવવા પ્રયત્ન કરે, વર્તમાન અસ્તિત્વ ધરાવતા જુદા જુદા પદ્ધતી વચ્ચેના સંબંધનું એક અજોડ કારણ બતાવે અને સર્વાત્ર કાયદો તથા વ્યવસ્થાજ કુદરતમાં ચાલી રહ્યાં છે તેનું જ્ઞાન કરાવે, તેવા ધર્મની શોધમાં હોતો. પશ્ચિમમાં જેને દેખીતાં અન્યાયો કહે છે, તેની વેજાનીક અને તાત્વિક દ્રષ્ટી દ્વંદ્વમજુલી આ ધર્મમાંથી મળી આવે છે. આવાં અને બીજાં ધણાં અનેક કારણોને લીધે હું તો જૈન છું. શારીરીક સંપૂર્ણ તન્દુરસ્તી અને મગજની ખરી શાંતિ એ પણ મારા જૈન બનવાનાં કારણોમાંના કારણો છે.”

જર્મનીના તે ડૉ. હર્ટલનો જૈન સાહિત્ય માટે પદ્મ મત જુઓ:—

“Now what would Sanskrit poetry be without this large Sanskrit Literature of the Jains? The more I learn to know it,—the more my admiration rises.”

ભાવાર્થ:—“જો જૈન સંસ્કૃત સાહિત્યને આખા સંસ્કૃત સાહિત્યમાંથી ખાતલ કરવામાં આવે તો બાકી જે રહે તેની કિંમત શી? જેમ જેમ હું વધારે જૈન સાહિત્ય જિંમે જાણું છું તેમ તેમ હું તેની વધુ પ્રશંસા કરતો જાઉં છું.”—

અજૈનો શું કહે છે ?

આવું આવું જોઇ અને સાંભળી હું તો ફક્ત એકજ અભિપ્રાય દર્શાવી શકું કે અજૈનોએ, ધર્મમાં નહિ માનનારાઓએ, અને પ્રખર પણ એકજ પક્ષી વિદ્વાનોએ મહારા જેવાની આ ન્હાની ઘંટડીના ઝીણા છતાં મક્કમ અને સ્પષ્ટ સૂરો સાંભળવા કાન ખુલ્લા રાખવા તસ્દી લેવી. મગજ પર એની અસર થાય તો થવા દેવી. નકકામું એને ક્ષણિક ઉર્મિપ્રાધાન્ય ન ગણી લેવું. આત્માની શુદ્ધિ કરવા જતી સમયે રસ્તાના જ્ઞાન બાગીચો અહંકાર નકામો છે અર્થ વગરનો છે.

(૬)

પ્રચલિત પરિસ્થિતિ.

તો હવે આપણે જોઈ શક્યા હોઈશું કે જૈનો કેપર થતો નાસ્તિકતાનો આક્ષેપ ખોટો છે. મીમાંસા દર્શન અને સાંખ્ય દર્શન ઇશ્વરનો કર્તાપણાનો હક્ક ન સ્વિકારે છતાંયે આસ્તિક કહેવાય અને જૈનો ન સ્વિકારે માટે નાસ્તિક કહેવાય તે કેવળ પક્ષપાતીજ બુદ્ધિ નથી ? ખરું કારણ તો એ છે કે મીમાંસા અને સાંખ્ય દર્શન વેદો-ને ધર્મપુસ્તક તરીકે માને છે માટે તેઓ આસ્તિક તરીકે સ્વિકારવામાં આવ્યા છે. જૈનો નથી માનતા માટેજ તેઓને નાસ્તિક કહ્યા છે, પણ આ દલીલ કેવી હાસ્યાસ્પદ છે ? આવતી કાલે તો ઇસ્લામ ધર્મીઓ અને ખ્રીસ્તીઓ હિન્દુઓને નાસ્તિક કહેશે કારણ તેઓ તહેમનાં ધર્મ પુસ્તકોને નથી માનતા-તો શું હિન્દુઓને આ આક્ષેપ ગમશે ખરો ? નહિજ. વ્યાકરણ શાસ્ત્રી પાણિનિ નાસ્તિક કોને કહે છે તે જુઓ. આત્માની જુદી જુદી અવસ્થામાં જે ન માને તે નાસ્તિક.

(૮૮)

પ્રચલિત પરીસ્થિતિ.

જૈનો નથી માનતા ? તેઓ પુનર્જન્મમાં એટલું સંજ્ઞ માને છે એટલું કોઈપણ મત માને. જૈનો નાસ્તિક નજ કહેવાય.

અને ગીતામાં પણ જૈન દર્શનને ટેકો નથી ?

“ન કર્તૃત્વં ન કર્માણિ લોકસ્ય સૃજતિ પ્રમુઃ ।

ન કર્મફલસંયોગં સ્વભાવસ્તુ પ્રવર્તતે ॥ ૧૪ ॥ અ. ૫

નાદત્તે કસ્યચિત્પાપં ન કસ્ય સુકૃતં વિમુઃ ।

અજ્ઞાનેનાદૃતં જ્ઞાનં તેન મુહ્યન્તિ જન્તવઃ” ॥ ૧૫ ॥ અ. ૬

ભાવાર્થ—“ઇશ્વર જગતના કર્તાપણાને કે કર્મને નથી બનાવતો. નથી એ તો કર્મફળના સંયોગની વ્યવસ્થા કરતો. માત્ર સ્વભાવ કામ કરે છે. પરમાત્મા નથી કોઈને પાપનું ફળ દેતો કે પુણ્યનું. અજ્ઞાનથી જ્ઞાન ઢંકાઈ રહ્યું છે. અને એથીજ જગતના પ્રાણી મોહી બની રહ્યા છે.”

જૈનેતર અન્ય દર્શનોમાં આમ કદાચ હેમના તત્વજ્ઞાનની અવ્યવસ્થાને લીધે વિરોધ જણાશે. જૈન દર્શનમાં તેમ કદાપિ નહિ અને. ફક્ત સ્થૂળજાતાંજ વર્ષો જશે, પચાવતાં એથીયે વધુ સમય લાગશે, આચરતાં તો જીવન જવાનુંજ. ગીતાનો માનનાર કોણ નાસ્તિક કહેવાય છે ? અને ગીતામાં તો જૈન તત્વ જ્ઞાનના સમુદ્રનો એકજ છાંટો છે, તો શા માટે તે મહાન મતને અને હેના અનુયાયીઓને આપણી કેવળ કુચુદ્ધિનેજ લીધે અન્યાય કરવો ?

અન્ય સઘળા મતોમાંથી જૈનધર્મને થોડી બહુણે પુષ્ટી મળવા છતાં ફક્ત અમુકજ ફેરફારોને લીધે જૈનોની હાલની પ્રચલિત પરીસ્થિતિ થાય તે કેવળ અયોગ્ય નથી લાગતું ? ત્યારે જૈનોની સ્થિતિ અત્યારે છે હેવી કેમ થઈ ? (૧) અંદર અંદરના કુસંપને લીધે ? ના, અન્ય ધર્મના અનુયાયીઓમાં એવું ક્યાં નથી ? છતાં તેઓ આજે-ગજ કેમ ધપતા જાય છે ? ખ્રીસ્તી-ધર્મમાં જુઓ-મતિહાસ વાંચો તો

અખર પડશે કે ત્યાંથી રૂકત બેદ જનુનને લીધે એકજ ધર્મના હજારો માણસોને જીવતા ખાળા દેવામાં આવ્યા છે !! હિન્દુ જાતિની પ્રચલિત અન્ય માન્યતાઓમાં જુઓ-બેદ જનુનને લીધે ત્યાંથી પુષ્કળ નુકશાન થયેલું માલમ પડે છે. એક ખીજને નુકશાન કરવા તેઓએ કેટલું કરેલું છે ? (૨) વર્તમાન જ્ઞાનના અભાવને લીધે ? એક દેશી હા-સંપૂર્ણ નહિ. અન્ય મતોમાં પણ વર્તમાન પરીસ્થિતિથી ઘણું સંપૂર્ણ જાણકાર છે ? કેટલી અજ્ઞાનતા ત્યાં પણ ધર કરી રહેલી છે ? ધર્મ ચુસ્ત મનુષ્યો ત્યાં ક્યાં નથી ? શા માટે તેઓ પીછેહઠ ન કરે ? (૩) તો એ કારણ શોધવા માટે આખો ઇતિહાસ તપાસવો પડશે ? હા. અન્ય ધર્મોની આ પ્રકારની ખીલવણી કેમ થઈ અને જૈનોને કેમ પાછળ પડવું પડ્યું તે ત્યાંથી તદ્દન અખર પડી જશે. બૌદ્ધ અને જૈનધર્મ હિંદમાં હતા. (બૌદ્ધ હાલ નથી-જૈન તો હજી પ્રભાવશાળી રીતે જળકેતો છે) —ધ્યાનથી વિચારવામાં આવે તો જાણી શકાશે કે તેઓને હિન્દુ જાતિના અન્ય મત પ્રચારકો શ્રી શંકર, રામાનુજ, ચૈતન્ય વગેરે સાથે હરિદાષ કરવી પડી હતી. બૌદ્ધોના ક્ષણિક સિદ્ધાન્તોને લીધે ઘણું સ્થળે તેઓને નીચે જોવું પડ્યું હતું. વળી હિન્દુના રાજકીય બળના પ્રભાવથી પણ ઘણા બૌદ્ધો હિન્દુ થઈ ગયા હતા. અને કેટલાક ધીરે ધીરે બૌદ્ધો મરી ગયા. જૈનો સહામે પણ આ રાજકીય બળને પંજો ધરવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ તેઓના અહિંસામયી નીતિપૂર્ણ વર્તનનું અને વ્યાપારકુશળતાનું એટલું પ્રભુત્વ હતું કે જનતાએ જૈન ધર્મ સાથેના સંબંધ પૂણ્યતાએ તો નજીક જોડ્યો. એના સિદ્ધાન્ત એટલા મનમોહક હતા કે નિષ્પક્ષ વિદ્વાનોએ ત્હેમને અપનાવ્યા. જૈન ધર્મને માનવાવાળા એવા ન્હાના રાજ્યો પણ સત્તરમી સદી લગી પોતાનું મહત્ત્વ જમાવતા રહ્યા અને આને લીધે જૈનો ભારત-વર્ષમાં અસાધ્ય ઝોંટી રહ્યા છે, તેમ છતાં પણ પ્રભાવશાળી અન્ય નેતાઓના સામે જૈનો જૈન ધર્મને હોદી મળ્યા. ઇતિહાસ અંગ્રેજી

પ્રચલિત પદ્ધતિસ્થિતિ.

પુરશે કે ધારવાડ, ખેલગાંવ વગેરે સ્થળોમાંથી વાસવાચાર્યે લાખેત જૈનીઓને લીંગાયત બનાવી નાંખ્યા.

હિન્દુઓનો આટલો વિરોધ જૈન અને બૌદ્ધ ધર્મોની સહામે છે ત્હેના કારણોમાં તો વેદોમાં ત્હેમની અશ્રદ્ધા, ધન્યર સત્તાની અમાન્યતા અને હિંસા તરફ તેઓનો પુર્ણ ઇષ્કાર. શરૂઆતમાં તો બ્રાહ્મણોની અવસ્થા અને ત્હેમનાં માનસ સાત્વિક રહ્યાં હતાં. જૈન ધર્મને પાળનારાયે ત્યાં તો હતા. હજીપણ મ્હૈસુર પ્રાન્તમાં બે હજારથી વધારે ‘જૈન બ્રાહ્મણો’ છે. પાછળથી તેઓમાં (બ્રાહ્મણોમાં) લોભની માત્રા વધતી ગઈ અને ઇચ્છા પૈસા કમાવવાનીજ રહી.—ધર્મ પ્રચારની ન રહી ત્યારે જૈનોને નાસ્તિક કરી પ્રસિદ્ધ કરવાનો ત્હેમણે પ્રારંભ કર્યો. સંસ્કૃત શ્લોક પણ તે બાબતની સાક્ષી પુરશે કે કેટલાં વેરઝેર ત્યારે હતાં:—

“ન પદેદ્યાવર્ની ભાષાં પ્રાણૈઃ કષ્ઠગતૈરપિ ।

હસ્તિના પીઢયમાનોડપિ ન મ્લ્હેજ્જિનમન્દિરમ્” ॥

આનો અર્થ કંઈ ન સહમળ્ય ત્હેવો નથી છતાં કહું:—

“જીવ જીવ ત્હેયે મ્હેચ્છ ભાષા (માગધી જૈનોની ભાષા હતી. હજીયે ત્હેમનાં શાસ્ત્રો તે ભાષામાં છે) ન લખે અને હાથીથી પીડિત થાઓ છતાંયે પ્રાણરક્ષાર્થે પણ જૈન મન્દિરમાં ન જાઓ !”

આ વિરોધી ભાવના પ્રચારની અસર હજીયે કરોડો હિન્દુઓમાં મોગ્નુદ છે. જે હજીયે જૈન મન્દિરમાં પગ મૂકતાં ડરે છે. જૈનોને નાસ્તિક માની નાસ્તિક કહે છે અને કોઈ કોઈ વખત તો ત્હેમના સ્થોત્સવાદિ ધર્મકાર્યોમાં પણ પુષ્કળ વિરોધ ઉઠાવે છે.

અગ્રેજ લોકોએ જ્યારે ભારતનો ઇતિહાસ લખવો શરૂ કર્યો ત્યારે તે બ્રાહ્મણોથી જાણીને કે—બૌદ્ધ અને જૈન નાસ્તિક છે, હિંસાના વિરોધી છે, વેદને નથી માનતા—તેઓએ જૈન અને બૌદ્ધને એકજ પંક્તિમાં મૂકી દીધા. ત્યારે બૌદ્ધ સાહિત્યનો પુષ્કળ પ્રચાર હોવાથી અને હિન્દની બહાર તેઓની કરોડોની સંખ્યામાં વસ્તી હોવાથી

જૈનત્વ.

કંઠ પશુ તપાસ્યા વિના તેઓએ લખી નાખ્યું કે જૈન મત બૌદ્ધ-મતની એક શાખા છે ! અર્ધદંઘ ઇતિહાસકારોની આ મૂર્ખતા !

(૪) વેદાનુયાયી હિન્દુઓ સેંકડો પેઢીઓથી એમ માનતા આવ્યા છે કે જૈન ધર્મ નાસ્તિકોનો અર્થાત્ વેદ નહિ માનનાર એવા વેદ વિરોધીઓનો અને ધૃણિત કર્મ કરવાવાળાઓનો એક ધૃણિત મત છે. તહેમાં તથ્ય કંઠ નથી. એના મન્દિરોમાં જવું, એના નાસ્તિકતા પૂર્ણ ગ્રન્થોનો અભ્યાસ કરવો, એ લોકોનો ઉપદેશ પણ સાંભળવો અને એની અસ્થિલ નગ્ન મૂર્તિઓનાં દર્શન કરવાં તે મહા પાપ છે. અને આ લોકોની સંખ્યા પુષ્કળ હોવાને લીધે, સંયોગવશાત્ તહેમની પ્રખળતા યે અજાણ્ય હોવાને લીધે જૈનો અને જૈનધર્મ તરફ અન્ય લોકોનો વિશ્વાસ ઓછો થતો જાય છે. (૫) વળી ખ્રીસ્તી કારણોમાં તો જૈનોની પોતાની અદ્વરદર્શિતા, રિથિતિ, અનભિસ્રતા અને રિથિતિયુસ્તતા પણ ગણી શકાય. આમ થવાને યે કારણો છે તે મહેં પ્રથમજ કહી નાખ્યું છે.

ખરેખરી રીતે જૈનોની આવી પડતી દશા હોવા છતાંયે ગુજરાતમાં તહેમની પૂર્ણ જાહોજલાલી જાણી અને જોઇ કેટલાયે જૈનો તે નથી પારખી શકતા. તહેમને માટે હું આંકડાઓ આપીશ. ઇતિહાસનાં પાનાઓમાંથી જોઇશું તો:—

૧૫૫૬ થી ૧૬૦૫ (અકબરના સમયમાં)	૪૦ લાખ જૈન હતા.
૧૮૮૧.....	૧૫ ,, જૈન થઇ ગયા
૧૮૯૧.....	૧૪૧૬૬૩૮
૧૯૦૧.....	૧૩૩૪૧૪૦
૧૯૧૧.....	૧૨૪૮૧૮૨
૧૯૨૧.....	૧૧૭૮૫૯૬

હવે ભવિષ્યમાં આમ ગણુતા જાઓ તો ખબર પડશે કે જૈનો કેટલા વર્ષ સુધી જીવી શકશે !!

સર્વ ધર્માનુયાયીઓની સંખ્યા તો વધતીજ જાય છે તે આ સાથેના કોષ્ટક પરથી સ્પષ્ટજાશે:—

કોષ્ટક. ૧

પ્રચલિત પરીસ્થિતિ.

ધર્મ	સન ૧૯૨૧ ની જન સંખ્યા.	કુલ જન સંખ્યા પ્રતિ દશ હજારે પ્રમાણ				સન ૧૮૮૧ થી ૧૯૨૧ સુધી જન સંખ્યામાં પ્રતિશત વધારાનું ચિન્હ + અત્રે ઘટાડાનું ચિન્હ -
		૧૯૨૧	૧૯૧૧	૧૯૦૧	૧૮૯૧	
		૧૮૮૧	૧૮૭૧	૧૮૬૧	૧૮૫૧	
સનાતન ધર્મી	૨૧૬૭૬૧૦૦૦	૬૮૪૧	૬૯૩૧	૭૦૩૪	૭૩૨૧	+
આર્ય	૪૬૮૦૦૦	૧૫	૮	૩	૭૪૩૨	+
અહી	૬૦૦૦	૨	.૧૮	.૧૪	.૦૪	+
શીખ	૩૨૩૯૦૦૦	૧.૩	૬૬	૭૫	૭૩	+
જૈન	૧૧૭૮૦૦૦	૩૭	૪૦	૪૫	૪૮	-
બૌદ્ધ	૧૧૫૭૧૦૦૦	૩૬૬	૪૩૨	૩૨૦	૧૩૫	+
મુસલમાન	૬૮૭૩૫૦૦૦	૨૧૭૪	૨૧૨૬	૨૧૨૨	૧૯૭૪	+
ખ્રિસ્તી (ખ્રીસ્તી)	૪૭૫૪૦૦૦	૧૫૦	૧૨૪	૬૬	૭૩	+
પારસી	૧૦૨૦૦૦	૩	૩	૩	૩	+
ચાઈની	૨૨૦૦૦	.૬	.૭	.૬	૫	+

(૬૭)

૧. “વીતસાગ ધર્મનો પુનરુદ્ધાર” શ્રી. ન્યાયવિજયજીના પુસ્તકમાંથી.

કર્મત્વ.

આનું કારણ શું હોય શકે ? એજ કે દરેકમાં શુદ્ધિ ધમધોકાર ચાલી રહી છે. લાલચ અને લોભ વધી રહ્યાં છે. જ્યારે જૈનો હજી સ્થિતિ-ચુસ્ત પડી રહ્યા છે. કાંતો તેઓને ખાસ પરવા નથી કે પછી તેઓ સંકોચિત વિચારના અને ઓછી અકલ્પના છે. જૈનોના આગમો જાંચા, હેમના વ્યવહારો સાચા અને સરળ છતાંયે વિદ્વાનોએ પણ એવી ગભરાવી નાંખનાર સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરી છે કે જૈન ધર્મ ન પાળી શકાય હોય છે. પાળવા ન પાળવા માટે મ્હેં મ્હારો નત્ર અભિપ્રાય દર્શાવ્યો છે અને છતાંયે કહું તો પૂર્વના ગુરૂવર્યોએ બાંધેલી તે હદ કંઈ તેટલી બધી વિકટ નથી જે ન પાળી શકાય. પાંડિતોના વિચિત્ર અર્થોથી અચંતાં શીખો. વાંચો અને વિચારો તથા પોતાનીજ શુદ્ધિ અને પોતાનાજ તર્કજ્ઞાનનો ઉપયોગ સંપૂર્ણ રીતે કરો.

અને આમ થાય તો આંતર ઝઘડાઓનો નિકાલ જલદી આવે. દીક્ષા પ્રકરણ, અતર્મ્મતીય વિવાહ પ્રકરણ, દેવ દ્રવ્ય પ્રકરણ અને અન્ય એવા બીજા ઘણા પ્રકરણોનો ઉકેલ આવતાં વાર ન લાગે. જે વ્યક્તિને અને વ્યક્તિવાદને પૂરતું માન અપાય તો સર્વ કોષ્ટએ ટૂંકી પડવાની જરૂર નથી. કર્મનું ફળ સ્વયં સર્વ કોષ્ટ ભોગવ્યેજ જાય છે. અને ભોગવતોજ જશે. જૈન ધર્મનું તત્ત્વજ્ઞાન એટલું વિશાળ અને સર્વદેશીય છે કે ગમે હોવું કાર્ય હોનો આશરો લઈ કરી શકાય. “વર્ષો પહેલાં કોષ્ટએ હોવું નહોતું કયું” —તે દલીલ શીવાય હોની વિરૂદ્ધ ત્હમે કંઈ ન કહી શકો, પણ એનો તો જવાબ રહેલો છે કે વર્ષો પહેલાં જગત આનું આ નહોતું. વર્ષો પછી પણ આનું આ રહેશે કે કેમ તેયે શંકા છે. વિજ્ઞાનનાં બજો વધતાં જાય છે અને તે આપોઆપજ ત્હમને પલટાવી નાખશે. ગમે તેમ હોય પણ દરેકે ખાત્રીપૂર્વકે સ્હમજવું કે તત્ત્વજ્ઞાન, —નિર્મળ તત્ત્વજ્ઞાન—સંકાઓ પહેલાં જે હતું તેજ અત્યારે છે. અને તેજ પછી રહેશે. પણ આચાર

પ્રચલિત પરીસ્થિતિ.

અને આચાર વિધેની આપણી કલ્પનાઓ સમયાનુકૂળ તહેમે બદલવા તૈયાર હો કે ન હો પણ બદલાતીજ જશે. ધર્મને આંચ તેથી જરીયે ન આવે. મનુષ્ય જ્ઞાનને સંપૂર્ણ વિચારી પોતાની પાસે જે પ્રકાશ છે તેનો ઉપયોગ કરી વીતરાગ આત્મા પ્રણીત રસ્તા ઉપર ચાલ્યો જશે, તેના વ્યાક્તત્વનો સર્વ કોષ સ્વીકાર કરશે તો આત્મ કલ્યાણ આ પાંચમા આરા માંયે તેટલું બધું અધરું નથી. પ્રકત આશાવાદી બનો. આત્મવિશ્વાસ દિન પ્રતિદિન વ્રદ બનાવતા જાઓ—તેનીજ જરૂર છે.

(૮) મહાર્ અંતિમ્.

ધર્મ વિષેનાં અત્યારે આટલાં બધાં પુસ્તકો બહાર પડે અને લોકો તહેને સત્કારે તો પછી મહેને “જૈનત્વ” વિષે લખવાનું કેમ મન ન થાય ? માનવીને જુદા જુદા રસ્તાઓ કહી એવો ગભરાવી નાંખવામાં આવે છે—તહેની પરિસ્થિતિ—માનસિક અને શારીરિક તહેને જુદા જુદા સંયોગોમાં મૂકી, સમાજનાં જુદાં જુદાં દળાણો તહેના પર રાખી એવી વિકટ બનાવી દેવામાં આવે છે—તહેની શુદ્ધિમાં જુદી જુદી જાતનાં અનેક બ્રાહ્મણ-જ્ઞાનનાં કે બીજા કોઇપણ જાતનાં—ઉપયોગમાં લાવી એવી રખત ગૂંચ ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે કે તે ભગ્ન હૃદયે, નિરાશ હૃદયે, અરે છેવટે, ક્રોધિત હૃદયે પણ સૂર કહાડે છે—“કંઈજ રહમજાતું નથી.” લગભગ દરેક જમાનાવાદીની એવી માન્યતા હોય છે કે માનવીને તહેની અક્ષલનું પોષણ થાય તહેવું કંઈક જોઈએ. ધર્મને એજ વસ્તુ માની લેવામાં આવે તોયે જરી હરકત નથી.

(૯૬)

અજૈનો શું કહે છે ?

હિંદમાં તો શું પણ જગતમાં ધર્મનો તરફેણ અને વિરુદ્ધમાં યુદ્ધ માટે મોરચા મંડાયા છે. બંને પક્ષ ભૂલે છે, એમ તરતજ લાગે જ કોઈ નિષ્પક્ષ પંચ વિચાર કરે તો. બંને એક બીજાને સહમત્ત્યા નથી કે બંને એક માધ્યસ્થ લાવને વિચારી શક્યા નથી—તેનુંજ એ પરિણામ, આમ જરીક સહમત્તુ માણુસ જોઈ શકે. ધર્મનો અર્થ કદાચ ચોકખો નહિ સહમત્તો હોય કે પછી અરામર ચુસ્ત રીતે સહમત્તયતો હશે—જરીક હુદ્દિ વાપરી સામ્ય કહાડવા બંનેમાંથી કોઈ પ્રયત્ન નહિ કરતું હોય. વર્મથીજ જગતનો દાટ વળી ગયો છે તે કહેનારા એમ નીતીને સહેલાઈથી નથી વિસરતા અને નીતિ એ ધર્મનુંજ સ્વરૂપ છેને? ધર્મ વિનાજ જગતનો દાટ વળી ગયો છે તે કહેનારા ચુસ્ત અને જીર્ણ આ ચાર પ્રધાનતાને કેટલું માન આપે છે તેયે નથી જોતા—પણ એવી ચુસ્ત અને જીર્ણ આચાર-પ્રધાનતા તે ધર્મ છે જ ક્યાં? ગમે તેમ કરો પણ જ્યાં સુધી આત્મા છે ત્યાં સુધી તો આત્માની મૂળ પ્રકૃતિઓ બહાર આવવા પ્રયત્ન કરવાનીજ અને આત્માની ત્હેની પ્રવૃત્તિઓનું પૂર્ણ પ્રદર્શન એજ ધર્મ નથી તો બીજું ધર્મ એ શું છે ?

‘જૈનત્વ’ને માટે કંઈક સારું કહેવા જતાં સંભાવત છે કે અન્યમ-તોને ખોટું, લગાડવું પડ્યું હોય તો હું દોષ પાત્ર નથી. સ્થિતિજ એવી વિચિત્ર કરી મૂકવામાં આવી છે કે પછી પ્રાકૃતિકજ સંયોગ ખીલવણીને લીધે તે એવી થઈ ગઈ છે મ્હેં જાળવી છે ત્હેનાથી વધૂ તટસ્થતા હું ન જાળવી શકું. ‘જૈનત્વ’ના મુખ્ય તત્ત્વો મ્હેં મહારાથી પ્રતિપાદિત કરી શકાય ત્હેવી રીતે ક્યાં છે. હુદ્દિવાદને, માનવીની માનસીક તથા શાબ્દીક સ્વતંત્રતાને એથી યે પડકાર કરવામાં આવતો હોય તો હું રાજ છું. માનવીની આકાંક્ષા જગાડી ત્હેને ‘જૈનત્વ’ના મહાન અંથો વાંચવા આ મહારો ન્હાનો પ્રયોગ પ્રેરણા કરે તો તો ધણુંજ સારું.

માન્યતાઓની સરખામણી મ્હેં દ્વેષ હુદ્દિથી જરીયે નથી કરી મ્હને મહારૂં મન જે બળ આપી રહ્યું હતું, મ્હને મહારી હુદ્દિ જે

જૈનત્વ.

તનમનાટ જગાવી રહી હતી, મ્હને મ્હારો આત્મ પ્રકાશ જે ચળ-
કિત બનાવી રહ્યો હતો-ત્હેનેજ પૃથ્વી પણ મ્હેં જાહેર કીધા છે.
ન માની શકાય ત્હેવી ગાંડી ઘેલી વાતોને મ્હેં 'જૈનત્વ'થી પ્રેરિત થઈ
વખોડી નથી કઢાડી, ત્હેના તરફ હું 'જૈનત્વ'ના ભાવથી હસ્યો
નથી, પણ જેમ કોઈપણ સ્વમાની હસે. જેમ કોઈએ બુદ્ધિવદનો ભકત
હસે, જેમ કોઈએ સત્ય જ્ઞાનનો પિપાસુ હસે તેમજ હું હસ્યો છું.
હું તો ત્હેવી બાબતો તરફ ત્હેવા તત્ત્વજ્ઞાનો તરફ અને ત્હેને પ્રતિ-
પાદિત કરવા ઉત્પન્ન કરાયેલી વ્યર્થ વાતો તરફ હજીયે હસીશ. અજ્ઞાન
મનુષ્યોને હૃદયમાં દસાવવા દીધેલા મૂર્તિમાન સ્વરૂપો! જે જોઈએ તે
કરતા વધુ હદે લઈ જવામાં આવ્યા હોય-જ્યાં ભાવના ધેરછા
શીવાય જગતનું અન્ય કંઈયે જોવામાં ન આવે-તો હું સૌ કોઈને
સલાહ આપું કે બસ તે મૂર્ખાંમી પર હસોજ હસો. ત્હેને પૂરી રીતે
ધિઃકારો. ત્હમારા આત્માની ઉન્નતિ તે કદીય નહિ કરે.

મ્હેં આ પુસ્તકમાં જૈન તત્ત્વજ્ઞાન, ત્હેની વ્યાપકતા અને ત્હેની
સંગતતા (Consistency) જેમ દર્શાવાય તેમ દર્શાવવા પ્રયત્ન
કર્યો છે. ભૂગોળની બાબત શાથી આવી તે તો તેજ વખતે જાણી
શક્યા હશે. જૈનોને અને જૈન તત્ત્વજ્ઞાનને હસી કઢાડવામાં, જેમ
બને તેમ વધારે નુકશાન પહોંચાડવામાં, અને પોતાનીજ હલકી
મનોવૃત્તિઓ સંતોષવામાં રાલના કેટલાક સાહિત્યકારોએ ઓછો
ભાગ નથી ભજવ્યો. તેઓ કદાચ તે તત્ત્વજ્ઞાન અને ત્હેની સુંદરતા
તથા ત્હેની પવિત્રતા પુરેપુરી રીતે સ્હમજી નહિ શક્યા હોય-સ્હમજેલાં
માનવીઓએ ત્હેવું કંઈજ કયું નથી-અને ન સ્હમજનાર એવા
લેખકોને આધારભૂત લખ દલીલો કરવા ખેસી જવું તે કેવળ અંધા-
પોજ નથી શું? પણ હા, ગુજરાતમાં અને ગુજરાતની બહાર એવી
પ્રકારનો અંધાપોયે ચાલ્યો છે ખરો-કારણુમા તો ફક્ત તે લેખકોની
ભાષા પ્રતિભાજ-ત્હેમનું જ્ઞાન નહિ અને ચારિત્રયે નહિ.

ધર્મ પ્રત્યેનો મ્હારો સ્વતંત્ર અભિપ્રાય મ્હેં દર્શાવ્યો છે. ધર્મ
અને સમાજનો સંબંધ મ્હને જે લાગ્યો તે મ્હેં લખ્યો છે. હું

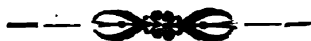
અજૈનો શું કહે છે ?

ધર્મને ચેકખો વ્યક્તિગત ગણું છું. મ્હને ધર્મમાં મંડળેની કે તે પાયા પર રચાયેલી જાતિઓની જરીયે જરૂર જણાતી નથી. (છતાં દલ વર્તમાન મંડળોમાં આપણે કાર્ય કરી શકાયે કે નહિ તે પ્રશ્ન ઉભો રહે છે, ટુંકમાં કહી દઉં—ગમે તહેવાં જવલંત બજો આવે છતાં સમાજની ચાલુ સ્થિતિ ઉંખડી જતાં પૂષ્કળ સમય જોઈશે. અને ત્યાં સુધી તહેવી ભૂમિકાજ તૈયાર કરવા પૂરતું આપણું સલામદપણું ચાલુ રાખી કાર્ય કર્યે જઈયે તો જરીયે વાંધો નથી. કામ કરતાં છતાં ભાવનાઓ સંકુચીત નહિ રાખતાં જેમ અને તેમ વિશાળ રાખવી).

If each individual is considered to be a separate entity, the entity itself will have bother about its own course of action in life. It may lead a life in its full present bloom or it may, prepare, if it so believes, for the next one. Full scope should be given to its individualistic development.

જો દરેક વ્યક્તિને એક ભિન્ન અંશ ગણવામાં આવે તો તેના જીવનના ક્રિયા માર્ગ તે અંશેજ વિચારવા રહ્યા. વર્તમાન જીવન ખીલવવું હોય તો તેયે ખીલવે અને પછીના જન્મ મા તૈયારી કરવી હોય તો તેયે કરે. વ્યક્તિગત ખીલવણી માટે પુરેપુરું સ્વાતંત્ર્ય અને સઘળા સાધનો જોઈએ.

અને આમ અને તો 'સમાજવાદ' રહમજવો અધરો ન પડે. આચારણમાંયે તે તરતજ મૂકાય. (We have not thought of socialism from any other view point else than religious only.) રશિયામાં જે ચાલી રહ્યું છે તેનાથી જરીક ભિન્ન પડીયે પણ હરકત નહિ. હિંદને—આપણી આ ગુણીયલ ગરવી માતાને—કંઈ પણ વૈશિષ્ટ જોઈએ તો ખરું ને ?

દિગંબર જૈન.

આજ સુધીમાં પોતાના
ગ્રાહકોને લગભગ ૧૦૦
પુસ્તકો, જૈન તિથિ દર્પણ
(સચિત્ર) અને ૨૦ સચિત્ર
વિશેષાંકો ભેટ આપનાર ૨૯
વર્ષનું જુનું અને જાણીતું
હિન્દી અને ગુજરાતી ભાષાનું
દિગંબર જૈનોમાં સુપ્રસિદ્ધ
માસિક પત્ર. નમુનો મફત.
વાર્ષિક મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨૧.
મનેજર, 'દિગંબર જૈન'—ચુરત.

